

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DRŽAVNI KOORDINATOR ZA BORBU PROTIV
TRGOVINE LJUDIMA I ILEGALNE IMIGRACIJE

BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
STATE COORDINATOR FOR COMBATING TRAFFICKING
IN HUMAN BEINGS AND ILLEGAL IMMIGRATION IN BIH

PRIRUČNIK

**ZA SLUŽBENIKE ZAPOSLENE U TUŽILAŠTVU,
POLICIJI, SOCIJALNIM I ZDRAVSTVENIM
INSTITUCIJAMA**

- ZAŠTITA DJECE OD TRGOVINE LJUDIMA -

Save the Children
Norway

PRIRUČNIK

**ZA SLUŽBENIKE ZAPOSLENE U TUŽILAŠTVU,
POLICIJI, SOCIJALNIM I ZDRAVSTVENIM
INSTITUCIJAMA**

- ZAŠTITA DJECE OD TRGOVINE LJUDIMA -

Izdavači:

Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH;
Save the Children Norway Regionalni ured za JI Evropu

Za izdavača:

Samir Rizvo,

Državni koordinador za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH

Senija Tahirović,

Direktorica programa, Save the Children Norway Regionalni ured za JI Evropu

Materijal pripremili:

Samir Rizvo, dipl.pravnik (Ministarstvo sigurnosti BiH)

Saliha Đuderija, dipl.pravnica (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH)

dr. Fani Majkić, (Federalno ministarstvo zdravlja)

Anka Šeranić, prof.soc. (Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske)

Marijana Senjak, dipl.psihologinja terapeutkinja (Udruženje žena «Medica» Zenica)

dr. Amira Handanagić-Kavaz, (Poliklinika Zenica; Udruženje žena “Medica” Zenica)

Dželila Mulić, dipl.psihologinja (Save the Children Norway Regionalni ured za JI Evropu)

Recenzentica:

doc.dr. Lada Sadiković, Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo

Lektorica:

Indira Osmić

Štamparija:

Grafička priprema:

“SONIC STUDIO” Sarajevo

Ljubiša Bjelica

Tiraž:

150 komada

Štampanje materijala finansira Save the Children Norway Regionalni ured za JI Evropu

Materijal je autoriziran i nije dozvoljena distribucija, štampanje, prodaja i upotreba bez odobrenja autora. Materijal je dostupan za službenu upotrebu državnim službenicima i namještenicima koji su uključeni u provođenje aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima.

Za službenu upotrebu dostupna je elektronska verzija materijala samo na zahtjev putem e-mail adrese:

ureddk@bih.net.ba;

a.bekic@savethechildrennorway-see.ba

SADRŽAJ:

PREDGOVOR	5
UVOD	7
Metodološki pristup.....	7
Značaj edukacije o trgovini djecom u Bosni i Hercegovini.....	7
Definicija fenomena trgovine ljudima.....	8
MODUL 1	9
GRAĐANSKOPРАВNA ZAŠTITA (LJUDSKA PRAVA) PRAVA DJETETA	11
OSNOVNI POJMOVI.....	12
Građanska prava djece.....	13
OSNOVNI PRINCIPI ZAŠTITE DJECE.....	17
Nediskriminacija.....	17
Najbolji interes djeteta.....	17
Povjerljivost.....	17
Dječija participacija.....	18
Podrška porodici.....	18
Multidisciplinarni pristup.....	18
Sistemska i planska saradnja.....	19
MODUL 2	21
PREVENCIJA TRGOVINE DJECOM	23
Oblici prevencije.....	23
MODUL 3	25
KRIVIČNOPРАВNA ZAŠTITA (ULOGA TUŽILAŠTVA I POLICIJE)	27
Nadležnost i uloga institucija.....	27
Prvi kontakt s djetetom žrtvom trgovine ljudima.....	28
Istraga krivičnih djela trgovine djecom.....	29
Reaktivna istraga.....	29
Proaktivna istraga.....	31
Završna faza istrage.....	34
Paralelna finansijska istraga.....	35
Procjena rizika.....	36
Opće mjere zaštite i pomoći djetetu žrtvi trgovine ljudima.....	37
Dodatne mjere zaštite i pomoći za svjedoka djeteta žrtvu trgovine ljudima.....	38
Intervju s djetetom žrtvom.....	40
Upućivanje u nadležnu instituciju centar za socijalni rad i saradnja s nadležnim institucijama i nevladinim organizacijama koje pružaju sklonište i pomoć djetetu.....	41
MODUL 4	43
SOCIJALNA ZAŠTITA	45
Nadležnost i uloga institucija.....	45
Institucionalna zaštita djece.....	46
Porodična zaštita djece.....	47
Prvi kontakti sa žrtvom.....	47
Razgovor i procjena slučaja.....	48
Procjena slučaja.....	49
Oblici socijalne zaštite i usluge socijalnog rada.....	50
Uloga organa starateljstva.....	51
Saradnja sa ostalim nadležnim institucijama.....	52

Oblici pomoći koji se pružaju djeci žrtvama trgovine ljudima.....	53
Prosljeđivanje predmeta drugoj nadležnoj instituciji.....	53
Donošenje konačne odluke u predmetu.....	54
MODUL 5.....	55
ZDRAVSTVENA ZAŠTITA.....	57
Organizacija zdravstvene zaštite.....	58
Povjerljivost podataka.....	60
Ostvarenje prava na zdravstvenu zaštitu.....	60
PSIHOLOŠKI ASPEKT VOĐENJA RAZGOVORA S DJECOM ŽRTVAMA	
TRGOVINE LJUDIMA.....	62
Psihološki profil žrtve.....	62
TRAUMATSKE REAKCIJE.....	62
Reakcije pojačane pobuđenosti organizma.....	62
Reakcije prisilnih slika i sjećanja.....	63
Reakcije izbjegavanja.....	63
PRVI KONTAKT / INICIJALNI INTERVJU.....	64
METODE JASNOG KOMUNICIRANJA KOJE SE KORISTE U VOĐENJU INTERVJUA.....	64
Parafraziranje, pojašnjavanje i reflektiranje.....	64
Provjeravanje i fokusiranje.....	65
Informiranje.....	65
Konfrontiranje-Suočavanje s činjenicama.....	65
TRAUMATSKE POSLJEDICE KOJE MOGU UTJECATI NA VOĐENJE INTERVJUA.....	65
Odsustvo hronološkog reda u traumatskoj priči.....	65
Repetitivnost traumatske priče.....	66
Poštovanje fizičkih i procesnih granica djeteta žrtve trgovine.....	66
Razgovor s djetetom žrtvom trgovine ljudima.....	66
Procjena psihološkog stanja žrtve.....	67
PRIKUPLJANJE DOKAZA U PROCESU SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA.....	68
Prilaženje žrtvi.....	68
Uzimanje dokaza.....	69
Ginekološki pregled.....	70
SARADNJA SA OSTALIM NADLEŽNIM INSTITUCIJAMA.....	70
Djeca žrtve trgovine-strani državljani/ke.....	70
Djeca žrtve trgovine - državljani Bosne i Hercegovine.....	71
Donošenje konačne odluke o predmetu.....	71
Prosljeđivanje predmeta drugoj nadležnoj instituciji.....	72
Uloga specijaliziranih i nespecijaliziranih nevladinih organizacija.....	72
RIZICI KOJIMA SU IZLOŽENA DJECA I ŽENE ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA.....	72
MODUL 6.....	75
PRAKTIČNE VJEŽBE ZA ANALIZU SLUČAJEVA.....	77
LITERATURA.....	89

PREDGOVOR

Trgovina ljudima, osim što predstavlja globalni problem s kojim se susreću kako zemlje u tranziciji tako i ekonomski razvijenije zemlje, također je jedan od oblika organiziranog kriminala koji obuhvata i žene i muškarce, pri čemu su djeca, te posebno žene i djevojčice, najčešće žrtve trgovine ljudima.¹

Fenomen trgovine ljudima prisutan je podjednako i u nerazvijenim tzv. zemljama polaska kao i u razvijenim zemljama koje predstavljaju krajnji cilj tj. destinaciju. Trgovina ljudima se u najviše slučajeva obavlja u cilju eksploatacije, najčešće seksualne i radne, koja kao krajnji cilj ima sticanje nezakonite dobiti ili profita, ali se, također, vrši u domenu prodaje narkotika i oružja, prosjačenja ili manjih krađa, transplantacije organa te ilegalnog usvajanja.

Problem trgovine ljudima sve više postaje prisutan i u bosanskohercegovačkoj stvarnosti. Izrazito loša socijalna, ekonomska i svaka druga situacija koja obilježava ratni i poslijeratni period u Bosni i Hercegovini stvara različite nepovoljne okolnosti za pravilan razvoj i rast djeteta, te samim tim dovodi do nastajanja određenog stepena rizika za djecu, čime se, svakako, prvenstveno omogućuje i olakšava proces regrutiranja djece žrtava trgovine.² Navedene okolnosti variraju od «nesređenog i nepovoljnog porodičnog okruženja djeteta, do nezadovoljavajućih uvjeta socijalnog, materijalnog i kulturnog stanja šire društvene zajednice».³

U Bosni i Hercegovini kao državi koja je ne tako davno izašla iz rata svakako da se s posebnom pažnjom mora postaviti pitanje trgovine djecom bez obzira u koje se svrhe ta trgovina vrši. U

¹ Priručnik za reviziju zakonske regulative protiv trgovine ljudima, Angelika Kartusch, Institut za ljudska prava «Ludwig Boltzmann», Beč, str. 7

² Prema podacima iz Izvještaja o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj imigraciji u BiH za 2005. godinu u BiH je identificirano 66 žrtava trgovine od kojih je 13 maloljetno. Vidi o tome: «Pregled i analiza nacionalnog mehanizma za zaštitu djece od trgovine ljudima u BiH», str. 2

³ Milanka Miković, Maloljetnička delikvencija i socijalni rad, Sarajevo 2004. godine, str. 28

našoj državi, koja se nalazi u poslijeratnom stanju, postoji veliki broj djece bez roditelja pa čak i bez bliže rodbine, koji bi ih mogli zaštititi od trgovaca ljudima. Upravo zbog te njihove posebno teške situacije, prirodno je očekivati da će trgovci ljudima lahko s njima manipulirati i koristiti ih za sve oblike eksploatacije koji se spominju u priručniku. Uz to, svakako, treba imati u vidu da Bosna i Hercegovina, kao i sve druge države koje su izašle iz rata, nema sve potrebne ekonomske i druge socijalne uvjete potrebne da bi se moglo više učiniti na zaštiti djece žrtava rata.

To sve zajedno ukazuje na potrebu da se, s jedne strane, što potpunije angažiraju sve raspoložive mogućnosti i potencijali naše države u zaštiti djece žrtava trgovine ljudima i, s druge strane, da se pokušaju angažirati sve međunarodne humanitarne organizacije koje su u mogućnosti da pomognu Bosni i Hercegovini da bi što uspješnije sukcesivno rješavala ovo pitanje. U tom smislu problem zaštite djece u Bosni i Hercegovini treba, što je moguće više, predstaviti kao međunarodni regionalni problem.

Isto tako, potrebno je veliku pažnju posvetiti pravnom reguliranju oblasti zaštite djece od trgovine ljudima. U sadašnjoj situaciji, trgovina djecom, kao i mnoge druge oblasti trgovine ljudima, nije pravno regulirana na državnom nivou, što u velikoj mjeri otežava jedinstveno ostvarivanje ciljeva zaštite djece od svih zloupotreba pa i trgovine ljudima. Već se jasno pokazalo da parcijalna regulacija ovog pitanja i inače pokušaj da se to rješava na kantonalnom ili entitetskom nivou, ne daje željene rezultate, pa je to razlog više da se ovo pitanje predstavi kao problem Bosne i Hercegovine, koji kao takav zahtijeva jedinstveno pravno reguliranje.

Priručnik za službenike zaposlene u institucijama policije, zdravstvu te socijalnim i drugim službama predstavlja zajednički rad državnih službenika zaposlenih u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstvu sigurnosti BiH, Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Ministarstvu zdravlja Federacije BiH, te predstavnika specijalizirane NVO „Medica“ Zenica. Sam fenomen trgovine ljudima, u ovom slučaju djece, teoretski i praktično, sagledan je kroz četiri segmenta zaštite koji obuhvataju krivičnopravnu, socijalnu, zdravstvenu te građanskopravnu zaštitu djeteta.

UVOD

Metodološki pristup

Metodologija priručnika se bazira na multidisciplinarnom pristupu rješavanja pojedinačnih slučajeva u kojima su djeca žrtve trgovine ljudima. To obuhvata kratak prikaz nadležnosti i uloge nadležnih institucija, opis njenog djelovanja, donošenje konačne odluke o datom slučaju, ali i moguće prosljeđivanje slučaja drugoj nadležnoj instituciji.

Poseban akcenat se stavlja na ulogu i djelovanje specijaliziranih te ostalih nevladinih organizacija kao i na sve oblike pomoći koja se, u skladu sa nacionalnim i međunarodnim zaštitnim mehanizmima, pruža djetetu žrtvi trgovine ljudima.

U svojoj završnoj fazi priručnik, svakako, predstavlja polazni osnov za prepoznavanje fenomena trgovine ljudima tj. djece žrtava trgovine, ali i aktivno djelovanje u smislu obuke državnih službenika zaposlenih u policiji, zdravstvu te socijalnim i drugim službama.

Obuke će se izvoditi u vidu interaktivne saradnje između voditelja i učesnika obuke.

Voditelji obuke će na osnovu priručnika napraviti program izvođenja obuke, formirati grupe učesnika, te prilikom izvođenja obuke svaki konkretni slučaj prilagoditi potrebama samih učesnika.

Pri izvođenju obuke od posebne važnosti će biti razmjena iskustava u cilju postizanja edukacijskog nivoa za prilaženje samom problemu.

Obuka će imati za cilj razvijanje vještina, adekvatnog postupanja i rješavanja slučaja od strane službenika nadležnih institucija u najboljem interesu djeteta kao osnovnom principu Konvencije o pravima djeteta.

Na kraju svake obuke će se izvršiti evaluacija dostignutog znanja, što će biti od koristi i za učesnike obuke kao i za izvođače obuke u cilju sticanja novih saznanja, daljnjeg razvijanja te stalnog usavršavanja i prilagođavanja pristupa i rješavanja fenomena trgovine ljudima, u okviru kojih je posebno važna kategorija djece žrtava trgovine ljudima.

Značaj edukacije o trgovini djecom u Bosni i Hercegovini

S obzirom na stanje u Bosni i Hercegovini i broj identificiranih žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini (66) od kojih su 20 % maloljetnici/djeca, organiziranje edukativnih aktivnosti, prvenstveno državnih službenika, a samim tim i svih drugih osoba uključenih u proces sprečavanja i prevencije trgovine djecom mora se podići na najviši nivo.

Kao što smo već naglasili, ovaj priručnik je polazni osnov za sve buduće aktivnosti, istraživanja i svako drugo bavljenje problemom trgovine djecom kao vidom organiziranog kriminala. Za Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u

BiH pitanje zaštite djece od trgovine ljudima podizanjem značaja edukacije doprinosi da problem efikasnosti zaštite djece od trgovine ljudima ostane i dalje jedna od prioritarnih aktivnosti kojim će se Ured baviti u narednom periodu.

Definicija fenomena trgovine ljudima

Definiciju same trgovine ljudima dala je Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala iz 2000. godine te Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom:

- a) " 'Trgovina ljudima' znači regrutovanje, transport, transfer, skrivanje ili prihvatanje osoba, putem prijetnje ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmanjivanja, zloupotrebe vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili beneficija za dobijanje pristanka osobe koja ima kontrolu nad nekom drugom osobom, u svrhu eksploatacije. Eksploatacija uključuje, i u najmanjoj mjeri, iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, pokornost ili uzimanje organa;
- b) Pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju izloženu u tački (a) ovog člana bit će nevažan kada je upotrijebljeno bilo koje sredstvo izloženo u tački (a);
- c) **Regrutovanje, transport, transfer, skrivanje ili prihvatanje djeteta radi eksploatacije smatrat će se "trgovinom ljudima" čak kada ne uključuje nijedno sredstvo predviđeno tačkom (a) ovog člana;**
- d) "Dijete" znači osobu ispod osamnaest godina starosti."⁴

Drugim riječima, svaka osoba mlađa od 18 godina koja je zatečena u okolnostima opisanim u ovoj odredbi smatrat će se žrtvom trgovine, bez obzira na način na koji je došlo do toga da ona postane predmetom trgovine.

Definiciju trgovine ljudima u pogledu okolnosti koje se odnose na djecu uvijek je neophodno primjenjivati u najboljem interesu djeteta.

⁴ Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala usvojen od Generalne skupštine UN-a 15. novembra 2000. godine

MODUL 1

GRAĐANSKOPRAVNA ZAŠTITA (LJUDSKA PRAVA) PRAVA DJETETA

GRAĐANSKOPRAVNA ZAŠTITA (LJUDSKA PRAVA) PRAVA DJETETA

Ciljevi modula:

- Polazimo od potrebe da je djeci, kao posebno ranjivoj kategoriji, potrebno osigurati veći stepen zaštite od bilo kojeg oblika eksploatacije i zloupotrebe.
- U situaciji kada su globalizacija, siromaštvo, ratovi, klimatske promjene, prirodne katastrofe i intenzivirana demografska kretanja stanovništva na zemlji postaju uzrokom mnogih negativnih pojava kao što je i rastući fenomen trgovine ljudskim bićima u kojem su, nažalost, najčešće žrtve iskorištavanja i eksploatacije djece.
- U namjeri da pružimo ključne informacije o problemu trgovine djecom, njihovo građanskopravno zaštitu i osnovnim standardima zaštite ljudskih prava djece profesionalcima koji rade s djecom, brinu se o djeci i zaduženi su za pružanje zaštite djeci;
- Koristimo se kao polaznom osnovom za edukaciju osnovnim međunarodnim dokumentima:
 - Konvencija o pravima djeteta;
 - Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji (2000 («Službeni glasnik BiH» - Međunarodni ugovori, br. 5/02)
 - Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o zabrani učešća djece u oružanim sukobima;⁵
 - Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN protiv transnacionalnog organiziranog kriminala;⁶
 - Evropska konvencija o sprečavanju trgovine ljudskim bićima;⁷
- Naglašavajući u pojedinim praktičnim situacijama usaglašenost i povezanost domaćeg zakonodavnog okvira s prihvaćenim međunarodnim standardima;
- Prezentiramo osnovne informacije kako bi profesionalci u opisanim praktičnim situacijama prepoznali međusobnu povezanost i uvjetovanost prava koja su obuhvaćena osnovnim međunarodnim dokumentima, a posebno Konvencijom o pravima djeteta i kako bi vlastitu praksu i moguće situacije povezali sa osnovnim standardima zaštite kojih su se obavezni pridržavati u okviru praktičnih mjera koje provode na zaštiti djece od bilo kojeg oblika iskorištavanja i eksploatacije.

⁵ Važi na osnovu Odluke o ratifikaciji Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o zabrani učešća djece u oružanim sukobima («Službeni glasnik BiH» - Međunarodni ugovori, br. 5/02)

⁶ Važi na osnovu Odluke o ratifikaciji Protokola za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala («Službeni glasnik BiH» - Međunarodni ugovori, br. 3/02)

⁷ Potpisano od BiH 2005. godine; proces ratifikacije je u toku.

OSNOVNI POJMOVI

Osnovni pojmovi neophodni su za uspostavljanje jednake prakse.⁸

DISKRIMINACIJA je uskraćivanje istih prava drugima i drugačijima od nas. Diskriminacija je svaka situacija kada pojedinci ili grupe koji su zbog naših predrasuda etiketirani kao neprihvatljivi, postaju žrtve naše diskriminacije i obespravljivanja.

Nema društvenih zajednica-država koje se mogu pohvaliti potpunim odsutvom diskriminacije. Diskriminacija je prisutna u politikama prema manjinama, ili specifičnim grupama ljudi, i na svim drugim nivoima ljudske komunikacije. Globalizacija i ekonomska tranzicija u svijetu ima i pozitivan i negativan utjecaj na rastuće trendove svih oblika diskriminacije.

PREDRASUDE su sve vrste stavova koji nisu zasnovani na činjenicama i objektivnim razlozima, a praćeni su jakim emocijama i veoma ih je teško mijenjati. Predrasude predstavljaju sud o drugoj osobi ili grupi ljudi bez stvarnog poznavanja te osobe, odnosno grupe, pa mogu biti i pozitivne i negativne. Predrasude su naučene kroz proces socijalizacije ličnosti i veoma je teško utjecati na njih. Dovode do otežane komunikacije i sukoba među ljudima. Kao mogući izvor predrasuda navode se: definisanje sebe i drugih na osnovu samo jedne karakteristike ličnosti, posmatranje pojedinca kroz njegovu pripadnost nekoj skupini, pokušaj da ojačamo sopstvenu sigurnost kroz traženje negativnosti u drugim, prihvatanje nametnutih predstava i sl. Prvi korak u borbi protiv predrasuda je da ih postanemo svjesni.

STEREOTIPI ili klišeji, zasnivaju se na raširenom mišljenju ili vjerovanju u vezi sa određenom grupom ljudi. Stereotipi čine skup karakteristika koje, obično, predstavljaju grupu vezano za neke njene navike, osobine, odnos prema okolini i sl. Osnovni cilj stereotipa je da predstavi stvarnost, pa se za određene grupe kaže: svi su oni takvi (npr. crnci su dobri košarkaši, djevojčice su nježne i sl. A istovremeno smo svjesni da svi crnci nisu dobri košarkaši i da sve djevojčice nisu nježne...) Stereotipe koristimo i kada govorimo o grupi ili grupama kojim mi pripadamo. Tada obično koristimo pozitivne stereotipe, kako bismo se osjećali jačima, odnosno superiornim u odnosu na druge.

KSENOFOBIJA potječe od grčke riječi, koja prevedena na naš jezik znači «strah od stranca», čak i mržnja prema strancima. Kada govorimo o ksenofobiji, potrebno je naglasiti da tu postoji jedna vrsta začaranog kruga: «Bojim se onih koji su drugačiji od mene, zato što ih dovoljno ne poznajem, a ne znam ih zato što se bojim».

Ksenofobija počiva na stereotipima i predrasudama, koje pojačavaju strah od drugih. Strah se pretvara u akciju, neljubaznost, isključenje, pa čak i agresiju prema osobama koje pripadaju drugim kulturama i manjinama.

NETOLERANCIJA predstavlja nedostatak ili odsustvo poštovanja prema vjerovanjima ili ubjedenjima drugih, koja se razlikuju od naših sopstvenih. Ovo je naročito uočljivo u slučajevima kada neko ne želi da dozvoli drugim osobama da rade istu stvar na drugačiji način ili da o istom pitanju imaju različito mišljenje. Netolerancija može značiti da su ljudi isključeni ili odbačeni

⁸ Osnovni pojmovi-definicije uzete iz Priručnika za voditelje obuke-Priručnik hraniteljskih porodica, izdanje Save the children UK, objavljen 2005.g.

zbog svojih vjerskih ubjeđenja, seksualnog opredjeljenja, načina oblačenja i ponašanja. Neke od mogućih reakcija proisteklih iz netolerancije su: zastrašivanje, maltretiranje, zlostavljanje drugih, fizički obračun i tuče, ignorisanje drugih, izrugivanje, hvalisanje, svaljivanja krivice na druge, sknavljenje svega što je vrijedno za druge, oduzimanje prava drugome.

Građanska prava djece

Kada su u pitanju **obaveze država**, države potpisnice međunarodnih *konvencija, protokola, ugovora*, ratifikacijom se obavezuju da:

1. osiguraju administrativne i druge mjere u cilju implementacije ratificiranih konvencija protokola i ugovora;
2. svoje nacionalno zakonodavstvo usklade sa svim prihvaćenim međunarodnim standardima u svim oblastima koje tretiraju ratificirane konvencije, protokoli i ugovori;
3. preduzmu sve druge odgovarajuće mjere **u praksi** s ciljem implementacije standarda koji su utvrđeni ratificiranim konvencijama, protokolima i ugovorima.

U navedenom kontekstu je radi toga potrebno posmatrati sve međunarodne konvencije i ugovore koje je prihvatila Bosna i Hercegovina. Potrebno je kontinuirano pratiti ostvarenje prava pojedinaca, a posebno ranjivih grupa, u ovom slučaju djece.

Ukoliko građanska prava djece posmatramo kroz poseban problem, a to je problem trgovine djecom, prvo moramo naglasiti temeljna ljudska prava, a samim tim i prava djece u okviru toga.

Građanska prava i slobode pripadaju svakom djetetu. Djeca su titulari svojih prava, a provođenje njihovih prava obavezno garantuje država. Ove slobode omogućavaju djeci razvoj svijesti i uvjerenja, kroz slobodu izražavanja, slobodu misli, slobodu izbora po savjesti i pravo na vjeroispovijest.

Djeci pripada pravo na ime i državljanstvo, pravo na očuvanje i zaštitu identiteta, pravo na slobodu izražavanja, slobodu misli i udruživanja, pravo na zaštitu privatnosti, pravo na pristup primjerenim informacijama.

Osnovno pravo djeteta je pravo na život i razvoj.

Polazimo od potrebe da je u različitim situacijama važno na vrijeme uočiti sve vrste i oblike zlopotrebe i iskorištavanja djece, efikasno identificirati sve vrste povreda osnovnih prava djeteta, koja proizilaze iz temeljnih ljudskih prava.

Moramo poći od toga da:

«Svaki oblik nasilja, zlostavljanja, zlopotrebe, uključujući seksualno zlostavljanje i trgovinu djecom ili zanemarivanja kojim se narušava fizički i lični integritet djeteta i ometa djetetov normalan razvoj, predstavlja povredu osnovnih prava djeteta».

Naglašavamo, također, univerzalnost pristupa koji se ogleda u tome da bilo koju sličnu situaciju koja nije naprijed naznačena, a koja ima negativan utjecaj na normalan i optimalan razvoj djeteta smatramo povredom prava djeteta.

U cilju razumijevanja osnovnih standarda prevencije i zaštite djece, u ovom slučaju od trgovine ljudima, polazimo od osnovnih standarda koji se odnose na pravno regulisanje problema trgovine ljudima.

Osnovni uvjet koji država mora ispuniti, pa time i sve nadležne institucije koje predlažu i provode zakone, odnosi se na usvajanje i primjenu odgovarajućeg pravnog okvira.

Kakvo je stanje pravne regulative u Bosni i Hercegovini?

U Bosni i Hercegovini polazimo od Ustava Bosne i Hercegovine kojim se utvrđuju, definiraju načela i mehanizmi zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda u skladu sa općeprihvaćenim međunarodnim dokumentima i poveljama od kojih su neke direktno navedene u Ustavu Bosne i Hercegovine.

Neke od konvencija kao što je Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (vidi Ustav BiH) imaju prednost u primjeni nad domaćim zakonima, a neke su navedene/nabrojane u Ustavu Bosne i Hercegovine i imaju snagu ustavnih odredbi. Isto rješenje predviđa Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, a Ustav Republike Srpske eksplicitno naglašava obaveznost primjene određenih članova Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Ostale konvencije koje nisu navedene/nabrojane u Ustavu Bosne i Hercegovine i entiteta primjenjuju se po osnovu akta o ratifikaciji koji je donio Parlament Bosne i Hercegovine i u pravilu obavezno imaju refleksiju u domaćim zakonima u smislu potrebe usklađivanja domaćih zakona s prihvaćenim međunarodnim standardima.

Detaljnije o konvencijama i domaćim zakonima vidjeti priručnik «Pregled i analiza nacionalnog mehanizma za zaštitu djece od trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini».

Ocjenjujući stanje u Bosni i Hercegovini u pogledu usklađenosti domaćih zakona, smatramo da je Bosna i Hercegovina uskladila većinu ključnih zakona kojim se reguliše sprečavanje trgovine ljudima.

Postoje područja kao što je socijalna, zdravstvena zaštita i radno zakonodavstvo gdje je potrebno nastaviti i intenzivirati proces usaglašavanja s međunarodnim standardima i naročito unaprijediti praksu i edukaciju službenika koji primjenjuju ove zakone.

Koji opći standardi se odnose na djecu?

Opći standard koji je prihvaćen u međunarodnim dokumentima koje je ratificirala Bosna i Hercegovina, a najdirektnije **Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda**⁹ utvrđuju osnovna prava i slobode kao što su:

⁹ Sastavni dio Ustava BiH i direktno se primjenjuje u BiH od dana potpisivanja i stupanja na snagu Ustava BiH (1995), ratificiran prilikom prijema BiH u Vijeće Evrope juna 2002. godine.

1. Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima;
2. Svakome pripadaju prava i slobode proglašene u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka bez bilo kojeg oblika diskriminacije u pogledu rase, boje, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog opredjeljenja, imovine ili drugih okolnosti;
3. Svako ima pravo na život, slobodu i ličnu sigurnost;
4. Niko ne smije biti držan u ropstvu, potčinjenosti, ropstvo i trgovina robljem zabranjeni su u svim oblicima;
5. Niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni.

Posebnost Konvencije o pravima djeteta

Konvencija o pravima djeteta, također, pripada općim standardima i sadrži **posebne odredbe** o pravima djeteta koje naglašavamo kao osnovni standard koji obavezuje institucije vlasti svake države potpisnice.

Pored obaveze usklađivanja zakona naglašava se obaveza ujednačavanja praksi što u pravilu znači da se tokom implementacije bilo koje aktivnosti na prevenciji, zaštiti i rehabilitaciji djece primjenjuju standardi utvrđeni Konvencijom o pravima djeteta i pratećim protokolima.

Konvencija o pravima djeteta sadrži posebne odredbe o pravima djeteta kojima se predviđaju mjere za:

- Zaštitu od fizičkog i psihičkog nasilja, zloropotrebe i zanemarivanja, uključujući seksualnu zloropotrebu, u porodici ili dok je pod zaštitom druge osobe ili ustanove kojoj je povjereno dijete na staranje (član 19.);
- Zaštitu od upotrebe narkotika i psihotropnih supstanci (član 33.);
- Zaštitu od svih oblika seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (član 34.), otmice i trgovine djecom (član 35.);
- Zaštitu od svih drugih oblika eksploatacije štetnih po djetetov razvoj (član 36.);
- Zaštitu od nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (član 37.);
- Podršku za fizički i psihički oporavak djeteta žrtve nasilja i njegovu socijalnu reintegraciju (član 39.)

Trgovina djecom spada u najgore oblike zloropotrebe i eksploatacije djece.

Polazimo od jednostavnog pristupa **“u pitanju je ograničavanje ljudske slobode i sticanje profita na trgovini ljudskim bićima”**

Većina stručnjaka koji prate ili istražuju ovaj fenomen 21. stoljeća slaže se u ocjenama da je trgovina ljudima:

- nazlokobniji vid globalizacije;
- pored trgovine drogom, najunosniji **vid organiziranog kriminala**;
- dobro vođena - organizirana mreža modernih robovlasnika;
- **„moderno ropstvo”** koje se iz bliske istorije seli na evropsko tlo i sve brže širi u cijelom svijetu;
- unosan vid iskorištavanja ljudi koji **nikada nije u nekim dijelovima svijeta pretao**;

- u kojem se “*ljudi tretiraju kao roba*” kojom se unosno trguje i koja se na razne načine iskorištava.

Ljudima se trguje najviše radi:

- prisilne prostitucije,
- prisilnog i ilegalnog rada,
- prosjačenja,
- lažnih usvajanja,
- lažnog i prisilnog braka,
- trgovine ljudskim organima,
- pornografije,
- seks-turizma i zabave.

Postoje različite grupe i oblici trgovine:

- trgovina tinejdžerkama i mlađim muškarcima-tinejdžerima radi seksualnog iskorištavanja;
- trgovina djevojčicama i dječacima radi prostitucije, prosjačenja i drugih oblika rada, vršenja krivičnih djela uključujući i terorizam;
- iskorištavanje djece - dječija pornografija;
- trgovina ljudskim organima i
- trgovina odraslim ženama i muškarcima.

Djeca kao posebno ranjiva kategorija mnogo lakše postaju žrtve trgovine i budu vrbovana u neki od navedenih oblika trgovine ljudima.

Najčešći slučajevi i izvori odakle se djeca regrutuju u svrhu trgovine su sljedeći:

- Porodice razvedenih roditelja;
- Socijalno i ekonomski ugrožene porodice;
- Porodice iz ruralnih sredina koje se oslanjaju na finansijsku pomoć djece kada ona stasaju za rad;
- Djeca bez roditeljskog staranja te djeca koja su usljed ratnih događanja ostala bez jednog ili oba roditelja
- Djeca smještena u institucijama;
- Porodice gdje su roditelji na radu u inozemstvu;
- Porodice s djecom ometenom u psihičkom i fizičkom razvoju;
- Porodice gdje su roditelji ovisnici;
- Porodice gdje su djeca ovisnici (alkohol, droga);
- Porodice bez prijavljenog boravišta (prebivališta), npr. romske i raseljene porodice i na kraju;
- Djeca iz porodica koje tolerišu kasne izlaske i sl. situacije nedovoljnog roditeljskog nadzora.
-

OSNOVNI PRINCIPI ZAŠTITE DJECE

Definisanje uloga (nadležnosti) svih učesnika na zaštiti djece treba za rezultat imati razvoj osnovnog mehanizma za prikupljanje i procjenu podataka koji će omogućiti efikasno zaustavljanje trgovine djecom i omogućiti bolju zaštitu djece sa što manje traumatskih posljedica. Sve uloge nadležnih institucija moraju biti povezane u cjelovit proces koji omogućava zajedničko i efikasno djelovanje svih sudionika.

Postizanje ovog cilja uključuje primjenu standarda koji su spomenuti u okviru međunarodnih dokumenata, a koji uspostavljaju jedinstven okvir postupanja s djecom u međunarodnim okvirima.

Primjena jedinstvenog standarda omogućava da se kontinuirano razmjenjuju dobre prakse i traže efikasnija rješenja za unapređenje prakse za zaštitu djece od trgovine ljudima.

Trgovina ljudima, kao što je naglašeno, složen je fenomen koji se uspješno može prevenirati i ujednačavanjem prakse nadležnih institucija i nevladinog sektora.

Zajednički i standardiziran rad sužava prostor za djelovanje potencijalnih trgovaca ljudima. Zbog toga je veoma važno usvojiti i primjenjivati osnovne principe zaštite.

Zaštita djece od trgovine ljudima trebala bi biti zasnovana na sljedećim principima:

Nediskriminacija

Država ima obavezu da štiti dijete od bilo kojeg oblika diskriminacije. Sva prava primjenjuju se na svu djecu bez izuzetaka. Osnovno načelo ljudskih prava je da su svi ljudi jednaki tako da ovo isto pravo leži i u osnovi prava djeteta kojem treba da se jednako priznaju sva prava nezavisno od porijekla, spola, vjeroispovijesti, imovinskog ili zdravstvenog stanja ili bilo koje pripadnosti ili opredjeljenja. Nediskriminacija je opći princip i uvjet uživanja svih prava.

Najbolji interes djeteta

Država treba osigurati odgovarajuću brigu o djetetu u slučaju kada to roditelji ili staratelji ne čine. Ovaj osnovni princip u potpunosti određuje državnu intervenciju u porodičnom životu. Na osnovu ovog principa rješava se problem porodičnog poremećaja, a zasniva se na procjeni stvarnih i konkretnih potreba djeteta i uvjeta za djetetov normalan razvoj.

Cilj je izabrati rješenja koja najbolje odgovaraju interesima djeteta. Cilj obavezno obuhvata pronalaženje dugoročnog rješenja za dijete i njegovu reintegraciju u postojeću ili novu porodicu ili pronalazak drugog trajnog rješenja.

Povjerljivost

Povjerljivost treba posmatrati iz dva ugla i to kao **profesionalni standard rada** i kao pravo djece koji su subjekti i nosioci svojih prava i pravo njihovih roditelja ili nadležnih službi na punu informaciju u cilju donošenja relevantnih odluka.

Povjerenje klijenta je osnovni standard koji ne smije ići na štetu onih koji imaju obavezu da donesu relevantnu odluku u procesu zaštite. Obaveza prijavljivanja i davanja potrebnih podataka

o slučajevima zlostavljanja ima prednost nad dužnošću čuvanja profesionalne tajne (situacija u zdravstvu, obrazovanju i soc. službama i sl.).

S druge strane, zaštita ličnosti i integriteta djeteta je veoma važan standard koji moraju poštivati profesionalci radi sprečavanja sekundarne viktimizacije, i to na sve dopuštene načine. Obaveza profesionalaca je da kontinuirano razvijaju metode uspješne zaštite identiteta djece, a posredno i njegovih roditelja ili staratelja radi ostvarivanja prava na privatnost, prava na zaštitu časti i ugleda.

Bez obzira na pritisak javnosti i potrebu da i javnost dobije osnovne informacije o problemu radi prevencije i jačanja svijesti, ova prava imaju prednost.¹⁰

Dječija participacija

Dijete posjeduje integritet i puni identitet ličnosti. Djeca imaju pravo glasa i treba ih pitati za mišljenje i omogućiti da učestvuju u odlučivanju. Svako dijete zna, na način odgovarajući razvojnoj fazi u kojoj se nalazi, izraziti što je najbolje za njega. Pravo je djeteta da slobodno formira i izražava svoje mišljenje. Mora se uzeti u obzir mišljenje djeteta u odlukama koje se odnose na dijete.

U postupku ispitivanja ili intervjuisanja djece neophodno je radi toga stvoriti takve uvjete (stručne, tehničke, organizacione, prostorne i dr.) kako bi se obavljali na način i u okolnostima koji su prilagođeni uzrastu djeteta i potrebama koje neće povređivati njegovu ličnost.

Podrška porodici

Porodica je idealna sredina za normalan razvoj djeteta. Podrška porodici, jačanje njene funkcije, socijalna podrška porodici se naglašava kao osnovni princip djelovanja prije nego se pokrenu bilo koji postupci osporavanja njene sposobnosti i podobnosti.

Društvo je obavezno razviti i kontinuirano razvijati u okviru pojedinih službi, ustanova i lokalne zajednice različite oblike usluga i pomoći roditeljima u podizanju i odgajanju djece.

Kvalitet i dostupnost takvih usluga u neposrednoj je vezi s prevencijom i problemom trgovine djecom, a posebno mjera prevencije i reintegracije porodice koja je ugrožena.

Multidisciplinarni pristup

Već je naglašeno da je pojava trgovine djecom slojevit i raznovrstan problem, a posljedice su višestruke i složene.

Potrebe djeteta i porodice su raznovrsne tako da je planiranje postupaka zaštite djeteta i samog tretmana koje je zasnovano na integralnom multidisciplinarnom principu, jedini adekvatan pristup. To zači da adekvatan pristup podrazumijeva da:

- u zaštiti treba da budu zastupljene sve potrebne stručne discipline;
- upoređivanje i analiza i sinteza saznanja treba da omogući sagledavanje potreba djeteta;

¹⁰ Vidjeti etički kodeks (Odluka o prihvatanju etičkog kodeksa o istraživanju nad djecom i o djeci „Službeni glasnik BiH” br.26/06).

- sagledavanje međuzavisnosti i djelovanja različitih institucija treba da rezultira nalaženjem trajnog rješenja koje je najoptimalnije za dijete, a prema situaciji i za njegovu porodicu;
- podrazumijeva određivanje prema situaciji centralne institucije koja pokreće proces i institucije koja proces zatvara kao riješen slučaj.

Sistemska i planska saradnja

Kao što je više puta naglašeno, više aktera ima veoma važnu ulogu u procesu zaštite djece od trgovine ljudima. Osnovni standard koji mora biti ispunjen je sistemska i planska saradnja između svih ustanova, službi organa i organizacija (državne službe i nevladine organizacije) svih koji imaju određenu ulogu u procesu zaštite djece.

Ispunjenje ovog standarda podrazumijeva izgrađen sistem komunikacije koji se osigurava kroz:

- rano otkrivanje i međusobno obavještavanje-sistemska razmjena podataka;
- zajedničko planiranje ključnih aktivnosti;
- usklađivanje zajedničkih standarda rada-postupanja s djecom;
- usaglašen odnos oko hitnosti i efikasnosti pojedinih zaštitnih intervencija
- utvrđivanje zajedničkih mjera za monitoring i izvještavanje o problemu trgovine djecom.

MODUL 2

PREVENCIJA TRGOVINE DJECOM

PREVENCIJA TRGOVINE DJECOM

Oblici prevencije

Primarna prevencija ima za cilj potpomaganje sistema zaštite koji treba da djeluje efikasno u rizičnim okolnostima i uspostavu kontrole te sprečavanje nastanka faktora rizika. U okviru ovih mjera neophodno je razviti sposobnosti kod nadležnih institucija da djelotvorno prepoznaju rizične situacije i grupe.

Kada je u pitanju socijalno okruženje, potrebno je razvijati osjetljivost javnosti na trgovinu djecom. Potrebno je upoznati javnost o tome da je trgovina djecom organizirani oblik iskorištavanja i eksploatacije djece. Djeci moramo pomoći i ako ona sama ne traže uvijek pomoć. Pasivnost odraslih znači sudjelovanje u ugrožavanju djece.

Javnost, naročito roditelje i djecu, potrebno je upoznati s osnovnim oblicima zaštite i mogućnostima prijavljivanja slučajeva, načinima traženja zaštite ili direktne pomoći. Mediji (printani i elektronski) trebali bi prenositi informacije o načinima borbe protiv trgovine djecom.

Sekundarna prevencija je usmjerena na već identificirane ranjive osobe, porodice i rizične sredine te na utvrđivanje raširenosti faktora rizika trgovine djecom u već identificiranim sredinama i grupama i u vezi s tim edukaciju odgovarajućih stručnjaka u prepoznavanju faktora rizika i adekvatnom pristupanju takvim situacijama. Važno je razviti mrežu usluga koje vladine i nevladine organizacije mogu pružiti djeci žrtvama trgovine ljudima, njihovim porodicama ili starateljima u kriznim situacijama (npr. telefoni za pomoć, web-stranice za pomoć, centri za porodice u krizi, savjetovaništa i sl.). Rizičnim grupama, porodicama potrebna je mreža podrške u širem i užem okruženju te psihosocijalna i materijalna pomoć. Djecu koja odrastaju u rizičnim porodicama neophodno je osposobiti za suočavanje s problemima te organizirati mrežu njihove psihološke i socijalne podrške.

Tercijarna prevencija je tretman odnosno intervencija u slučajevima kada je dijete već viktimiziranoeksploatirano. U takvoj situaciji sama intervencija ima preventivni karakter jer smanjuje traumu djeteta. Cilj tretmana je sprečavanje ponavljanja zlostavljanja i ublažavanje posljedica nasilja. Žrtvama se pruža psihosocijalna i svaka druga vrsta pomoći koja je u tim situacijama potrebna. Na širem društvenom planu potrebno je pratiti učinke tretmana i aktivnosti u istražnom krivičnom postupku kako bi se spriječilo eventualno dodatno traumatiziranje djece žrtava trgovine ljudima obezbijediti dugotrajan nadzor već okončanih slučajeva (žrtve nasilja, trgovine ljudima i sl.).

Uloge pojedinih sistema u prevenciji trgovine djecom

Sistem obrazovanja u pogledu prevencije ima na raspolaganju više mogućnosti, s obzirom na vrijeme koje djeca provode u školama, kao što je realiziranje pojedinih programa koji su prilagođeni djeci, rad s nastavnim osobljem i školskim psiholozima ili pedagogima na *ranom otkrivanju*, učešću u *prikupljanju podataka*, *podršci u tretmanu djece* i *praćenju/monitoringu*. Ovi postupci ni na koji način ne smiju obilježavati i etiketirati dijete.

Mogućnost ranog otkrivanja od strane nastavnog i drugog stručnog osoblja je veoma velika jer nastavnici i odgajatelji mogu primijetiti početne i skrivene znake kao što su izostajanje s časova, naglo popuštanje u učenju, zatvaranje u sebe ili agresivnost djeteta, ili neke druge znake koji nisu tipični za ponašanje tog djeteta ili nisu posljedica razvojnog procesa djeteta.

Prvi znaci su signal da se obrati pažnja na dijete i razlog za otkrivanje uzroka za promjenu ponašanja djeteta. S obzirom da su ove situacije same po sebi izuzetno osjetljive i delikatne, preporučuje se krajnji oprez u prilaženju ovom problemu (poželjna je obučenosť i stručnosť osoblja koje radi s djecom, po mogućnosťi da se ovom problemu posveti školski psiholog).

Sistem socijalne zaštite u pogledu prevencije ima za cilj da, uz saradnju sa obrazovnim i zdravstvenim institucijama, prikupi podatke, vrši nadzor porodice, utvrdi oblike, intenzitete i posljedice zlostavljanja, planira zaštitu intervencija i tretmana, vrši primjenu mjera socijalne zaštite, primjenu mjera pravne zaštite iz nadležnosťi organa starateljstva. Jedna od bitnih uloga centara za socijalni rad jeste sistem procjene, inicijativa za pokretanje sudskih postupaka (oduzimanje starateljstva, izuzimanje djeteta iz porodice, lišavanje roditeljskog prava i sl.) te pripremanje djeteta za svjedočenje u postupku (podrška djetetu žrtvi trgovine ljudima), davanju stručnog mišljenja tužilaštvu i sudu i dr.

Zdravstveni sistem u pogledu prevencije ima ulogu otkrivanja oblika i intenziteta zlostavljanja, procjene zdravstvenog statusa djeteta, utvrđivanje faktora rizika sa zdravstvenog aspekta, vršenje procjene potreba za medicinskim tretmanom ili izdvajanjem djeteta iz porodice, učešća u prikupljanju podataka, vršenja specijalizirane dijagnostike (pedijatrijska, psihijatrijska, ginekološka, forenzička) te tretmana i praćenja.

Krivičnopravna zaštita u pogledu sprečavanja zlostavljanja (fizička zaštita - policija) ima za cilj otkrivanje i prikupljanje dokaza o slučaju i počiniocu, pokretanje krivičnog postupka, provođenje istrage i suđenje za krivično djelo počinitelju, zaštita djeteta kao svjedoka i dr.

Svi sistemi trebaju djelovati zajedno i kooperativno uključujući i civilno društvo. Jedan od osnovnih zadataka je senzibilizacija javnosťi i podizanje svijesťi o problemima i potrebama djece koja su trgovana. Ova saradnja, pored provođenja mjera prevencije i javnog djelovanja, ogleda se u dobroj komunikaciji, razmjeni informacija kao i zajedničkom učešću u realizaciji preventivnih programa.

MODUL 3

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA (ULOGA TUŽILAŠTVA I POLICIJE)

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA (ULOGA TUŽILAŠTVA I POLICIJE)

Nadležnost i uloga institucija

Bosna i Hercegovina je potpisnica brojnih međunarodnih dokumenata¹¹, koji se odnose na fenomen trgovine djecom te je u svojim zakonima u velikoj mjeri ispoštovala obaveze koje iz njih proistječu. Ovo se prvenstveno odnosi na krivične zakone u Bosni i Hercegovini koji su propisali širok spektar krivičnih djela pod koja se mogu podvesti aktivnosti u vezi s trgovinom i zlostavljanjem djece.

Policajci i tužioci u svojoj borbi protiv trgovine ljudima, a posebno djecom, trebaju imati u vidu mogućnost kvalificiranja aktivnosti u vezi s trgovinom djecom kao slijedećih krivičnih djela, bilo da su ona učinjena u sticaju s drugim krivičnim djelima ili ne:

- Krivični zakon Bosne i Hercegovine: Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu (član 185); Trgovina ljudima (član 186); Međunarodno vrbovanje radi prostitucije (član 187); Nezakonito uskraćivanje identifikacijskih dokumenata (član 188); Mučenje i drugi oblici surovog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja (član 190);
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine: Navođenje na prostituciju (član 210); Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (član 211); Upoznavanje djeteta s pornografijom (član 212); Silovanje (član 203); Spolni odnos s nemoćnom osobom (član 204); Spolni odnošaj zloupotrebom položaja (član 205); Prinuda na spolni odnošaj (član 206); Spolni odnošaj s djetetom (član 207); Bludne radnje (član 208); Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom (član 209); Oduzimanje maloljetnika ili djeteta (član 217); Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika (član 219); Povreda porodičnih obaveza (član 221); i Prenošenje spolne bolesti (član 227).
- Krivični zakon Republike Srpske: Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (član 198); Iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba za pornografiju (član 199); Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije (član 200); Silovanje (član 193); Obljuba nad nemoćnom osobom (član 194); Spolno nasilje nad djetetom (član 195); Obljuba zloupotrebom položaja (član 196); Zadovoljenje spolnih strasti pred drugim (član 197); Oduzimanje maloljetne osobe (član 205); Zapuštanje i zlostavljanje maloljetne osobe (član 207); Kršenje porodičnih obaveza (član 209); i Prenošenje spolne bolesti (član 211).
- Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine: Navođenje na prostituciju (član 207); Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (član 208); Upoznavanje djeteta s pornografijom (član 209); Silovanje (član 200); Spolni odnos s nemoćnom osobom (član 201); Spolni odnos zloupotrebom položaja (član 202); Prinuda na spolni odnošaj (član 203);

¹¹ Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, uz Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, u članu 3. sadrži definiciju trgovine ljudima te odredbe o pristanku žrtve, trgovini djecom i definiciju djeteta. Okvirni protokol o trgovini djecom, dječijoj prostituciji i pornografiji uz Konvenciju Ujedinjenih naroda o pravima djeteta obavezuje zemlje članice na zabranu trgovine djecom, dječije prostitucije i pornografije te u članu 2. definiše trgovinu djecom, dječiju prostituciju i pornografiju. Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima je dodatnu pažnju posvetila djeci i njihovoj zaštiti u članovima 10. i 28.

Spolni odnošaj s djetetom (član 204); Bludne radnje (član 205); Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom (član 206); Oduzimanje maloljetnika ili djeteta (član 214); Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika (član 216); Povreda porodičnih obaveza (član 217); i Prenošenje spolne bolesti (član 223).

Zakoni o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovni su propisali širok spektar istražnih mjera, bilo konvencionalnih ili nekonvencionalnih koje je moguće primjenjivati u borbi protiv trgovine djecom imajući u vidu visinu zapriječene kazne za takva krivična djela.

Zakonima o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom te Zakonom o programu zaštite svjedoka Bosne i Hercegovine policajcima i tužiocima stavljen je na raspolaganje veliki broj mjera koje mogu efikasno zaštititi dijete žrtvu trgovine i njegovu porodicu kada se pojavljuje u ulozi svjedoka, kako u toku sudskog postupka, tako i prije njegovog otpočinjanja, ali i nakon njegovog okončanja. Dijete i maloljetnik se smatraju zaštićenim svjedokom bez postavljanja bilo kakvih dodatnih uvjeta za utvrđivanje takvog statusa.

Zakon o boravku i kretanju stranaca i azilu Bosne i Hercegovine te njegov provedbeni akt Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima uveli su dodatne mjere zaštite za strane žrtve trgovine ljudima uopće, a posebno za djecu. Osim općih mjera zaštite za žrtve trgovine ljudima, ovi akti propisuju posebna pravila postupanja s djecom koja moraju polaziti od najboljeg interesa za dijete i težiti ka iznalaženju trajnog rješenja za zbrinjavanje djeteta koje mora sadržavati specifične potrebe djeteta od adekvatnog smještaja i brige do obrazovanja.

Procedure o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini je dokument zajednički usaglašen i usvojen od nadležnih tužilaštava u Bosni i Hercegovini, policijskih službi, nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija koje postupaju sa žrtvama trgovine ljudima. Procedurama su utvrđeni načini ostvarivanja njihove međusobne saradnje i međusobnog informisanja, a u potpunosti su zasnovane na važećim zakonima, podzakonskim aktima te na Protokolima o saradnji i osiguranju adekvatnog i sigurnog smještaja i zbrinjavanja stranaca žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini između Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine i nevladinih organizacija¹² te na Protokolu o saradnji u vezi sa zaštitom žrtava trgovine ljudima i njihovim dobrovoljnim povratkom u zemlje porijekla ili zemlje boravka između Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine i Međunarodne organizacije za migracije.

Prvi kontakt s djetetom žrtvom trgovine ljudima

Policija i tužilaštvo najčešće mogu uspostaviti prvi kontakt s djetetom žrtvom trgovine ljudima u toku provođenja istraga u vezi s krivičnim djelima trgovine ljudima ili krivičnim djelima u vezi s trgovinom ljudima. Česte su situacije i kada se uspostavi prvi kontakt s djetetom

¹² Nvladine organizacije koje su potpisnice Procedura o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini i Protokola o saradnji i osiguranju adekvatnog i sigurnog smještaja i zbrinjavanja stranaca žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini su: Organizacija žena „Lara” Bijeljina, Udruženje „Žena BiH” Mostar, La Strada BiH Mostar, Udruženje žena „Medica” Zenica, i Međunarodni forum solidarnosti Doboj. Fondacija lokalne demokratije Sarajevo je potpisnica Procedura, ali nije potpisnica Protokola o saradnji i osiguranju adekvatnog i sigurnog smještaja i zbrinjavanja stranaca žrtava trgovine ljudima s Ministarstvom sigurnosti, što znači da u svoje sklonište može primati samo djecu žrtve trgovine ljudima državljane Bosne i Hercegovine, a ne i strance.

žrtvom trgovine ljudima prilikom provođenja istraga i nekih drugih krivičnih djela. Međutim, pored saznanja do kojih neposredno dođu policija ili tužilaštvo, postoji mogućnost dobijanja saznanja i na druge načine, propisane zakonima o krivičnim postupcima, koji daju pravo ili određuju dužnost prijavljivanja krivičnih djela. Službene i odgovorne osobe u svim organima vlasti u Bosni i Hercegovini, javnim preduzećima i ustanovama dužne su da prijave krivična djela o kojima su obaviještene ili za koja saznaju na koji drugi način. Zdravstveni radnici, nastavnici, odgajatelji, roditelji, staratelji, usvojitelji i druge osobe koje su ovlaštene ili dužne da pružaju zaštitu i pomoć maloljetnim osobama, da vrše nadzor odgajanja maloljetnika, a koje saznaju ili ocijene da postoji sumnja da je maloljetna osoba žrtva seksualnog fizičkog ili nekog drugog zlostavljanja, dužne su o toj sumnji odmah obavijestiti ovlaštenu službenu osobu ili tužitelja. Građanin ima pravo prijaviti izvršenje krivičnog djela.¹³

U opisanoj situaciji nadležni službenici policije i tužilaštva preduzimaju sljedeće aktivnosti:

Istraga krivičnih djela trgovine djecom

- Uspješnost policijskih službi i tužilaštava u borbi protiv trgovine djecom ovisi o njihovoj sposobnosti efikasnog provođenja istraga ovakvih krivičnih djela.
- Efikasna istraga osigurat će dovoljno čvrstih dokaza koji će omogućiti podizanje optužnice i donošenje osuđujuće presude protiv trgovaca.

Pristup istrazi u borbi protiv trgovine ljudima uglavnom se dijeli na reaktivni pristup zasnovan na žrtvi kao vodilji istrage i proaktivni pristup zasnovan na prikupljanju obavještajnih podataka.

U izlaganju ovih dvaju pristupa nastojat će se obratiti pažnja da pristup žrtvi mora biti u najboljem interesu djeteta iz perspektive jasne humanitarne i zakonske obaveze policajca i tužioca.

Reaktivna istraga

Osnovni princip na kojem treba zasnivati reaktivnu istragu je pristup zasnovan na poštivanju osnovnih ljudskih prava i sloboda, koji podrazumijeva da je sigurnost djeteta i njegove porodice direktna odgovornost policajaca i tužioca.

Bez obzira na činjenicu da će možda druge nadležne službe u nekoj od narednih faza postupka preuzeti brigu za sigurnost i dobrobit djeteta, policajac i tužilac koji rade na slučaju ne mogu prestati brinuti za sigurnost djeteta i njegove porodice i oslanjati se na druge službe da preuzmu brigu o tome. Na ovo ih obavezuju i odredbe zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka koji u svojim definicijama određuju da su dijete i maloljetnik zaštićeni svjedoci bez obzira da li su fizički i prihički traumatizirani okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo i bez obzira da li pate od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ih čine izuzetno osjetljivim (npr. član 3. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Bosne i Hercegovine).

¹³ Članovi 213. i 214. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine

Policajac i tužilac imaju dužnost da provode stalni proces procjene rizika kad je u pitanju sigurnost i najbolji interes djeteta i njegove porodice, u toku istrage i suđenja, ali i poslije.

Mogućnost osvete žrtvama i njihovim porodicama uvijek će biti karakteristika trgovine ljudima i nikada se neće moći u potpunosti isključiti. Stoga je dužnost policajca i tužioca osigurati da se faktori rizika procjenjuju od početka i da se proces procjene rizika redovno održava i ažurira.

Drugi princip podrazumijeva dužnost policajca i tužioca da u potpunosti upozna žrtvu i njenu porodicu o svim okolnostima slučaja, da bude otvoren i iskren prema djetetu žrtvi, njegovoj porodici, zakonskom zastupniku ili staratelju čime se osigurava da su oni potpuno upoznati i svjesni stanja, odgovornosti, mogućih posljedica i rizika u vezi s bilo kojom odlukom koju sami donose. Saradnja s policajcima i tužiocima će uvijek značiti izlaganje sigurnosnom riziku za dijete i njegovu porodicu. Policajac i tužilac trebaju uvijek imati u vidu da su žrtva i njena porodica bili već prevareni od trgovaca te da ih ni po koju cijenu ne treba ponovno izložiti neistinama.

Treći princip se odnosi na dužnost policajca i tužioca da žrtvu i njenu porodicu, zakonskog zastupnika ili staratelja u potpunosti upozna o svim raspoloživim mjerama pomoći i podrške i službama koje im te mjere mogu pružiti te da im omogući ostvarivanje kontakta sa tim službama. Treba imati na umu da se žrtve trgovine možda nikada neće oporaviti od fizičkog, seksualnog i psihičkog zlostavljanja i trauma koje su pretrpjele, ali je važno da im se da puni pristup postojećim službama za pomoć i podršku i da im se pomogne u procesu oporavka.

Da bi mogao ovo učiniti, policajac i tužilac trebaju razviti mrežu kontakata s vladinim i nevladinim organizacijama koje pružaju ovakve podrške kako bi kroz takve kontakte i blisku saradnju bili u stanju zajednički procjenjivati sigurnost djeteta, njegove potrebe i zajednički donositi odluke koje se tiču utvrđivanja najboljeg interesa djeteta i poduzimanja odgovarajućih mjera zaštite i brige o djetetu.

Reaktivna istraga je najmanje poželjna opcija za policajca i tužioca iz niza razloga koji ne vode baš uvijek uspješnom okončanju istrage:

- Česte su situacije kada žrtva prvobitno da iskaz i obećanje da će svjedočiti u sudskom postupku, a onda odustane od saradnje što vodi ka odustajanju od istrage.
- Nekada žrtva koja nije spremna dati izjavu može dati obavještajne podatke o aktivnostima trgovaca koji zahtijevaju neodložno postupanje kako bi se spasile ostale žrtve ili preduprijedilo viktimiziranje drugih potencijalnih žrtava. Tada će se akcija zasnivati na podacima koji se možda i neće moći koristiti za optuživanje trgovaca koji se eventualno otkriju jer svaka druga identificirana žrtva može odbiti da sarađuje.
- Dodatna okolnost koja otežava ovakve situacije je potreba za hitnom zaštitom žrtava što neće dati dovoljno vremena za otpočinjanje proaktivne istrage i prikupljanje drugih dokaza, neovisnih o iskazu žrtve.

U situacijama kada se pojavi žrtva trgovine, pred policijom i tužilaštvom stoje dvije mogućnosti:

- odmah poduzeti akciju protiv trgovaca u cilju spašavanja ostalih žrtava i sprečavanja viktimiziranja drugih potencijalnih žrtava kao i prikupljanja dokaza čije bi kasnije prikupljanje bilo onemogućeno ili znatno otežano,

- ili prikupiti što je moguće više podataka od žrtve i drugih osoba na osnovu kojih će se otpočeti s proaktivnom istragom uz istovremeno pružanje sve potrebne pomoći i zaštite za žrtvu trgovine i držanja u tajnosti činjenice da žrtva saraduje.

Proaktivna istraga

Proaktivna istraga trgovine se, u pravilu, provodi bez oslanjanja na saradnju i svjedočenje žrtve, a uz upotrebu kombinacije prikupljanja obavještajnih podataka, direktnog i tehničkog nadzora, prikrivenih agenata i konvencionalnih istražnih tehnika.

Proaktivna istraga je sve više u upotrebi zbog stvarnih i ozbiljnih poteškoća s kojima se susreću žrtve trgovine koje bi možda i svjedočile protiv trgovaca, ali koje to ne rade zbog straha od osвете prema sebi i svojim najbližima.

Ovakvom istragom je moguće boriti se protiv trgovine i pri tome nije neophodno da žrtve prijave trgovce, saraduju s policijom ili tužilaštvom i pruže dokaze odnosno svjedoče protiv trgovaca. Proaktivnom istragom žrtve se ne isključuju iz istrage jer je svjedočenje žrtava uvijek dobar dokaz.

Proaktivne istrage su se pokazale kao vrlo uspješne zbog činjenice da je krajnji cilj trgovine ostvarivanje profita za kriminalne organizacije. Profit se ostvaruje kada se žrtve trgovine nude na tržištu kao roba.

Provođenjem proaktivne istrage lakše se lociraju žrtve trgovine ljudima te nakon što one budu pronađene, naredni korak je otkrivanje trgovaca ljudima i prikupljanje dokaza protiv njih.

Prilikom planiranja i vođenja proaktivne istrage važno je obratiti pažnju na fazu regrutovanja i transporta kada je znatno otežano prikupljanje dokaza za vršenje, pokušaj ili namjeru trgovanja ili bilo kojeg drugog povezanog krivičnog djela, bez saradnje i svjedočenja žrtve. U većini slučajeva, eksploatacija se nije još desila. Dodatnu teškoću predstavlja i to da žrtva još uvijek vrlo malo zna o onome šta trgovci na kraju namjeravaju da urade s njom i rijetko pristaju na saradnju s policijom i tužilaštvom.

U fazi eksploatacije, kada su trgovci djecom najranjiviji, moguće je prikupiti najkvalitetnije dokaze.

S obzirom da je fenomen trgovine djecom u pravilu transnacionalan i da su dosadašnja iskustva pokazala da proaktivna istraga može biti uspješan odgovor u borbi protiv trgovine djecom, nameće se logičan zaključak da su zajedničke međunarodne proaktivne istrage najuspješnije i najproduktivnije sredstvo na raspolaganju iz slijedećih razloga:

- trgovina se odvija u područjima odgovornosti raznih policijskih službi i samo zajedničke istrage mogu otkriti cjelokupnu organizaciju kroz prikupljanje dokaza na svakom od područja na kojem djeluju trgovci ljudima;
- trgovci ljudima se obično osjećaju sigurnijim u fazama regrutovanja i transporta dok su u fazi eksploatacije mnogo oprezniji;
- zajedničkim istragama prikupljaju se dokazi iz sve tri faze (regrutovanje i transport) i međusobno dopunjuju i kombinuju s dokazima prikupljenim u fazi eksploatacije;

S obzirom da je proaktivna istraga zasnovana na prikupljanju i razmjeni obavještajnih podataka, prilikom planiranja i provođenja istraga trgovine djecom treba poći od sljedećih činjenica:

- Uspostavljanje i rukovođenje mrežom organizirane trgovine djecom ostavlja jasne tragove u svim fazama djelovanja (regrutacije, transporta i eksploatacije);
- U fazi regrutacije najčešće se nude dobro plaćeni poslovi i garancije za dugoročni „poslovni“ angažman, organizacija putovanja uz osiguranje troškova putovanja koji će kasnije biti nadoknađeni od potencijalne žrtve;
- U fazi transporta najčešće se putna isprava već nalazi u posjedu trgovca ljudima, a česte su situacije da se tokom transporta vrše i preprodaje i preuzimanje žrtava trgovine ljudima;
- U fazi eksploatacije žrtve trgovine ljudima nude se na tržištu u svrhu seksualnog ili nekog drugog oblika iskorištavanja, dogovara preprodaja odnosno iznajmljivanje, mjesto i cijena za izvršenu uslugu;
- Žrtvama se u fazama eksploatacije ograničava sloboda kretanja, psihički i fizički se zlostavljaju, navikavaju na drogu i alkohol i zastrašuju te ucjenjuju sigurnošću njihove porodice.

Svaka od ovih faza je prilika za prikupljanje obavještajnih podataka s tim da je potrebno naglasiti da nema nevažnog podatka. Obavještajni podaci o strukturi i načinu djelovanja mreže trgovine ljudima od početka procesa do njegovog kraja predstavljaju sredstvo za istraživanje metoda djelovanja trgovaca ljudima. Što više istražitelji saznaju o predmetu kao cjelini, to će veća biti njihova sposobnost da se bore protiv ovog oblika kriminala.

Uspješno rukovođenje proaktivnom istragom podrazumijeva jasno određivanje operativnog cilja i taktike istrage.

Operativni cilj uključuje: kvalifikaciju krivičnog djela, vrstu i obim istražnih radnji, identifikaciju počinitelja krivičnog djela, način spašavanja žrtve, planiranje momenta lišavanja slobode počinitelja, identificiranje imovinske koristi stečene činjenjem krivičnih djela.¹⁴

Prije određivanja taktike treba odlučiti da li istragu voditi na dvostranoj ili višestranj osnovi, zatim koje su službe partneri u vođenju istrage te kakav je njihov odnos u provođenju istrage. Prije odluke o taktici potrebno je procijeniti rizik. Nakon identificiranja rizika neophodno je da rukovodilac istrage sačini plan rukovođenja rizikom koji sadrži jasne upute službenicima koji neposredno poduzimaju te radnje.

Posebne istražne radnje koje su na raspolaganju u toku istrage trgovine djecom u skladu sa zakonima o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini su :

¹⁴ Zakoni o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini nisu detaljno odredili postupak određivanja operativnog cilja i taktike istrage s obzirom da je to praktično nemoguće detaljno učiniti, a imajući u vidu činjenicu da je svaki slučaj istraživanja krivičnih djela trgovine ljudima specifičan i samim tim zahtijeva specifičan i prilagođen pristup. Ipak, ovi zakoni propisuju da će tužilac u slučaju da postoje osnovi sumnje da postoji krivično djelo narediti provođenje istrage te da Naredba o provođenju istrage sadrži podatke o počinitelju krivičnog djela ukoliko su poznati, opis djela iz kojeg proizilaze zakonska obilježja krivičnog djela, zakonski naziv krivičnog djela, okolnosti koje potvrđuju osnove sumnje za provođenje istrage i postojeće dokaze. U naredbi tužitelj će navesti koje okolnosti treba istražiti i koje istražne radnje treba poduzeti. (član 216. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine).

- nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija;
- pristup kompjuterskim sistemima i kompjutersko sravnavanje podataka;
- nadzor i tehničko snimanje prostorija;
- tajno praćenje i tehničko snimanje osoba i predmeta;
- prikriveni istražitelj;
- simulirani otkup predmeta i simulirano davanje otkupnine;
- nadziranje i prijevoz i isporuka predmeta.

Korištenje posebnih istražnih radnji mora biti odobreno u skladu s važećim zakonima i procedurama jer u protivnom dokazi pribavljeni na takav način neće moći biti korišteni u sudskom postupku.

Kako bi se ispunili zahtjevi Evropske konvencije o ljudskim pravima, neophodno je da ova mjera ispunjava četiri kriterija: da je proporcionalna, zakonita, opravdana i potrebna. Ako svi od ovih uvjeta nisu ispunjeni, upotreba posebnih istražnih radnji može ugroziti i samo procesuiranje trgovaca jer oni neće žaliti novca na svoju odbranu. Advokati optuženih će pregledati i ispitati sve slabosti u dokazima tužioca nastojeći osporiti ne samo dokaze, nego i način njihovog prikupljanja.

Najbolji pristup vođenju proaktivne istrage korištenjem posebnih istražnih mjera jeste takav pristup gdje se istraga razvija zavisno od toga kako se prikupljaju dokazi. O brzini prikupljenih dokaza ovisit će kvalitet obavještajnih podataka kojima se već raspolaže.

Obavještajni podaci mogu biti u početku skromni, ali se treba držati pravila da se lociranjem mjesta gdje se vrši eksploatacija djece može locirati i samog trgovca.

Prikupljanjem obavještajnih podataka putem statičkog nadzora na mjestu eksploatacije pribavljaju se podaci o načinu trgovanja djecom i navikama trgovaca djecom što olakšava identifikaciju i djece i trgovaca djecom.

Nakon statičkog nadzora, istraga prelazi u fazu mobilnog nadzora kroz koju se prikupljaju obavještajni podaci o adresama na kojima borave trgovci, njihovi saradnici, žrtve, klijenti, uobičajene rute njihovog kretanja, vremenima odlaska i dolaska, sredstvima transporta i sl.

Kada su se u prethodnim dvjema fazama prikupili podaci o načinu vršenja trgovine ljudima i glavnim osumnjičenim, slijedi faza prikupljanja dokaza protiv trgovaca ljudima utvrđivanjem veze između trgovaca i žrtava, prisustva trgovaca na mjestima eksploatacije, finansijskih transakcija u vezi s trgovinom i slično odnosno pribavljanje dokaza koji povezuju trgovce ljudima s više mogućih specifičnih detalja o njegovim kriminalnim radnjama.

Dokaze je moguće prikupiti na više načina:

- Video, foto ili tonskim zapisima koji su neoboriv dokaz za odbranu;
- Prikupljanjem pisanih dokaza kao što su aplikacija za vizu, putne karte, rezervacije putovanja, bankovne transakcije itd;
- Dokazi prikupljeni korištenjem prikrivenog istražitelja ili tzv. test-kupca te putem kontrolisane isporuke, također, mogu imati visok nivo vjerodostojnosti i upotrebljivosti u sudskom postupku.

Potencijalna vrijednost dokaza pribavljenih korištenjem posebnih istražnih radnji omogućava pribavljanje dokaza:

- o načinu vršenja trgovine ljudima, udruživanju i organiziranju trgovaca ljudima;
- o postojanju fizičkog, seksualnog ili drugog nasilja prilikom trgovanja djecom,
- o stvaranju i kontroli lanaca seksualne eksploatacije djece, dječije pornografije ili eksploatacije djece radi prinudnog rada, presađivanje organa, organizirano vršenje krivičnih djela;
- o nelegalnim finansijskim transakcijama novca i pranju novca.

Pored osiguravanja kvalitetnih dokaza, rano upozorenje o kriminalnim aktivnostima trgovaca ljudima omogućava prikupljanje dodatnih dokaza.

Završna faza istrage

Najčešći način okončanja istrage vezane za trgovinu djecom je hapšenje trgovaca koje je, u pravilu, složeno i treba biti predmet posebnog procesa procjene rizika i upravljanja.

Hapšenje će biti izvedeno čim se ostvare sigurni uvjeti za hapšenje jednog ili više osumnjičenih.

Policajci u saradnji s tužiocima prilikom hapšenja moraju jasno razlikovati: osumnjičenog, žrtvu, klijenta i svjedoka.

Zatečene žrtve trgovine ljudima se odmah izmještaju s mjesta hapšenja što je u cilju sprečavanja trgovaca ljudima da uznemiravaju i vrše utjecaj na žrtvu te obezbjeđivanja potrebnog vremena istražiteljima da razviju odnos sa žrtvama koji se može pokazati od velike važnosti za pridobijanje njihove saradnje.

Bilo da je hapšenje izvršeno u okviru reaktivne ili proaktivne istrage, principi za postupanje s djecom žrtvama trgovine opisani u poglavlju o reaktivnoj istrazi trebaju se poštivati.

Da bi daljnje procesuiranje nakon hapšenja bilo uspješno, od ključne je važnosti da tokom pretresa prostorija i osoba koji slijedi, sav dokazni materijal bude pronađen, a zatim i privremeno oduzet u skladu sa odredbama zakona o krivičnom postupku. Iskustva govore da je većina presuda za trgovinu djecom postignuta kao rezultat materijalnih dokaza koji su pronađeni tokom hapšenja i pretresa. Stoga je potrebno pronaći i privremeno oduzeti sve što može biti dokaz. U protivnom, dokaz može biti trajno izgubljen.

Dokazi koji se prikupe razlikovat će se ovisno o okolnostima slučaja i mogućoj različitoj dokaznoj vrijednosti, ali to su u pravilu: gotovina, kreditne kartice, čekovne knjižice i druga dokumentacija koja se odnosi na finansijske transakcije; dokumentacija u vezi sa uplatama koje je izvršila žrtva trgovcu, kao što su dnevne knjige uplata, ispisani spiskovi isplata, formulari za transfer novca; dokumentacija koja se odnosi na lične i putne isprave, karte, kuponi, priznanice, kartice za ulaz u avion, priznanice za prtljag, itd; dokumentacija u vezi sa izdavanjem pasoša i viza, uključujući garantna pisma, itd; dokumentacija u vezi sa uslugama žrtava, dnevnicima usluga trgovine, reklamni materijal, dnevni radni rasporedi, ponude usluga, cjenovnici, unaprijed

pripremljeni tekstovi koji se trebaju čitati putem telefona, itd; drugi dokazi u vezi sa uslugom trgovane djece kao uniforme, seksualna pomagala, pornografski materijal; dokumentacija o iznajmljivanju objekata za eksploataciju, druge povezane adrese, zajedno s dokumentacijom o načinu plaćanja; dokumentacija o procesu regrutacije, kao što je reklamni materijal, knjige za rezervacije, pisma odjelima za vize; svi oblici komunikacijske i informatičke opreme poput kompjutera, mobilnih telefona, faks aparata, telefona i kasete telefonskih sekretarica, elektronskih organizera.

Cilj ispitivanja osumnjičenog nakon hapšenja je da se prikupe dokazi koji će podržati optužnicu za bilo koje od krivičnih djela u vezi s trgovinom ljudima, zbog seksualnog ili radnog iskorištavanja, fizičkog i seksualnog zlostavljanja, življenja na račun zarade od eksploatacije djece, proizvodnje i posjedovanja dječije pornografije itd.

Tokom ispitivanja treba koristiti izvore za dobijanje dokaza, a to su dokazi pribavljeni posebnim istražnim radnjama, dokazi prikupljeni tokom hapšenja i pretresa te dokazi dobijeni od žrtava i drugih osumnjičenih. Kroz prikupljanje što većeg broja međusobno potvrđenih dokaza potvrdit će se cijeli tok procesa trgovine i stvoriti uvjeti za uspješno procesuiranje slučaja pred sudom.

Paralelna finansijska istraga

Za uspješnu istragu trgovine djecom važno je istovremeno provoditi i finansijsku istragu. Trgovina djecom vezana je za novac stečen na protupravan način. U početku novac se ulaže na uspostavu kriminalne organizacije i mreže, a kasnije na vrbovanje i eksploataciju djece, trošenje na luksuzne potrebe te ubacivanja nelegalno stečenog novca u legalne tokove (pranje novca) i korupciju.

Sve ove aktivnosti zahtijevaju neku vrstu finansijskih transakcija. Finansijska istraga novčanih transakcija, njihova analiza će često pružiti važne informacije koje se mogu koristiti za daljnji napredak istrage i dokazivanje nezakonitih aktivnosti. U okviru finansijske istrage utvrđuje se visina zarade, lokacija imovine stečene kriminalnim aktivnostima trgovaca ljudima. Istraga će omogućiti provođenje mjere zamrzavanja finansijskih sredstava i na kraju oduzimanje protupravno stečenog novca i imovine.

Posebno je važno dokazati, prikupiti podatke o tome koliko je novca zarađeno eksploatacijom trgovane djece, koliko je utrošeno, koliko je ostalo te gdje se preostali dio nalazi.

U ovim aktivnostima neophodno je u svakom slučaju i uspostaviti kontakt sa službama koje vrše finansijske istrage i zatražiti od njih pomoć.

Dokazi prikupljeni tokom finansijske istrage će biti od velike pomoći tokom suđenja jer će osumnjičeni morati da objasni posjedovanje novca iako vjerovatno nema legalnog izvora stalnih primanja.

Procjena rizika

Policajci i tužioci imaju zakonsku dužnost da reaguju što prije kada na bilo koji način saznaju za dijete žrtvu trgovine ili dijete žrtvu bilo kojeg vida zlostavljanja. Sva krivična djela u vezi s trgovinom djecom i zlostavljanjem djece navedena u okviru ovog teksta vode se po službenoj dužnosti.

Način reagovanja policije i tužilaštva po saznanju treba biti zasnovan na odgovarajućoj procjeni rizika. U skladu sa osnovnim principima procjene rizika potrebno je da:

1. policija i tužilaštvo imaju obavezu da osiguraju ličnu sigurnost žrtvi trgovine i njenoj porodici;
2. imaju u vidu identificiranu žrtvu, ali i druge neotkrivene žrtve koje se i dalje eksploatišu, a u direktnoj su vezi sa identificiranom žrtvom;
3. moguće potencijalne žrtve koje su u položaju da postanu žrtve trgovine i eksploatacije;
4. potrebu da procjena rizika treba biti sačinjena u najkraćem mogućem roku i stalno ponavljana;
5. procjenu rizika ponavljaju bez obzira da li je dijete žrtva trgovine ljudima spremno da sarađuje s policijom i tužilaštvom te da li će se u sudskom postupku pojaviti u ulozi svjedoka.

Rizik se procjenjuje u odnosu na trenutnu sigurnost i dobrobit žrtava i njihovih najbližih, zbog prisutnog ili mogućeg nasilja koje primjenjuju ili mogu primijeniti osumnjičeni i mogućnosti da pokušaju i realizuju osvetu, te u odnosu na novi ili dodatni rizik koji se može javiti kao reakcija na istragu protiv njih.

Osnovna pitanja na koja procjena rizika treba da odgovori su da li policija i tužilaštvo mogu kontrolisati nivo rizika na siguran način dok se provodi istraga i da li se identificirane i druge potencijalne žrtve mogu spasiti i odgovarajuće zaštititi u svakom trenutku kada to nalaže situacija. Također, procjena rizika treba da odgovori i na ista pitanja u kasnijim fazama sudskog postupka pa i nakon njega.

Nakon načinjene procjene rizika policajac ili tužilac treba da sačine raspored poduzimanja neophodnih aktivnosti zaštite i pomoći žrtvi slijedećim redoslijedom:

- stupanje u kontakt sa organom socijalnog staranja radi pokretanja postupka dodjeljivanja staratelja ukoliko dijete nema roditelje ili zakonskog zastupnika;
- pružanje hitne medicinske, psihološke i sigurnosne podrške i smještaja;
- forenzički medicinski pregled ukoliko postoje sumnje da je dijete bilo seksualno ili fizički zlostavljano;
- stupanje u kontakt sa imigracionom službom, ukoliko je dijete strani državljanin, radi utvrđivanja statusa žrtve i eventualnog organiziranja njenog povratka u zemlju porijekla;
- obavljanje intervjua;
- pružanje procesne i vanprocesne zaštite žrtve svjedoka te pružanje podrške tokom suđenja i nakon suđenja.

Opće mjere zaštite i pomoći djetetu žrtvi trgovine ljudima

Nakon spašavanja žrtve, policija i tužilaštvo su dužni zadovoljiti trenutne potrebe žrtve, a koje se ogledaju u fizičkoj sigurnosti i odgovarajućem smještaju žrtve te ljekarskoj i psihološkoj pomoći.

Ukoliko je žrtva spremna da saraduje u istrazi, potrebno je načiniti dodatne procjene rizika u vezi s njenom saradnjom i uporediti ih sa žrtvinim kredibilitetom i kvalitetom kao svjedoka i ovisnost eventualnog sudskog postupka o njenoj saradnji. Pri tome se treba uzeti u obzir slijedeće:

- ako je potreba za saradnjom žrtve jača od rizika i ako se rizik može kontrolisati, može se nastaviti sa saradnjom;
- ako su rizici veći od ovisnosti sudskog postupka o žrtvinim dokazima, potrebno je odbiti njenu saradnju i nastaviti s nastojanjima prikupljanja dokaza drugim metodama.

Nažalost, policajci i tužioci obično ne rade u idealnom okruženju i u većini situacija od njih će se tražiti da donesu visokorizične odluke zasnovane na vrlo ograničenoj saradnji i informacijama i obično će imati vrlo malo vremena za to.

Ukoliko dijete žrtva trgovine nema roditelje, zakonskog zastupnika ili staratelja ili je nemoguće stupiti u kontakt s navedenim osobama, policajac ili tužilac je dužan odmah stupiti u kontakt sa organom starateljstva. U Bosni i Hercegovini to su centri za socijalni rad.

Nakon dodjeljivanja staratelja policija i tužilaštvo su dužni o svim činjenicama u vezi s djetetom upoznati staratelja te ga informisati o svim aktivnostima koje imaju u planu raditi s djetetom, kao i omogućiti staratelju da prisustvuje svim službenim i neslužbenim radnjama u kojima dijete učestvuje. O svemu naprijed navedenom staratelj se treba neophodno konsultovati radi zajedničkog utvrđivanja najboljih načina zaštite i pomoći za dijete žrtvu te utvrđivanja najboljeg interesa djeteta što predstavlja najvažniji prioritet i što treba da bude vodilja u planiranju svih narednih mjera zaštite i pomoći za dijete.

Dijete žrtva trgovine će sigurno biti traumatizirano jer je prošlo kroz seksualno, fizičko ili psihološko zlostavljanje u dužem vremenskom periodu te se zbog toga treba odmah omogućiti zdravstveni pregled i pripremiti za procjenu od stručnog medicinskog osoblja i psihologa tako da se može osigurati neophodni tretman.

Bilo koji uočljivi tragovi zlostavljanja se trebaju dokumentirati i fotografisati. Djetetu žrtvi treba omogućiti siguran smještaj u prijateljskom okruženju, odgovarajuću ishranu, odjeću i zadovoljenje higijenskih potreba, liječenje u slučaju bolesti, psihološku podršku i druge potrebe. U BiH za sada su nevladine organizacije u najboljem položaju da odgovore na ove potrebe. Policajci i tužioci u saradnji s roditeljem/starateljem mogu uspostaviti kontakt s NVO u cilju osiguranja smještanja djeteta u jednu od takvih organizacija.

Bez obzira na to kako se odgovori na potrebu za smještajem i koja organizacija to uradi, ostaje odgovornost policajca i tužioca da ostane u kontaktu i da osigura da je privremeni smještaj siguran i odgovarajući. Teško je odrediti koliko dugo će oni biti odgovorni za pitanje smještaja i podrške djetetu jer to ovisi o kapacitetu organa socijalnog staranja i nevladine organizacije u koju je dijete smješteno.

Ako postoji sumnja na seksualni i fizički napad, u vezi s događajima koji su se desili prije određenog vremena, iako ne zahtijevaju hitni forenzički ljeakarski pregled, policajac i tužilac će u svakom slučaju koristiti mogućnost prikupljanja dokaza ovim putem bez obzira da li žrtva izjavljuje da je bila podvrgnuta seksualnom i fizičkom zlostavljanju. Uvijek kada postoji mogućnost, samo forenzički ljeakar koji je iskusan po pitanju pregleda žrtava seksualnog i fizičkog nasilja treba pregledati dijete žrtvu.

U slučajevima kada je dijete žrtva trgovine strani državljanin, policajac ili tužilac trebaju uspostaviti, što je prije moguće, saradnju sa imigracionim službenicima koji rade na poslovima utvrđivanja statusa stranih državljana, a u cilju pribavljanja odgovarajuće boravišne dozvole, odnosno legaliziranja statusa žrtve u Bosni i Hercegovini, a u skladu sa odredbama Zakona o boravku i kretanju stranaca i azilu i Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.

Najčešća situacija za djecu strance žrtve trgovine ljudima je da se nastoji što prije organizirati povratak u njihove zemlje porijekla da bi se izbjegao rizik bilo kakve osvete prema njima. Kada je njihov povratak u zemlju porijekla opravdan, postoji niz daljih mjera koje se trebaju uzeti u obzir za pomoć žrtvama jer one ostaju ranjive žrtve zločina i zaslužuju pomoć nakon povratka u svoju zemlju porijekla.

Registrirana je pojava da se nakon repatrijacije žrtve trgovine ponovo viktimiziraju i ponovno postanu predmet trgovine ljudima. Da bi se umanjio ovaj rizik, potrebno je uspostaviti usku saradnju s vladinim ili nevladinim službama i organizacijama u zemlji porijekla žrtve i u Bosni i Hercegovini da bi se sačinila procjena rizika i utvrdio najbolji interes djeteta te načinili dogovori da se žrtva na odgovarajući način primi i pomogne po dolasku kući.

Prilikom procjene rizika i utvrđivanja najboljeg interesa djeteta potrebno je imati u vidu i mišljenje i želje žrtve trgovine ljudima koje ne moraju biti obavezujuće kada je u pitanju sigurnost djeteta žrtve trgovine ljudima. Važno je napomenuti obavezu obavještanja i uključivanja organa starateljstva u cijeli postupak vezan za povratak djeteta žrtve u zemlju porijekla i obavezu uključivanja putem Ministarstva vanjskih poslova BiH i nadležnog diplomatsko-konzularnog predstavništva zemlje porijekla.

Dodatne mjere zaštite i pomoći za svjedoka dijete žrtvu trgovine ljudima

Tužioci u saradnji s policijom obavezni su stvoriti optimalne uvjete da se dijete žrtva trgovine ljudima osjeća sigurnim i zaštićenim kako bi svjedočenje djeteta žrtve bilo korisno za uspješan tok sudskog procesa.

U toku rada s djetetom žrtvom potrebno je:

- osigurati najbolju podršku i pomoć djetetu žrtvi trgovine ljudima u cilju dobijanja najkorisnijih iskaza;
- imati na umu da je dijete žrtva trgovine ljudima traumatizirano i da je za njega ovaj proces nova traumatizacija;
- imati na umu da je dijete bilo prevareno i eksploatisano i da je naučilo da prepozna prevaru ili nedostatak iskrenosti te da stoga neće imati povjerenja u policajca ili tužioca pred sobom;

- prepoznati da su žrtve najčešće naprijateljski raspoložene i ne vjeruju predstavnicima vlasti zbog čega policajac ili tužilac trebaju posvetiti posebnu pažnju izgradnji povjerenja između njih što podrazumijeva potpunu otvorenost i iskren odnos sa žrtvom;
- uvjeriti žrtvu trgovine ljudima da ona i njeni najbliži nisu u opasnosti. Žrtva zna šta su trgovci u stanju uraditi i važno je da joj ne izgleda da policajac ili tužilac pokušavaju umanjiti rizike po žrtvu i njene najbliže ili da se ponašaju neozbiljno po pitanju njihove sigurnosti;
- da policajac i tužilac imaju na umu da uspješno sudsko procesuiranje trgovaca djecom ovisi o ulozi djeteta kao svjedoka u tom procesu, a zbog čega je dijete svjedok pod povećanim rizikom;
- da uzmu u obzir traumu uzrokovanu trgovinom ljudima i traumu izazvanu svjedočenjem zbog čega se dijete žrtva trgovine ljudima mora tretirati dostojanstveno.

Što se u toku cijelog procesa postigne veći stepen međusobnog povjerenja, djetetu posveti bolja briga i savjetovanje, to će biti bolje i njegovo svjedočenje s tim da sve poduzete mjere moraju biti provedene uz obostrani pristanak, s jedne strane policajca i tužioca, a sa druge strane djeteta i njegovog staratelja.

Tokom faze prije suđenja žrtvi je veoma važno pružiti adekvatnu podršku. Kada god to okolnosti slučaja dozvoljavaju, potrebno je poduzeti mjere zaštite djeteta svjedoka u skladu sa Zakonima o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom i Zakonom o programu zaštite svjedoka. Prije suđenja djetetu bi se trebala dati prilika da posjeti zgradu suda, tako da se upozna sa okruženjem s kojim će se susresti tokom svjedočenja. Koliko god je to moguće, cijela procedura svjedočenja bi joj se trebala detaljno pojasniti.

Tokom samog suđenja, žrtva mora biti u pratnji u svakom trenutku i ne bi se smjela dovesti u situaciju da se u zgradi suda vidi sa optuženim ili da boravi u istoj prostoriji sa osumnjičenim, njegovom porodicom ili saradnicima.

Najbolji način je da policajac dolazi po žrtvu svaki dan na mjesto gdje ona boravi ili na neko drugo dogovoreno mjesto, da je otprati do suda i ostane s njom do kraja svjedočenja, te da je otprati nazad na kraju svakog dana.

Ukoliko je to moguće, najbolje je da isti policajac, koji je od samog početka postupao s djetetom žrtvom trgovine ljudima, bude taj koji će biti pratnja žrtvi tokom cijelog postupka na sudu. Ukoliko to nije moguće, žrtvi treba objasniti zašto taj policajac ne može biti u njenoj pratnji jer je takva promjena uznemiravajuća.

Kada je moguće, prethodno se treba postići dogovor sa sudskom administracijom kako bi se žrtvi omogućio ulazak u zgradu na ulaz koji nije za javnost i da ima pristup prostoriji u kojoj ima privatnost dok čeka da započne sa svjedočenjem, jer i sam slučajni susret ili pogled na trgovca ili njegove saradnike prouzrokovat će nemir i nervozu te moguće ugroziti odgovarajuće svjedočenje. Sudska saslušanja opterećuju žrtvu, a dugi period čekanja da počne sa svojim izlaganjem dokaza samo povećavaju opterećenje.

U svakom slučaju, i nakon okončanja sudskog procesa potrebno je nastaviti brigu o djetetu žrtvi jer će dijete žrtva trgovine ljudima, posebno zbog svjedočenja protiv trgovaca, biti i dalje pod

rizikom. Stoga je potrebno i dalje sačinjavati procjenu rizika po žrtvu i eventualno primijeniti odredbe Zakona o programu zaštite svjedoka.

Kontakt sa žrtvom i organizacijom koja vodi brigu i pruža podršku žrtvi bi se trebao održavati, a sve sigurnosne mjere procjenjivati. Žrtva treba biti obaviještena o ishodu slučaja tako da dijete žrtva trgovine ljudima ima jasnu sliku kraja sudskog procesa, ali to ne treba da bude urađeno sve dok presuda ne postane pravomoćna, s obzirom da je prije te faze još uvijek moguće da se žrtva pojavi na klupi za svjedoke po drugi put.

Intervju s djetetom žrtvom

Intervju s djetetom žrtvom je najvažniji, ali i najosjetljiviji dio cijelog postupka. Njegova važnost ogleda se u tome što se tokom njegovog obavljanja mogu pribaviti bitni dokazi i dodatno ojačati dokazi prikupljeni drugim metodama.

Njegova osjetljivost je u tome što predstavlja strašan napor i uznemirenje za dijete i što ga tjera na prisjećanja na strašna iskustva kroz koja je prošlo, a što ga dodatno izlaže stresu i traumatizaciji. Stoga je veoma važno da se na početku intervjuja načini što je moguće opuštenije okruženje i atmosfera jer će to stvoriti bolju šansu da se saznaju svi najvažniji detalji, a da se žrtva što manje uznemiri.

Dijete se treba intervjuisati na mjestu na kojem se ono osjeća najsigurnije i najopuštenije, uz obavezno prisustvo roditelja ili staratelja ili predstavnika centra za socijalni rad koji se pojavljuje u ulozi staratelja, jer će to smanjiti njegov nivo sumnje i nemira i pomoći da se uvjeri u dobre namjere policajca ili tužioca koji ga intervjuiše.

Ako je moguće, onaj koji obavlja intervju treba biti istog spola kao i dijete. Policajac ili tužilac koji obavlja intervju treba imati iskustvo u trgovini i treba biti obučen u istrazi teških seksualnih krivičnih djela jer je žrtva najvjerovatnije i žrtva takvih zločina. Policajac ili tužilac koji vrši intervju treba voditi slučaj tokom cijele istrage i suđenja tako da se povjerenje djeteta ne izgubi. Tokom intervjuja će trebati saznati što više činjenica od žrtve i za to će neminovno trebati dosta vremena i strpljenja. Za detaljnu izjavu potrebno je više dana i to uzrokuje veliki napor za žrtvu i za onoga koji vrši intervju zbog čega se preporučuje pauza tokom intervjuja svaka dva sata.

Važno je da se cijeli proces trgovine prikaže na logičan i postepen način jer to pomaže žrtvi da se sjeti događaja kako su se dešavali. To nije lako niti jednostavno postići u prvom pokušaju, posebno s traumatiziranom žrtvom. Preporučljivo je bilježiti slijed događaja i glavnih dijelova priče kako bi se osigurao logičan redoslijed događaja i istražili svi detalji, što uključuje detaljan opis mjesta, maršuta, osoba, odjeće, dokumenata, prostorija, namještaja u sobama gdje su žrtve bile držane, eksploatisane ili zlostavljane itd.

Ovo je težak zadatak i izaziva frustraciju kod žrtve. Iskustvo je pokazalo da se žrtvama mora objasniti da je potrebno detaljno ispitivanje kako bi se njihovo svjedočenje smatralo pouzdanim i iskoristilo u sudskom procesu kao važeći dokaz za podizanje optužnice protiv trgovaca ljudima.

Hronologija slijeda trgovine je važna za sudski proces, ali je istovremeno nova trauma za dijete žrtvu iz čijeg svjedočenja treba s velikom preciznošću dobiti podatke. Treba imati na umu

da su se događaji odvijali u dužem vremenskom periodu i da je za dijete žrtvu trgovine ljudima teško odrediti tačne datume slijeda događaja. Zbog toga, policajac i tužilac ne trebaju insistirati da dijete žrtva trgovine ljudima iznosi događaje prema hronologiji dešavanja. Potrebno je inicirati intervju na taj način da se djetetu dopusti da iznosi dijelove događaja po redoslijedu njegovog sjećanja. Vještina vođenja intervju s djetetom žrtvom trgovine ljudima podrazumijeva da tužilac odnosno policajac istražitelj tokom intervju uspješno dobije informacije na osnovu kojih će sačiniti cjelovitu sliku predmeta.

Otmica, držanje u neuvjetnim prostorijama, silovanje, izgladnjivanje, fizički napadi i prijetnje da će ubiti žrtvu ili njene najbliže su uobičajene vrste zlostavljanja koje se dešavaju u kontekstu trgovine djecom i treba da se obrati pažnja po hronološkom redu kad se sa žrtvom razgovara o svakoj fazi. O svakom od spomenutih događaja potrebno je prikupiti što više detalja radi omogućavanja nastavka kvalitetne istrage i prikupljanja drugih dokaza koji će podržati izjavu žrtve.

Upućivanje u nadležnu instituciju Centar za socijalni rad i saradnja s nadležnim institucijama i nevladinim organizacijama koje pružaju sklonište i pomoć djetetu

U slučajevima kada je dijete žrtva trgovine ljudima upućeno u Centar za socijalni rad ili smješteno u sklonište nevladine organizacije važno je da obje strane, tužilac ili policija kao i Centar za socijalni rad ili organizacija koja obezbjeđuje sklonište i pomoć djetetu, postupaju u skladu sa utvrđenim pravilima i odgovornostima tokom cijelog procesa zbrinjavanja žrtve.

Pri tome, potrebno je postupati u skladu sa odgovarajućim zakonima iz oblasti socijalne zaštite te s Procedurama o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, usaglašenim i usvojenim u julu 2005. godine na Vlašiću, a dodatno, kada je dijete strani državljanin i u skladu s Protokolima o saradnji i osiguranju adekvatnog i sigurnog smještaja i zbrinjavanja stranaca žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.

Međutim, navedeni dokumenti ne predviđaju uvijek sve moguće situacije. Stoga je važno da se u svakom pojedinom slučaju, kroz potpunu saradnju i međusobno povjerenje policije, tužilaštva, centra za socijalni rad i nevladine organizacije te roditelja ili staratelja djeteta, pokuša utvrditi najbolji interes djeteta i dogovoriti mjere njegove zaštite i pomoći i njihovog provođenja.

Dijete žrtva trgovine ljudima, njen roditelj/staratelj ili zakonski zastupnik, centri za socijalni rad i nevladine organizacije, kao i policija i tužilaštvo imaju mogućnost da koriste besplatnu pravnu pomoć vezanu za pomoć i zaštitu žrtve i njene porodice za što im na raspolaganju stoji nevladina organizacija «Vaša prava» koja pruža takvu vrstu pravne pomoći i savjetovanja u skladu sa odgovarajućim Protokolom o saradnji sa Ministarstvom sigurnosti Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina je potpisnica brojnih međunarodnih dokumenata¹⁵, koji se odnose na

¹⁵ Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, uz Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, u članu 3. sadrži definiciju trgovine ljudima te odredbe o pristanku žrtve, trgovini djecom i definiciju djeteta. Okvirni protokol o trgovini djecom, dječijoj prostituciji i pornografiji uz Konvenciju Ujedinjenih naroda o pravima djeteta obavezuje zemlje članice na zabranu trgovine djecom, dječije prostitucije i pornografije te u članu 2. definiše trgovinu djecom, dječiju prostituciju i pornografiju. Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima je dodatnu pažnju posvetila djeci i njihovoj zaštiti u članovima 10. i 28.

fenomen trgovine djecom te je u svojim zakonima u velikoj mjeri ispoštovala obaveze koje iz njih proistječu. Ovo se prvenstveno odnosi na krivične zakone u Bosni i Hercegovini koji su propisali širok spektar krivičnih djela pod koja se mogu podvesti aktivnosti u vezi s trgovinom i zlostavljanjem djece.

NAPOMENA:

Svi oblici prevencije su od velikog značaja u sistemu Kaznenopravne zaštite, a posebno sekundarna prevencija. Sekundarna prevencija se odnosi na zaštitu već identifikovanih žrtava svih oblika trgovine ljudima, nasilja ili zlostavljanja, odnosno sprečavanje njihove ponovne viktimizacije. Jedan od primarnih ciljeva policije i tužilaštva ogleda se upravo u tome da to i ostvare te pruže svu neophodnu i adekvatnu zaštitu kako bi spriječili da žrtve ponovo postanu žrtve (*vidjeti str.23/24*)

MODUL 4

SOCIJALNA ZAŠTITA

SOCIJALNA ZAŠTITA

Nadležnost i uloga institucija

Djeca žrtve trgovine ljudima u skladu s važećim zakonima u BiH imaju mogućnost da ostvaruju određena prava u okviru socijalne zaštite. Ova oblast zaštite pravno je regulisana u okviru nekoliko zakona.

Zakoni koji uređuju socijalnu zaštitu obezbjeđuju pojedincima i porodicama koji se privremeno ili trajno nađu u stanju socijalne potrebe socijalnu zaštitu. Socijalnom potrebom smatra se stanje u kojem je pojedincu ili porodici neophodna pomoć u cilju savladavanja socijalnih teškoća i zadovoljavanju životnih potreba.

Kada su u pitanju djeca, ona mogu biti korisnici ako su:

- djeca bez roditeljskog staranja;
- odgojno zanemarena djeca;
- odgojno zapuštena djeca;
- djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama i druge kategorije korisnika:
- osobe s društveno negativnim ponašanjem;
- osobe sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom ili psihičkom razvoju;
- osobe i porodice u stanju socijalne potrebe, kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite.

U skladu sa ovim zakonom pod pojmom “osoba sa društveno negativnim ponašanjem, smatra se osoba koja se odaje besposličarenju, skitnji, prosjačenju, prostituciji, alkoholizmu, uživanju opojnih droga i drugim oblicima društveno negativnog ponašanja.”

Zakoni o socijalnoj zaštiti entiteta i Brčko Distrikta BiH uređuju osnove socijalne zaštite građana i njihovih porodica, definišu osnovna prava iz socijalne zaštite, korisnike, osnivanje i rad ustanova za zaštitu i osnivanje udruženja osoba sa invaliditetom, oblike i osnove zaštite porodice s djecom, finansiranje i druga pitanja bitna za ostvarivanje osnovnih prava iz socijalne zaštite. Zakonom se utvrđuju osnovni pojmovi, kategorije osoba pod zaštitom i vrsta prava:

- novčana i druga materijalna pomoć,
- dodatak za pomoć i njegu druge osobe,
- pomoć za osposobljavanje za rad djece i omladine,
- smještaj u ustanovu socijalne zaštite, pomoć u kući ili smještaj u drugu porodicu,
- jednokratna novčana pomoć,
- zdravstveno osiguranje korisnika,
- usluge socijalnog i drugog stručnog rada.

Porodični zakoni Federacije BiH i Republike Srpske uređuju odnose roditelja i djece koji se odnose na prava i dužnosti roditelja i djece. Posebno je važno još jednom naglasiti da roditelji imaju pravo i dužnost da štite svoju maloljetnu djecu i da se brinu o njihovom životu i zdravlju, a djeca imaju pravo na zaštitu od svih oblika nasilja, zlostavljanja, zlostavljanja i zanemarivanja u porodici.

Ovim zakonom se regulišu roditeljska prava i pitanje starateljstva nad djecom.

U Federaciji BiH nema zakona o dječijoj zaštiti jer se pitanje dječije zaštite reguliše Porodičnim zakonom i Zakonom o socijalnoj zaštiti i zaštiti civilnih žrtava rata i porodice s djecom. Pitanje socijalne zaštite djece je u nadležnosti kantona koji ostvarivanje ovog prava uređuju kantonalnim zakonima tako da u praksi u kantonima u FBiH postoje različita rješenja i oblici zaštite djece.

U Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH zakonima o dječijoj zaštiti regulisana su socijalna davanja kao što su dječiji dodatak, naknada za porodilje, paket za novorođenčad i druge socijalne potrebe djece.

Vodeće institucije za rješavanje nasilja nad djecom su centri za socijalni rad.

Centri za socijalni rad otkrivaju i prate socijalne potrebe građana i probleme u oblasti socijalne zaštite, predlažu i preduzimaju mjere u rješavanju stanja socijalnih potreba građana i prate njihovo izvršenje, organiziraju i provode odgovarajuće oblike socijalne zaštite i dječije zaštite i neposredno pružaju usluge socijalne zaštite i socijalnog rada te razvijaju i unapređuju preventivne aktivnosti koje doprinose sprečavanju i suzbijanju socijalnih problema, pružaju dijagnostičke usluge, provode odgovarajuće tretmane, savjetodavne i terapijske usluge i stručnu pomoć korisnicima.

Centri za socijalni rad, također, rade na osnivanju porodičnog savjetovaništa u cilju pružanja usluga porodici i pojedincu, podstiču i organiziraju i koordiniraju profesionalni dobrovoljni rad u oblasti socijalne zaštite, rade na izvršavanju odgojnih mjera prema maloljetnim osobama i na izboru i primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima.

Centri za socijalni rad rade na razvoju partnerstva među različitim akterima u zajednici koji pružaju socijalne usluge i rade na razvoju raznovrsnih modela zbrinjavanja korisnika u zajednici i socijalnih usluga u skladu s potrebama korisnika.

Centar za socijalni rad kao organ starateljstva ima preventivnu ulogu, a djeluje i pomaže u porodicama kod kojih je došlo do poremećaja porodičnih odnosa i rehabilitaciji njenih funkcija.

Centar za socijalni rad kao organ starateljstva pruža stručnu pomoć roditeljima, vrši pritisak prema roditeljima u cilju ispunjavanja roditeljskih prava, inicira sudske postupke za zaštitu prava djeteta i zastupa njegove interese u tim postupcima.

Institucionalna zaštita djece

Onemogućen je smještaj djece prosjaka, litalica i beskućnika, smještaj djece roditelja koje bi trebalo lišiti roditeljskoga prava, smještaj maloljetnih delinkvenata kojima je izrečena odgojna preporuka i mjera, zbog nepostojanja odgovarajućih ustanova za smještaj.

Članom 23. Konvencije o pravima djeteta utvrđuje se da "države potpisnice priznaju da duševno ili tjelesno onesposobljeno dijete treba uživati pun i pristojan život u uvjetima koji

osiguravaju dostojanstvo, potiču samopouzdanje i olakšavaju djetetovo aktivno sudjelovanje u zajednici". Obaveze institucija i nadležnih službi je da ove mjere efikasno provode.

Institucionalna zaštita je sistem zaštite koji se sve rjeđe koristi kada su u pitanju djeca. Prednost se daje alternativnim rješenjima i programima koji se zasnivaju na pedagoškim zajednicama i hraniteljskim porodicama ili specifično razvijenim programima za navedene kategorije djece.

Važno je napomenuti da se u okviru navedene podrške djeci još uvijek nisu uspostavili relevantni resursi od civilnog društva koje snažno podržavaju ovaj pristup. Činjenica je da se većina organizacija zadržava na deklarativnom pristupu i da samo fragmentirano provode pojedinačne manje programe koji imaju relativan uspjeh.

Porodična zaštita djece

Obaveza porodice je: odgoj, obrazovanje, čuvanje, izdržavanje i zastupanje interesa djeteta, briga o zdravlju. Zanemarivanje i napuštanje, zlostavljanje djece je, nažalost, učestala pojava na prostoru Bosne i Hercegovine. Posljedica neispunjavanja obaveze od strane porodice je smještaj djeteta u drugu porodicu, smještaj djeteta u ustanovu socijalne zaštite i/ili oduzimanje roditeljskog prava.

Vršenje nadzora, odlučivanje o starateljstvu djece u bračnoj i vanbračnoj zajednici, saglasnost za sklapanje braka maloljetnika, provođenje mjera djece koja su odgojno zanemarena su, također, veoma važne nadležnosti centara za socijalni rad.

Trgovina djecom nije eksplicitno obuhvaćena u okviru važećih zakona tako da se ovaj problem rješava u okviru pojma nasilja u porodici ili nasilja nad djetetom što nije dovoljan način za efikasnije djelovanje.

U cilju adekvatne zaštite djece moguće je primijeniti analogno postupanje. Jednu od najefikasnijih odredbi i dobar primjer predstavlja *član 22a Zakona o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta BiH* koji sadrži definiciju u kojoj je dijete žrtva trgovine, direktno definirano kao korisnik pomoći.

Djeca izložena nasilju u porodici najčešće postaju rizične grupe u cilju trgovine djecom te su u tom smislu najlakši plijen za osobe koje vrše trgovinu ljudima.

S druge strane, uloga porodice u resocijalizaciji i rehabilitaciji žrtve je nezamjenjiva. S obzirom da i porodica može predstavljati problem, potrebno je reformisati institut oduzimanja roditeljstva u kontekstu problema trgovine djecom.

Prvi kontakti sa žrtvom

Dijete koje je žrtva trgovine ljudima, a koje može biti upućeno od strane policije, tužitelja, NVO odnosno druge institucije te roditelja/staratelja ili neke druge fizičke osobe podrazumijeva obavezno uključivanje i djelovanje nadležnog centra za socijalni rad.

S obzirom da trgovina ljudima odnosno eksploatacija djece u okviru ove kriminalne aktivnosti nije posebno istaknuta u okviru spomenutih zakona, status i prava ove djece analogno se izvode po osnovu situacije da je dijete žrtva trgovine pretrpjelo bilo koji oblik zlostavljanja, koje se manifestuje u vidu silovanja, psihičkog i fizičkog zlostavljanja te lišavanja slobode i drugih oblika iskorištavanja (prisilni rad, dječija pornografija, dječija prostitucija, trgovina organima itd).

Razgovor i procjena slučaja

Nadležni službenik centra za socijalni rad, nakon što ostvari prvi kontakt s djetetom žrtvom trgovine ljudima obavezan je pažljivo isplanirati intervju s djetetom žrtvom i njegovim zakonskim zastupnikom (u daljem tekstu: roditelj, staratelj ili drugi zakonski staratelj, hranitelj i sl.).

Dijete žrtva trgovine ljudima može poricati da je bilo žrtva trgovine ljudima iz straha za sigurnost porodice (zbog prijetnji od trgovaca), straha da će ga porodica kao „takvog“ odbaciti ili zbog straha od krivične ili prekršajne odgovornosti.

Iz tog razloga, voditelj intervjuja treba uspostaviti što prisniji odnos s djetetom žrtvom trgovine ljudima i poštovati principe u komunikaciji s djetetom u najboljem interesu. Također je neophodno imati na umu dob djeteta i razliku između spolova.

Prije početka intervjuja, ako intervju nije prije obavila policija ili tužilac, treba otkriti da li je dijete žrtva trgovine ljudima i moguć svjedok protiv trgovaca ljudima.

Ukoliko voditelj intervjuja utvrdi da je dijete mogući svjedok protiv trgovaca ljudima, o sadržaju intervjuja odmah će obavijestiti nadležnog policajca ili tužioca.

Tokom vođenja intervjuja voditelj mora imati u vidu sljedeće napomene:

- Prilikom razgovora s djetetom treba pronaći način kako razgovarati s njim, jer svako dijete ima stranu s koje mu je lakše prići (treba je pronaći) i spustiti se na njegov nivo prilikom razgovora (sjesti, čučnuti i sl).
- U početku treba naći podobne teme koje će njega zainteresirati s obzirom na uzrast.
- Postavljati jednostavna pitanja koja će nas dovesti do informacija o događajima koji su prethodili dešavanjima koja su dijete dovela u poziciju žrtve. Treba izbjegavati sugestivna pitanja, jer u tom slučaju možemo dobiti krive odgovore.
- Prilikom vođenja razgovora treba pratiti dijete, njegove pokrete tijela, izraz lica, tikove i slično.
- Treba voditi računa i o svojim pokretima tijela, kako ne bi uznemirili dijete.
- Djetetu treba objasniti svoju ulogu, razloge za razgovor i svakako mu objasniti kako mu se želi pomoći i na koji način.
- Ukoliko se prilikom razgovora otkrije da dijete žrtva trgovine ljudima ima osjećaj krivnje, posebno je važno uvjeriti dijete da nema osnove za postojanje takvog osjećaja.
- Uvijek se mora imati na umu da je dijete uplašeno, da mu je neprijatno da priča o onom što mu se dogodilo i iz tog razloga treba pažljivo formulisati pitanja i ne insistirati na određenim informacijama ako se osjeti da ih dijete izbjegava.
- Objasniti djetetu neophodnost prisustva policije (ako je prisutna).

- Policajac i socijalni radnik koji su prisutni prilikom ispitivanja djeteta moraju se međusobno poznavati i razviti sistem zajedničkog djelovanja jer je ovaj razgovor često presudan za donošenje odluke o hapšenju trgovaca i može biti od velike važnosti za tužilaštvo.
- Razgovor s djetetom žrtvom trgovine ljudima treba voditi jezikom koji je adekvatan njegovom razvojnom nivou. Dijete će razumjeti pitanja ako su jednostavna i u skladu s njegovim uzrastom.

Procjena slučaja

Procjena slučaja koju vrši nadležni centar za socijalni rad priprema se nakon što centar za socijalni rad pripremi socijalnu anamnezu koja uključuje:

- okolnosti u kojima je dijete živjelo (porodica ili institucija);
- ekonomsku situaciju porodice;
- nivo obrazovanja i stručne kvalifikacije porodice;
- socijalni status porodice (da li je bilo nasilja, nekih drugih problema i sl.);
- podatke o utjecaju srodnika i sredine (šira porodica, prijatelji i dr.);
- zdravstvene podatke o žrtvi i članovima porodice.

Postupak početne procjene odredit će smjernice za rad s djetetom žrtvom trgovine ljudima.

Centar za socijalni rad kao vodeća institucija i kao organ starateljstva bez obzira na svoja zakonska ovlaštenja ne može samostalno nastupati u procesu procjene. U dijagnostičkom postupku potrebno je primijeniti timski rad i uspostaviti saradnju s različitim specijaliziranim institucijama i profesionalcima u cilju prikupljanja podataka i dokaza u svrhu pripreme konačne procjene slučaja.

Prilikom procjene centar za socijalni rad mora voditi računa o tome:

- da li je dijete žrtva trgovine ljudima na odgovarajući način zaštićeno od opasnosti po njegov život, zdravlje i dalji razvoj;
- da li je potrebna intervencija socijalnih službi kako bi se dijete zaštitilo i dala mu se podrška.

Postupanje u najboljem interesu djeteta je osnovni princip koji se primjenjuje tokom procjene slučaja. Sve što je u fazi procjene slučaja radi se timski i obrazlaže u pisanoj formi.

Način donošenja odluke o neophodnim mjerama u postupku s djetetom žrtvom trgovine

Nakon što je pripremljena procjena slučaja stekli su se uvjeti za donošenje odluke o obliku zaštite koja će biti pružena djetetu žrtvi trgovine ljudima.

Djeca koja su žrtva trgovine ljudima imaju pravo na:

- smještaj,
- socijalnu i zdravstvenu zaštitu,
- sigurnost i zaštitu identiteta,
- pravnu pomoć i pravo na učešće u postupcima protiv počinitelja krivičnog djela trgovine ljudima uz pomoć roditelja, staratelja, pravnog zastupnika koji štiti njegove interese u postupku protiv počinitelja.
- Pravo na rehabilitaciju i resocijalizaciju

Najvažnije mjere koje centar za socijalni rad mora odrediti u smislu zaštite djece žrtava trgovine ljudima su:

- Mjere koje Centar kao organ starateljstva može primijeniti u tretmanu žrtve trgovine ljudima kao što su:
 - porodičnopravne intervencije,
 - oblici i mjere socijalne zaštite,
 - usluge socijalnog rada.
- Drugi oblici socijalne zaštite i usluge koje se mogu dobiti u institucijama za zbrinjavanje djece:
 - domovi za djecu,
 - domovi za djecu i omladinu ometenu u razvoju,
 - domovi za tjelesno invalidnu djecu i omladinu sa očuvanim mentalnim sposobnostima,
 - prihvatne stanice,
 - savjetovališta,
 - usluge dnevnog boravka,
 - podršku u socijalnoj rehabilitaciji, integraciji, resocijalizaciji i zaštitno zbrinjavanje.

U skladu s potrebama djeteta žrtve trgovine ljudima može se primijeniti neka od navedenih mjera. S obzirom da većina navedenih institucija nije specijalizirana za zbrinjavanje djece žrtava trgovine, najčešći oblik zbrinjavanja realizira se u saradnji s NVO.

Preovladava stav centara za socijalni rad da se zbrinjavanje posebno djece domaćih žrtava trgovine treba realizirati u već postojećim institucijama za zbrinjavanje djece uz odgovarajuću obuku stručnog osoblja tih institucija.

Oblici socijalne zaštite i usluge socijalnog rada

Oblici socijalne zaštite podrazumijevaju u ovom slučaju finansijsku podršku djetetu žrtvi i njegovoj porodici. Usluge socijalnog rada u najširem smislu te riječi podrazumijevaju da će žrtva i njegova porodica dobiti savjetodavno-terapijsku uslugu zasnovanu na primjeni stručnih i naučnih saznanja, a u cilju pružanja pomoći da se prevaziđu teškoće ili ublaže posljedice.

Centri za socijalni rad pružaju usluge socijalnog rada samostalno ili u saradnji s drugim službama i institucijama i to:

- usluge savjetovanja (pomoć roditeljima u prevazilaženju porodičnih problema-mirenje, pomoć i podrška u rješavanju problema koji se jave u razvoju i odgoju djece),
- usluge posredovanja i zastupanja (posredovanje kod drugih organa i institucija u ostvarivanju određenih prava, npr. sudova),
- usluge podrške, koje podrazumijevaju praćenje osoba koje se nađu u stanju socijalne potrebe.

Kada je u pitanju dijete žrtva trgovine ljudima, prioritarna usluga socijalnog rada ogledala bi se u rješavanju smještaja djeteta žrtve. Ukoliko je u pitanju dijete stranac, ova uloga ogledala bi se u određivanju staratelja i to na isti način kao i za domaću djecu.

Smještaj za djecu mora osigurati osnovne standarde smještaja prilagođenog djeci i nadzor i pomoć koja će biti u najboljem interesu za djecu.

Za realizaciju ovih aktivnosti većina centara za socijalni rad suočava se s nedostatkom finansijskih sredstava tako da je potrebno u narednom periodu osigurati sredstva za ovu namjenu.

Uloga organa starateljstva

Uloga organa starateljstva ogleda se u:

- **Nadzoru** koji se određuje u slučajevima kada to zahtijeva interes djeteta, a u cilju zaštite ličnih i imovinskih prava i interesa djeteta. Također se ogleda i u pružanju pomoći roditeljima u sređivanju njihovih socijalnih, materijalnih i ličnih prilika i odnosa. U slučajevima opravdanih interesa djeteta, organ starateljstva može roditeljima/starateljima ili usvojiteljima odrediti mjeru stalnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava ili mjeru pojačanog nadzora.
- **Produženju roditeljskog prava i dužnosti**, koja se donosi zajedno u saglasnosti sa sudom. Ako dijete nije sposobno da se brine samo o sebi (tjelesni i duševni nedostaci), sud može donijeti odluku da se roditelju/staratelju ili usvojitelju produži roditeljsko pravo i poslije punoljetstva djeteta.
- **Oduzimanju roditeljskog prava i dužnosti**; organ starateljstva dužan je pokrenuti postupak za oduzimanje roditeljskog prava kada se utvrdi da za to postoje okolnosti. U oduzimanju ovog prava, organ starateljstva mora biti veoma obazriv i utvrditi pažljivo sve okolnosti i provjeriti sva saznanja do kojih je došao. Ovaj postupak može da pokrene i jedan od roditelja, usvojitelj i druge zainteresirane osobe.

Organ starateljstva smatra se najvažnijim zastupnikom prava i interesa djeteta i u tom smislu njegova uloga ogleda se u:

- donošenju odluka i preduzimanju mjera u okviru svojih nadležnosti,
- davanju stručnih mišljenja i prijedloga sudu u pogledu zaštite interesa djeteta,
- zastupanju interesa djeteta kod suda i u sudskim postupcima.

Djeca žrtve trgovine imaju pravo da od organa starateljstva dobiju stručnu pomoć u pogledu zastupanja njihovih prava, u krivičnim i u građanskim postupcima.

Saradnja sa ostalim nadležnim institucijama

S obzirom na ulogu socijalne zaštite i ulogu centara za socijalni rad koje se ogledaju u prevenciji, organiziranju mreža otkrivanja, prikupljanju podataka, zaštitne intervencije, tretmana, primjene mjera pravne zaštite iz nadležnosti organa starateljstva i iniciranje pokretanja sudskih postupaka, centar za socijalni rad mora uspostaviti saradnju sa sljedećim institucijama:

- policijom, tužilaštvom i sudovima,
- zdravstvenim ustanovama (ambulante kao što su pedijatrijske, mentalnog zdravlja, psihijatrijske, ginekološke),
- obrazovnim ustanovama;
- nevladinim sektorom.

Uloga centara za socijalni rad različita je od centra do centra i uvjetovana je veličinom, brojem zaposlenih i profilom zaposlenih.

Prvu grupu centara u našoj zemlji predstavljaju centri koji ne mogu formirati ni jedan stručni tim.

Drugu grupu čine oni centri koji mogu formirati bar jedan stručni tim (socijalni radnik, pravnik, psiholog ili pedagog).

Treću grupu sačinjavaju centri s jednim timom za stare osobe i jednim za zaštitu djece.

Četvrtu grupu centara čine centri koji mogu formirati više timova za zaštitu starih i za zaštitu interesa o pravima djece.

Na nivou lokalne zajednice mogu biti organizirani interdisciplinarni timovi koji mogu pružiti usluge i pomoć djeci žrtvama trgovine ljudima. Tim mogu da čine: interdisciplinarni tim centra za socijalni rad (socijalni radnik, pravnik, psiholog i pedagog), ljekar-pedijatar doma zdravlja, psihijatar ili psiholog iz centra za mentalno zdravlje, inspektor policije i javni tužilac.

Osnovni princip na kojem tim treba da funkcioniše je da radi koliko je to moguće u stalnom sastavu i potpunoj koordinaciji u smislu razmjene informacija i podataka. Timovi se formiraju po principu mjesne nadležnosti odnosno neophodnosti da budu zastupljeni svi relevantni subjekti koji štite interes djeteta.

U tom smislu neophodno je jasno definirati ulogu svakog člana tima u svakoj fazi rada od otkrivanja slučaja do pribavljanja dokaza i dalje do provođenja mjera zaštite i evaluacije

Svi članovi multidisciplinarnog tima moraju biti obučeni za rad za zaštitu djece žrtava trgovine ljudima.

Kako bi se prevazišao nedostatak odgovarajućih interdisciplinarnih timova u određenim sredinama, može se primijeniti princip derogiranja mjesne nadležnosti odnosno upućivanja djeteta žrtve trgovine ljudima na postupanje najbližem centru koji ima odgovarajući stručni resurs.

Oblici pomoći koji se pružaju djeci žrtvama trgovine ljudima

Centar za socijalni rad u slučaju kad se otkrije dijete žrtva trgovine ljudima preuzima vodeću ulogu u smislu:

- organiziranja zaštite;
- utvrđivanja oblika, intenziteta i posljedica zlostavljanja;
- utvrđivanja i pružanja adekvatnog zdravstvenog i psihološkog tretmana;
- utvrđivanja mjera nadzora u porodici i obrazovnoj instituciji;

Centar za socijalni rad, s obzirom da ima dvostruku ulogu u smislu pružanja socijalne zaštite i porodičnopravne zaštite, primjenjuje određene zaštitne intervencije u odnosu na dijete, ali i njegovu porodicu i to:

- daje socijalnu podršku i savjetodavni rad s djetetom i roditeljima ili usvojiteljima u saradnji sa određenim nadležnim institucijama ili nevladinim sektorom (ako se dijete žrtva trgovine ljudima nalazi u sigurnoj kući),
- upućuje dijete, a i roditelje na posebne specijalizirane tretmane u specijalizirane ustanove i savjetovališta,
- smješta i zbrinjava dijete u drugu porodicu, socijalnu ustanovu ili ako se radi o djetetu stranom državljaninu, u prihvatne stanice ili sigurne kuće zajedno u saradnji sa NVO ako nema vlastiti resurs.

Centar za socijalni rad, kao organ starateljstva ovlašten je da učestvuje u sudskim postupcima u kojima se primjenjuju prinudne mjere ograničenja i oduzimanja roditeljskog prava.

Uloga organa starateljstva u navedenim sudskim postupcima ogleda se u pripremi prijedloga za oduzimanje prava na čuvanje i odgajanje djeteta, odnosno u vanparničnom postupku oduzimanje roditeljskog prava.

Centar za socijalni rad učestvuje u izvršenju sudskih odluka radi zaštite ličnosti djeteta.

Centar priprema dijete za sudski postupak odnosno svjedočenje.

Centar za socijalni rad daje stručno mišljenje javnom tužilaštvu i sudu o sposobnostima djeteta da svjedoči i mogućim posljedicama po dijete.

Centar za socijalni rad ima osnovnu ulogu u postupku ispitivanja djeteta kao žrtve i njegova uloga kao organa starateljstva je da osigura adekvatan dalji tretman djeteta žrtve trgovine ljudima koji će se voditi u javnom tužilaštvu i sudu.

Prosljeđivanje predmeta drugoj nadležnoj instituciji

U situaciji kada nadležni službenik centra za socijalni rad prilikom obavljanja intervjua dođe do saznanja da je dijete žrtva trgovine ljudima, obavezan je uputiti kompletnu informaciju o predmetu nadležnom tužilaštvu ili policiji. Svoj postupak upućivanja predmeta na nadležnost

tužilaštvu ili policiji objasniti će djetetu žrtvi trgovine ljudima odnosno njegovom roditelju/staratelju ili zakonskom zastupniku.

Nadležni centar za socijalni rad dužan je kontinuirano pratiti stanje predmeta, tražiti informacije od tužioca odnosno policije kako bi svoje aktivnosti na zbrinjavanju djeteta žrtve trgovine ljudima usaglasio s mjerama koje provodi tužilaštvo ili policija.

Donošenje konačne odluke u predmetu

Donošenje konačne odluke o predmetu sadrži dvije faze postupanja.

Prva faza postupanja je donošenje odluke o vrsti i obliku zaštite koja će biti pružena djetetu žrtvi trgovine ljudima tokom vođenja sudskog postupka.

Druga faza postupanja odnosi se na pripremu završnog plana zbrinjavanja djeteta žrtve trgovine ljudima nakon što sudski postupak bude okončan.

Nadležni centri za socijalni rad sve vrijeme moraju voditi računa o tome da li postoji opasnost za sigurnost, zdravlje i razvoj djeteta žrtve trgovine ljudima i razlozima koji utječu na sigurnost njegove porodice.

Odluka koja će se donijeti u vezi s predmetom mora biti zasnovana na činjenicama da za dijete ne postoji više opasnost, to jest da je sa svim preduzetim radnjama i mjerama ta opasnost otklonjena. Treba, također, prije donošenja konačne odluke procijeniti da li su otklonjeni svi rizici po dijete.

O donošenju konačne odluke treba obavijestiti sve relevantne institucije s kojima se zajednički radilo na datom predmetu.

NAPOMENA:

Svi oblici prevencije imaju veliki značaja u sistemu socijalne zaštite, a posebno sekundarna prevencija. Sekundarna prevencija se odnosi na zaštitu i podršku već identifikovanih žrtava svih oblika trgovine ljudima, nasilja ili zlostavljanja, odnosno sprečavanje njihove ponovne viktimizacije. Jedan od primarnih ciljeva socijalne zaštite odnosno Centara za socijalni rad jeste upravo u tome da to i ostvare te pruže svu neophodnu i adekvatnu zaštitu kako bi spriječili da žrtve ponovo postanu žrtve (vidjeti str.23/24)

MODUL 5

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Zdravstvena zaštita je u nadležnosti entiteta i Brčko Distrikta BiH tako da se ova oblast uređuje u okviru nekoliko zakona.

Ustavom Federacije BiH zdravstvena zaštita je uključena u segment podijeljene nadležnosti između federalne i kantonalne vlasti. Polazeći od ustavnih rješenja, zdravstvena zaštita u Federaciji BiH je u visokom stepenu decentralizirana. Ona se organizira na nivou kantona, a usklađuje se na federalnom. Ova opcija data Ustavom Federacije BiH je pretočena u dva temeljna zakona kojim se reguliše sistem zdravstvene zaštite: Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o zdravstvenom osiguranju.¹⁶

Zdravstvena zaštita u Republici Srpskoj reguliše se u okviru dva osnovna zakona: Zakona o zdravstvenoj zaštiti RS i Zakona o zdravstvenom osiguranju RS.¹⁷

Zdravstvena zaštita u BD reguliše se u okviru dva osnovna zakona: Zakona o zdravstvenoj zaštiti BD i Zakona o zdravstvenom osiguranju BD.

Zakoni o zdravstvenoj zaštiti entiteta i Brčko Distrikta BiH uređuju načela, način organiziranja i provođenja zdravstvene zaštite. Zdravstvena zaštita u smislu ovog Zakona je skup mjera, aktivnosti i postupaka na unapređenju prava na život, očuvanju i poboljšanju zdravlja ljudi koje poduzimaju nadležne institucije za zdravstvenu zaštitu.

Zakonima o zdravstvenom osiguranju entiteta i Brčko Distrikta BiH se uređuje oblast zdravstvenog osiguranja, kao dijela socijalnog osiguranja, koji se temelji na načelima uzajamnosti i solidarnosti.

Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti¹⁸ utvrđuju se zarazne bolesti čije je sprečavanje od interesa za BiH i mjere zaštite stanovništva od zaraznih bolesti. U skladu s ovim Zakonom u okviru provedbe mnogobrojnih mjera jedna od značajnih je obaveza zdravstvenih radnika da prijave zarazne bolesti u slučaju prijetnje nastanka epidemije ili pojave bolesti koje podlježu obaveznom prijavljivanju.¹⁹

Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama²⁰ kojim se propisuju temeljna načela, način organiziranja i provođenja zaštite prema osobama s duševnim smetnjama

Zakon o uvjetima i postupku za prekid trudnoće²¹ ima za cilj zaštitu zdravlja žene i

¹⁶ Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Službene novine Federacije BiH", broj 29/97) i Zakon o zdravstvenom osiguranju. ("Službene novine Federacije BiH", broj 30/97 i 7/02)

¹⁷ Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 18/99;58/01;62/02) i Zakon o zdravstvenom osiguranju ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 18/99;70/01)

¹⁸ "Službene novine Federacije BiH", 29/05 i "Službeni glasnik Republike Srpske", br.10/95

¹⁹ čl.8 i čl.16 Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti

²⁰ „Službene novine Federacije BiH”, broj 37/01

²¹ («Službeni list SRBiH», broj 29/77)

muškarca kao i korištenje prava na slobodno odlučivanje o rađanju s ciljem osiguranja svih vidova stručnih savjeta i pouka koji mogu doprinijeti da to pravo koriste bez štetnih posljedica po zdravlje.

Prekid trudnoće kod maloljetne trudnice starije od 14 godina ne može se izvršiti bez njene suglasnosti²². Za maloljetne trudnice i trudnice lišene poslovne sposobnosti zahtjev za prekid trudnoće podnosi roditelj, odnosno staratelj ili organ starteljstva. Izuzetno, maloljetna trudnica starija od 16 godina može sama da podnese zahtjev za prekid trudnoće ako ostvaruje sredstva za život po osnovu rada o čemu je dužna da donese odgovarajući dokaz. Ako se radi o maloljetnoj trudnici ili trudnici lišenoj poslovne sposobnosti, o prekidu trudnoće odlučuje komisija²³.

Organizacija zdravstvene zaštite

U nadležnosti entiteta i Brčko Distrikta BiH je donošenje zakona i vođenje zdravstvene politike tako da podstiče i razvija zdrave životne navike. Entiteti i Brčko Distrikt BiH osiguravaju finansijska sredstva za poslove iz svoje nadležnosti²⁴.

U Republici Srpskoj na nivou Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite osiguravaju se sredstva za ostvarivanje prava iz oblasti obaveznog zdravstvenog osiguranja putem Fonda za zdravstveno osiguranje. Na nivou entiteta osiguravaju se sredstva za izgradnju, opremanje i osnivanje zdravstvenih ustanova, provođenje primarne zdravstvene zaštite, specijalističko-konsultativne i bolničke zaštite.

S obzirom na podijeljenu nadležnost koja proizilazi iz Ustava Federacije BiH kanton ostvaruje svoje zadatke tako da osigurava ostvarivanje prava iz oblasti obaveznog zdravstvenog osiguranja suglasno Zakonu o zdravstvenom osiguranju, osigurava sredstva za izgradnju, opremanje i osnivanje zdravstvenih ustanova, provođenje primarne zdravstvene zaštite, specijalističko-konsultativne i bolničke zaštite. Kantoni, također, organiziraju higijensko-epidemiološku djelatnost, zdravstveno-statistički informacijski sistem, hitnu medicinsku pomoć te djelatnost socijalne medicine.

Zdravstvena zaštita organizirana je kao:

- Primarna zdravstvena zaštita
- Specijalističko-konsultativna
- Bolnička

Primarna zdravstvena zaštita se provodi putem domova zdravlja i područnih ambulanti. Također, dio primarne zdravstvene zaštite su centri za mentalno zdravlje u zajednici i centri za fizikalnu rehabilitaciju u zajednici koji su dostupni svim građanima, tako i djeci.

U domu zdravlja se provodi djelatnost opće/porodične medicine, zdravstvene zaštite žena (ginekološka služba, savjetovanište za žene, savjetovanište za planiranje porodice), zaštite zdravlja

²² čl.3. Zakon o uvjetima i postupku za prekid trudnoće

²³ čl.8. Zakon o uvjetima i postupku za prekid trudnoće

²⁴ čl.7. i čl. 8. Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Službene novine Federacije BiH", broj 29/97)

djece predškolskog uzrasta (od 0-6), školske medicine (od 7-19 god), zdravstvene zaštite nespecifičnih i specifičnih plućnih oboljenja (poznata kao ATD).

Dom zdravlja za područje koje se osniva (u RS općine; u FBiH kantoni i općine) mora, također, osigurati hitnu medicinsku pomoć, laboratorijsku, radiološku i drugu dijagnostiku ako te djelatnosti nisu organizirane u sklopu bolnice ili druge zdravstvene ustanove i HES službu. Dom zdravlja s obzirom na specifične potrebe stanovništva može imati i specijalističko-konsultativne službe.

Domovi zdravlja, ukoliko nalažu potrebe, mogu imati i porodilišta. Ovo je značajno za manje sredine u kojima je dostupnost porodilištima u bolnicama otežana zbog udaljenosti. Područne ambulante su, također, ustanove primarne zdravstvene zaštite u kojima se provodi djelatnost općeg/porodičnog ljekara medicine, zubozdravstvena djelatnosti, polivalentna patronažna služba.

Mjere kojim se provodi primarna zaštita obuhvataju: brigu i očuvanje zdravlja i liječenje svih članova porodice, brigu o zdravstvenom stanju i unapređenju zdravlja i podizanju psihofizičke sposobnosti djece predškolskog uzrasta (od 0-6 godina), učenika (od 7-19 godina), studenata, sportaša i ocjene njihove sposobnosti za školovanje i rad; zdravstvenu zaštitu nespecifičnih i specifičnih plućnih oboljenja; zdravstvenu zaštitu žena za vrijeme trudnoće, porođaja i nakon porođaja kao mjere u vezi s drugim potrebama žena; zdravstvenu zaštitu osoba sa smetnjama u razvoju; hitnu medicinsku pomoć; liječenje i prevenciju bolesti zuba i usta; snabdijevanje lijekovima; upućivanje pacijenata na specijalističko-konsultativne preglede te na bolničko i drugo liječenje i provođenje posthospitalnog postupka.

Centri za mentalnu i fizikalnu rehabilitaciju u zajednici su, također, dio primarne zdravstvene zaštite. Ovi centri kroz svoju djelatnost osiguravaju promociju, prevenciju mentalnog zdravlja kao i rehabilitaciju mentalno oboljelih bez obzira na dobnu grupu. Zdravstvene usluge u centrima za mentalno zdravlje pružaju multidisciplinarni timovi (psihijatar, klinički psiholog, socijalni radnik, medicinska sestra).

Ukoliko zdravstveno stanje zahtijeva, dijete se može iz službi primarne zdravstvene zaštite uputiti na dodatne preglede u specijalističko-konsultativne službe ili bolnice (kantonalne, opće ili kliničke centre).

Zdravstvena zaštita u ustanovama koje zbrinjavaju djecu bez roditeljskog staranja, djecu za koje roditelji ne brinu, socijalno zapuštenu djecu, djecu s tjelesnim i duševnim oštećenjima, odrasle i nemoćne i stara lica provodi se putem domova zdravlja. Pružanje ove zaštite se obavezno uređuje ugovorom između DZ i fonda zdravstvenog osiguranja u Republici Srpskoj, a u FBiH između DZ i privatnog zdravstvenog radnika i kantonalnog zavoda za zdravstveno osiguranje.

Također su uspostavljeni centri za dobrovoljno, anonimno testiranje na HIV AIDS i spolno prenosive bolesti u svim kantonima (pri zavodima za javno zdravstvo ili infektivnim klinikam).

Organizacija rada i radno vrijeme

Zdravstvene ustanove su obavezne neprekidno pružati zdravstvenu zaštitu, radom u jednoj smjeni, dvije smjene ili više smjena. Rad hitne pomoći i bolnica je neprekidan 24 sata.

Povjerljivost podataka

Svi građani imaju pravo na povjerljivost svih podataka koji se odnose na stanje njihovog zdravlja.²⁵ Također, zdravstveni radnici su dužni čuvati kao profesionalnu tajnu sve što znaju o zdravstvenom stanju pacijenta.²⁶

Na čuvanje profesionalne tajne su obavezni i drugi radnici u zdravstvenim ustanovama koji za nju saznaju u obavljanju svojih dužnosti. Povreda čuvanja profesionalne tajne je teža povreda pravila kodeksa medicinske etike.

Nadzor nad provođenjem pravila kodeksa medicinske etike i deontologije kao i poduzimanje odgovarajućih mjera u slučaju njihovog kršenja obavljaju komore zdravstvenih radnika. Inače, komore po službenoj dužnosti izdaju, obnavljaju i oduzimaju odobrenje za samostalni rad svojih članova.

Osobe oboljele od duševnih bolesti koje predstavljaju opasnost po svoj život, život građana ili u hitnim slučajevima se smještaju na privremeno bolničko liječenje u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu. Zdravstvena ustanova koja je primila ovakvu osobu na liječenje odmah mora obavijestiti porodicu oboljelog, općinski sud i tijela starateljstva prema mjestu posljednjeg prebivališta, odnosno boravišta osobe.

Porodični doktor ili doktor medicine ove pacijente upućuje uz odgovarajuću pratnju. Ako je prebivalište, odnosno boravište pacijenta nepoznato, treba obavijestiti sud i organ starateljstva prema mjestu sjedišta zdravstvene ustanove.²⁷

Ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu

Zdravstvena zaštita se ostvaruje u skladu s Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o zdravstvenom osiguranju. U skladu s ovim zakonima građanima se osigurava zdravstvena zaštita ako su stekli svojstvo osiguranika odnosno člana porodice osiguranika, a ono se stiče samo na temelju dokaza o uplati doprinosa za zdravstveno osiguranje.

Djeca rođena u braku, izvan braka, usvojena ili pastorčad i druga djeca bez roditelja ako ih osiguranik izdržava, zdravstvenu zaštitu ostvaruju kao članovi porodice osiguranika²⁸. Svojstvo osiguranog lica utvrđuje kantonalni zavod zdravstvenog osiguranja u FBiH, u RS fond zdravstvenog osiguranja i u Brčko Distriktu BiH nadležna služba.

Vrijedno je naglasiti da se sredstva za pokriće troškova zdravstvene zaštite osoba čije je prebivalište nepoznato izdvajaju iz budžeta kantona ili općine²⁹.

²⁵ čl.26. tačka 8. Zakona o zdravstvenoj zaštiti

²⁶ čl.34. Zakona o zdravstvenoj zaštiti.

²⁷ čl. 33. Zakona o zdravstvenoj zaštiti.

²⁸ čl. 19, 20 i 22. Zakona o zdravstvenom osiguranju

²⁹ čl.89. Zakona o zdravstvenom osiguranju

Zdravstvena zaštita koja se osigurava obaveznim zdravstvenim osiguranjem obuhvata:

1. hitnu medicinsku pomoć,
2. liječenje akutnih i hroničnih bolesti u stanjima kada ugrožavaju život,
3. liječenje zaraznih bolesti, zdravstvena zaštita djece do navršene 15. godine života,
4. zdravstvenu zaštitu redovnih učenika i studenata,
5. liječenje endemske nefropatije,
6. liječenje malignih oboljenja, zdravstvenu zaštitu duševnih bolesnika koji zbog prirode bolesti mogu ugroziti svoj i tuđi život,
7. zdravstvenu zaštitu oboljelih od progresivnih neuromišićnih oboljenja, paraplegije, kvadriplegije, cerebralne paralize i multiple skleroze
8. te provedbu imunizacije protiv dječijih zaraznih bolesti³⁰.

Liječenje od TBC za osobe koje nisu osigurane po nekoj drugoj osnovi je u nadležnosti entiteta i Brčko Distrikta BiH³¹ koja za isto osigurava finansijska sredstva.

Osim na zdravstvenu zaštitu **osigurane osobe** imaju pravo i na korištenje ortopedskih i drugih pomagala, na stomatološko-protetske nadomjestke te pravo na lijekove čiji je promet odobrila vlada entiteta i Brčko Distrikta BiH, a nalaze se na listi lijekova koji se osiguranicima mogu propisivati na teret sredstava nadležnog fonda/zavoda zdravstvenog osiguranja.

Ova prava se ostvaruju na temelju entitetskih, a u FBiH kantonalnih propisa.

Iz gore navedenog se zaključuje da na osnovu postojeće regulative pristup zdravstvenoj zaštiti je omogućen osobama koje imaju zdravstveno osiguranje. Izuzeci su učinjeni za hitne slučajeve, u kojima su zdravstvene ustanove dužne pružiti hitnu medicinsku pomoć svim osobama, neovisno o postojanju zdravstvenog osiguranja.

Strani državljani su pokriveni zdravstvenom zaštitom samo u slučajevima postojanja formalnog sporazuma s njihovom matičnom državom. Većina žrtava trgovine ljudima potječe iz zemalja s kojima BiH nema takve sporazume.

Zdravstvena zaštita stranim državljanima žrtvama trgovine se osigurava kroz zaključivanje ugovora o pružanju zdravstvene zaštite između Ministarstva sigurnosti i zdravstvene ustanove. Ako se smještaj i zbrinjavanje žrtava trgovine vrši putem partnerske NVO, žrtvama trgovine se zdravstvena zaštita osigurava u obimu utvrđenom zakonom, na način utvrđen Protokolom između Ministarstva sigurnosti BiH i NVO³².

³⁰ čl 32. Zakona o zdravstvenom osiguranju

³¹ čl.8. alineja 4. Zakona o zdravstvenoj zaštiti

³² Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima („Službeni glasnik BiH”, broj 33/04)

PSIHOLOŠKI ASPEKT VOĐENJA RAZGOVORA S DJECOM ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA

Psihološki profil žrtve

Djeca žrtve trgovine najčešće potječu iz disfunkcionalnih i nepotpunih porodica u kojima su odrastala bez adekvatne roditeljske brige i nadzora. U većini slučajeva su prekinuli započeto školovanje. Često su žrtve seksualnog zlostavljanja u porodici, kasnije i u zajednici, a trgovina radi seksualne eksploatacije često je treći korak u ciklusu nasilja kojem su ova djeca izložena od rane dobi. Često su ovisnici/e o drogi i alkoholu, ispoljavaju značajne poremećaje ponašanja, a zbog dugotrajne, ponavljajuće seksualne traumatizacije kojoj su bila izložena, ova djeca ne uspijevaju razviti zrele mehanizme odbrane, nego učestalo ispoljavaju ozbiljne psihičke smetnje na granici s duševnim oboljenjima.

Zbog dugotrajne izloženosti psihičkom, fizičkom, seksualnom i ekonomskom zlostavljanju i različitim vrstama manipulacije od odraslih osoba, ova djeca u usporedbi s drugim žrtvama seksualne traumatizacije u najvećoj mjeri pokazuju gubitak povjerenja u druge ljude, tako da je proces uspostavljanja sigurnosti i povjerenja u kontaktu sa profesionalcima - pomagačima otežan.

TRAUMATSKE REAKCIJE

Intenzitet i masivnost seksualnog, fizičkog i psihičkog nasilja koje trpe djeca žrtve trgovine zadovoljava dva osnovna kriterija za utvrđivanje psihološke traume i njenih posljedica, a to su:

- **izloženost prijetnji za život i**
- **ponavljajuće seksualno zlostavljanje u ranoj dobi.**

Izloženost psihološkoj traumatizaciji će kod djece žrtava trgovine ostaviti ozbiljne posljedice na planu fiziološke regulacije organizma, kognitivnom (procesu mišljenja i spoznaje) i emotivnom planu ponašanja.

Reakcije pojačane pobuđenosti organizma

Djeca žrtve trgovine će neposredno nakon doživljene traumatizacije imati osjećaj „**stalnog iščekivanja opasnosti**“, usmjerenost stalne budne pažnje na pretraživanje znakova opasnosti iz okoline, očekivanje napada od počinitelja i njegovih pomagača.

Ovo stanje pojačane pobuđenosti organizma povezano je sa slijedećim reakcijama:

- stanje intenzivnog straha, najčešće od počinitelja, strah da će ga počinitelj pronaći, osjećaj „fizičkog prisustva počinitelja“ iako opažanje realnosti opovrgava ovaj osjećaj, strah da će počinitelj čuti šta govori, tako da u toku razgovora s profesionalcima dijete često utištava „ton“ kojim govori;
- osjećaj stalne napetosti;
- učestala nesanica i poteškoće sa spavanjem;

- impulsivno (reagovanje na „mah“) i agresivno reagovanje;
- „trzanje“ i obimna fiziološka i reakcija organizma na beznačajan povod iz okoline;
- dezorganizirano ponašanje;
- hiperaktivno i agresivno ponašanje;
- neposlušnost.

Reakcije prisilnih slika i sjećanja

Traumatska sjećanja su fragmentirana i za razliku od sjećanja na normalne životne događaje, ova sjećanja su pohranjena u različite dijelove mozga.

Dosjećanje funkcioniše po principu sličnosti, a traumatska sjećanja po principu „podsjetnika“ ili „traumatskog okidača“. Podsjetnik može biti bilo koji detalj iz sadašnje situacije koji je isti ili sličan detalju iz traumatske situacije. To može biti neka riječ, zvuk, pokret, ponašanje ili predmet koji će kod djeteta žrtve trgovine ljudima pobuditi slike i sjećanja na traumatski događaj.

U ovu grupu reakcija spadaju:

- prisilne slike i sjećanja
- snovi zastrašujućeg sadržaja
- noćne more
- „flash back“ reakcije u kojima osoba na osnovu traumatskog podsjetnika ponovno proživljava traumatski događaj u stvarnosti, kao da se odvija u sadašnjem trenutku praćen intenzivnim fiziološkim reakcijama organizma, često jakim strahom i osjećajem bola i neugode.

Reakcije izbjegavanja

Ove reakcije su povezane sa psihološkim zaštitnim mehanizmom „odvajanja od sebe samog/e“ koji je, pored „bijega“ i „napada“ treći fiziološki odgovor organizma na uočenu prijetnju za život u traumatskoj situaciji. Osjećaj „**da smo fizički prisutni u situaciji, a psihički smo se izdvojili iz nje**“ štiti organizam od probijanja bio-psiholoških pragova i omogućava osobi da podnese teško traumatsko iskustvo sa osjećajem „**zaleđenosti**, osjećajem „**kao da gleda da se to nekom drugom dešava**“.

Zloupotreba droge i alkohola kod djece žrtava trgovine često ima ulogu da omogući osobi odvajanje od vlastitih osjećanja i preživljavanje nepodnošljivih traumatskih iskustava. Tako djeca žrtve trgovine često:

- izbjegavaju mjesto traumatskog događaja
- izbjegavaju razgovor o traumatskom događaju
- izbjegavaju osobe u vezi s traumatskim događajem
- izbjegavaju uključivanje u nove aktivnosti
- razvijaju osjećaj besperspektivnosti
- smatraju da im budućnost neće ništa dobro donijeti

Pored navedenih reakcija kod djece žrtava trgovine ljudima bit će narušen i **fizički, seksualni, psihički i socijalni integritet, kao i lične fizičke i procesne (psihološke) granice.** Narušeni su i **osjećaj sigurnosti, predvidljivosti događaja i smisla u životu, osjećaj kontrole nad vlastitim životom kao i povjerenje u druge ljude.**

PRVI KONTAKT/INICIJALNI INTERVJU

Prvi kontakt s djetetom žrtvom trgovine ljudima počinje u obliku stručno vođenog intervjua koji ima svoje ciljeve i zadatke. Vodeći intervju, profesionalac-pomagač će znati da je dijete s kojim komunicira **jedinstvena individua**, bit će **cjelovito uključen** koristeći sve komponente svoga ponašanja (mišljenje, osjećanja, djelovanje i neverbalnu komunikaciju), nastupat će sa egzistencijalne pozicije **„ja sam uredu, ti si uredu“**, vodit će računa **o sebi, o drugome i o situaciji, neće osuđivati niti procjenjivati dijete žrtvu trgovine, vodit će računa o potrebama djeteta žrtve trgovine, podatke dobivene od djeteta držat će u tajnosti.**

Da bi se moglo započeti s radom na problemu, potrebno je stvoriti atmosferu za zajednički rad te obezbijediti da i profesionalac-pomagač i dijete žrtva trgovine vide svrhu razgovora. Profesionalac-pomagač treba podržavati dijete žrtvu trgovine i **dopustiti mu da izrazi svoje osjećaje bez straha od procjenjivanja i ismijavanja.**

Djelotvorni profesionalac-pomagač zna usmjeravati tok intervjua i istovremeno biti dovoljno fleksibilan i slijediti klijenta. Na početku vođenja intervjua vrlo su korisna **otvorena pitanja kao što su:**

- Šta očekujete od našeg razgovora?
- Kako mislite da bih vam ja mogao/la pomoći?

Otvorena pitanja ostavljaju mogućnost klijentu da progovori o onome o čemu želi razgovarati. Ako klijent/ica počne okolišiti ili skrene s teme, tada je dobro postaviti neko **usmjeravajuće pitanje.** Intervju nakon otvorenih pitanja postaje sve usmjereniji na problem koji klijent/ica želi rješavati. Kako intervju ujedno služi za prikupljanje informacija, važno je **izbjegavati sugestivna pitanja** i paziti da bojom glasa na utječete na odgovore.

METODE JASNOG KOMUNICIRANJA KOJE SE KORISTE U VOĐENJU INTERVJUA

Parafraziranje, pojašnjavanje i reflektiranje

Parafraziranje je metoda u kojoj profesionalac-pomagač vraća klijentu/ici sadržaj koji mu je rekao/la, prepričan vlastitim riječima, obično u skraćenom obliku. Zadatak parafraziranja je višestruk: profesionalac-pomagač provjerava da li je dobro čuo i razumio ono što mu je klijent/ica

rekao/la, a klijent/ica čuje ono što je rekao/la i može reflektirati na te sadržaje. Parafraziranje produbljuje odnos između profesionalca-pomagača i klijenta/ice, pa klijenti/ica s pravom dobija osjećaj da je slušan/a i shvaćen/a.

Provjeravanje i fokusiranje

Tokom razgovora profesionalac/pomagač provjerava da li on i klijentica pod istim pojmom podrazumijevaju istu stvar i da li je pomagač dobro shvatio ono što mu klijentica želi reći. Kada profesionalac-pomagač pretpostavlja da klijentica teži nekom cilju, važno je tu pretpostavku provjeriti. Tek kada je pretpostavka provjerena u razgovoru s klijenticom, može se koristiti u radu na rješavanju problema. Fokusiranjem se određuje uže područje i smjer zajedničkog rada.

Informiranje

Profesionalac-pomagač pruža informacije klijentici kako bi proširio njeno znanje o pravima koja ima i uslugama koje joj zajednica nudi. U situacijama kada pomagač namjerava samostalno poduzeti neke akcije za koje smatra da su za klijenticino dobro, nužno je informirati klijenticu o tome.

Konfrontiranje-Suočavanje s činjenicama

Konfrontiranje može biti djelotvorno samo ako je pomagač stvorio dobar odnos s klijenticom i ako nastupa s pozicije „ja sam uredu, ti si uredu“. Klijenti/ce teško prihvataju konfrontaciju i obično reaguju tako da se počnu braniti, opravdavati, ljutiti ili plakati. Prilikom konfrontiranja potrebno je ostati u kontaktu s klijenticom, pokazati da je uvažavamo kao osobu, bez obzira na to što se možda ne slažemo s nekim njenim postupcima.

Ključni elementi u stvaranju atmosfere za uspješan rad s djecom žrtvama trgovine su:

- **povjerenje,**
- **zainteresiranost**
- **i ravnopravan odnos.**

TRAUMATSKE POSLJEDICE KOJE MOGU UTJECATI NA VOĐENJE INTERVJUA

Odsustvo hronološkog reda u traumatskoj priči

Zbog fragmentiranosti traumatskih sjećanja, traumatska priča nije niti sadržajno niti vremenski koherentna. U iskazu traumatizirane osobe događaji se isprepliću po logici traumatskih podsjetnika, a ne logičnog vremenskog i uzročno-posljedičnog slijeda.

Repetitivnost traumatske priče

Traumatizirana osoba će više puta ponavljati dijelove traumatske priče sve do trenutka dok u toku razgovora ponovo ne doživi ista ili slična osjećanja kao kada se odvijao traumatski događaj. Logika ovakvog reagovanja jeste emotivno olakšanje koje osoba doživljava po principu “doživljeno po drugi put, oslobađa od doživljaja po prvi put“.

Poštovanje fizičkih i procesnih granica djeteta žrtve trgovine

Kako je seksualnom traumatizacijom narušen fizički integritet osobe, potrebno je biti naročito oprezan s bilo kojom vrstom dobronamjernog dodira klijentice. Preporučuje se izbjegavati spontane prijateljske dodire prilikom razgovora, ili pitati za dozvolu da se klijentica dodirne po ruci ili zagri, ukoliko je želimo utješiti.

Razgovor s djetetom žrtvom trgovine ljudima

Razgovor s djetetom žrtvom trgovine će obuhvatiti slijedeća područja:

- rani psihomotorni razvoj;
- podatke o potpunosti porodice, broju braće i sestara, redu rođenja;
- odnose u roditeljskoj porodici;
- školovanje djeteta i njegov/njen školski uspjeh (iz podataka o školskom uspjehu može se indirektno zaključivati o intelektualnim sposobnostima djeteta);
- zastupljenost povreda i nasljednih oboljenja;
- izvore traumatizacije i nasilja kojem je dijete bilo izloženo;
- mehanizme nošenja s traumatskim situacijama;
- lične resurse/pozitivne snage za prevazilaženje poteškoća;
- izvore podrške iz okoline.

Prilikom razgovora s djetetom žrtvom trgovine profesionalac-pomagač će primjenjivati slijedeće intervencije:

- **ventilaciju emocija**, što znači dopustiti i olakšati djetetu ispoljavanje svih vrsta emocija (straha, tuge, ljutnje, bijesa);
- **validaciju iskustva**, povezivanje posljedica pretrpljenog nasilja sa izvorima traumatskog iskustva, intervencijama tipa: „**Svako ko je nešto slično doživio, osjećao bi se sigurno teško kao i ti**“;
- **normalizacija simptoma**, davanje informacije o vrsti simptoma post-traumatskog stresnog poremećaja uz objašnjenje „**da su simptomi normalna reakcija na traumatske događaje koje je pretrpjela**“.

Procjena psihološkog stanja žrtve

Procjena psihološkog stanja žrtve uključuje procjenu:

- **Općeg zdravstvenog stanja žrtve**, prisustvo lakših i težih tjelesnih povreda, akutnih i hroničnih organskih oboljenja, koja se dobiva na osnovu općeg medicinskog pregleda;
- **Elementa kriznog reagovanja**, što uključuje procjenu vlastitog osjećaja ugroženosti kod žrtve, procjenu osjećaja fizičke i psihičke iscrpljenosti, intenziteta akutne, prolongirane ili hronične stresne reakcije, intenzitet i prevagu dominantno emotivnog načina reagiranja nad racionalnim, konfuznost mišljenja i nesposobnost donošenja odluka;
- **Općih i specifičnih intelektualnih sposobnosti**, što uključuje psihološko testiranje općih, verbalnih i neverbalnih intelektualnih sposobnosti primjenom odgovarajućih testova (WISC, WB-II, Kohs, PURDUE, Ravenove progresivne matrice za djecu i odrasle, DAT-serija specifičnih intelektualnih sposobnosti);
- **Strukture ličnosti i emotivnog stanja žrtve** što uključuje psihološko testiranje prikladnim testovima ličnosti (MMPI-201, CORNELL INDEX, PROFIL INDEX EMOCIJA, BDI, Frederikov test zrelosti);
- **Prisustvo i intenzitet traumatskih reakcija i simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja** što uključuje provođenje postupka dijagnosticiranja post-traumatskog stresnog poremećaja prema kriterijima određenim DSM-IV -Međunarodnom klasifikacijom duševnih poremećaja, procjenu intenziteta stresa odgovarajućim skalama i inventarima (Horowitzeva skala, Harvard check lista);
- **Prisustvo psihijatrijskih poremećaja** što uključuje provođenje postupka dijagnosticiranja duševnih poremećaja po DSM-IV, Međunarodnoj klasifikaciji duševnih poremećaja, a posebno procjenu prisustva depresivnih poremećaja, suicidalnih misli ili pokušaja, poremećaja ličnosti, psihotičnih smetnji kao i bolesti ovisnosti.

Procjena psihološkog stanja kao i psihološki tretman provodi se na osnovu hijerarhije potreba: prvo se zbrinjava organsko zdravlje, zatim uspostavlja fizička sigurnost i dnevna rutina, vrši stabilizacija fizioloških funkcija sna i hranjenja, uspostavlja odnos sigurnosti i povjerenja između djeteta žrtve trgovine i profesionalca-pomagača, a zatim vrši detaljnija psihološka obrada.

Psihološki tretman u cilju redukcije simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja i postizanja prve psihološke stabilizacije uspostavlja se po slijedećim fazama:

- građenje sigurnosti i povjerenja
- osnaživanje (stvaranje pozitivne slike o sebi)
- razrada traumatskih događaja
- integracija, projekcija na budućnost, ponovno uspostavljanje veza.

Za prvu psihološku stabilizaciju potrebna je najmanje kratkoročna terapija koja uključuje pet terapijskih razgovora, a za postizanje redukcije nekih simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja potrebno je u prosjeku najmanje dvanaest do petnaest terapijskih razgovora.

PRIKUPLJANJE DOKAZA U PROCESU SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Institucije društva kroz koje možemo djelovati na humanije i efikasnije rješavanje problema seksualnog zlostavljanja:

- Policijski i istražni organi - da žrtva nađe dostojnog zaštitnika i humanije rješavanje problema nasilja
- Humani i stručni potencijali zdravstva da ostvari svoje pravo na zaštitu tjelesnog zdravlja i pribavljanje validnih dokaza
- Pomagači iz oblasti mentalnog zdravlja dograditi svoj ljudski i profesionalni stav, znanja i vještine
- Službe socijalnog rada da djeluju efikasno u slučajevima naznaka da se događa nasilje, ili u slučajevima direktnih i indirektnih žrtava nasilja
- Sudski postupak da se prilagodi potrebama žrtve nasilja, da što više doprinese gonjenju počinitelja, a preživjelima omogućiti što humaniji sudski postupak
- Mediji da što odgovornije i ozbiljnije prezentiraju temu seksualnog nasilja, da budu izvor senzibiliziranja i podizanja svijesti u zajednici
- Škola, porodica, vjerska zajednica da doprinesu pravilnom odgajanju mladih u *duhu poštovanja i uvažavanja sebe, drugog ljudskog bića i svijeta prirode u cjelini*

Žrtva seksualnog zlostavljanja se najčešće javlja u:

- policijsku ustanovu
- zdravstvenu ustanovu
- nevladinu organizaciju
- centar za socijalni rad

Akutno zbrinjavanje žrtve seksualnog zlostavljanja:

- Medicinski tretman
- Psihosocijalna pomoć (u nekim policijskim ustanovama zaposleni su psiholozi koji uveliko mogu olakšati proces prikupljanja dokaza, ili treba angažirati socijalnog radnika, psihologa radi izbjegavanja retraumatizacije žrtve)
- Objektivna dokumentacija
- Skup dokaza

Prilaženje žrtvi

Policijac, istražitelj ili zdravstveni radnik (osoba koja prikuplja dokaze u krivičnom postupku) mora žrtvi prići sa puno pažnje i razumijevanja. Budući da je većina žrtava napada ženskog roda, muški istražitelji često imaju tešku ulogu u smirivanju žrtve koja je bila traumatizirana od drugog muškarca. Ovo je slučaj kada bi žena policajac ili žena doktor zadobila više povjerenja i smatrala se manje prijetećom.

Ponašanje profesionalca mora biti suosjećajno, s jedne strane, dok s druge strane mora biti odlučno što se tiče obaveznosti nastavljanja istrage na pravi način. (Obavljanje istrage pregleda od nesenzibilnih profesionalaca žrtve su okarakterisale kao ponovno silovanje, kao ponovnu traumu).

Prije uzimanja dokaza trebalo bi objasniti cijelu proceduru žrtvi. Nikada ne treba omalovažavati žrtvu niti potcjenjivati traumu i bol koju je žrtva iskusila u rukama svoga napadača. Koliko je moguće treba je pripremiti na ljeakarski pregled i na pravnu proceduru.

Trebalo bi objasniti značaj i potrebu za nju da surađuje u cilju uspješnog identificiranja njenog napadača i pokretanje tužbe. Žrtvi treba objasniti da se cijela procedura prikupljanja dokaza ne radi zbog toga što neko misli da je ona kriva ili da laže o onome što joj se dogodilo, nego da bi se što prije uhvatio i procesuirao počinitelj.

Uzimanje dokaza

Sve žrtve slučajeva seksualnog zlostavljanja moraju biti tretirane s veoma velikom pažnjom. U cilju dobijanja definitivnih zaključaka da bi se utvrdilo ko je počinitelj, oskudni dokazni materijal mora biti pažljivo analiziran u krim-laboratoriji. (Dokazi u slučajevima seksualnog zlostavljanja su vrlo oskudni, veoma kratko traju i vrlo brzo se gube, ponekad je dovoljno da se žrtva okupa pa da se dokazi izgube ili da se, što je često slučaj, žrtva kasno javi. Dokazi se mogu izgubiti nakon 72 sata).

Da bi se prikupio dokazni materijal, postoje neseresi za seksualni napad na žrtve i, također, za osumnjičene. Ove setove mogu upotrebljavati istražitelji zajedno s doktorom ili na neki drugi način (zavisno od države i dogovorene procedure).

Sadržaj seta za utvrđivanje seksualnog napada:

- epruvete za krv
- štapići za uzimanje oralnih, vaginalnih i analnih uzoraka
- koverta za uzimanje ostataka ispod noktiju
- koverta za počešljanu stidnu dlaku i počešljanu dlaku s glave
- koverta za iščupanu stidnu dlaku i iščupanu dlaku s glave
- koverta za donje rublje
- plahta koja se stavi pod žrtvu tokom uzimanja dokaza
- obrazac koji bi ispunio istražitelj u saradnji s doktorom
- obrazac koji popunjava žrtva prije nego doktor obavi pregled

(Sadržaj i postojanje seta zavisi od države ili od grada ili od policijske ustanove. Bez obzira na postojanje seta uglavnom se uzimaju ovi dokazi sa žrtve, eventualno se može raditi i DNA analiza).

Akutni medicinski tretman kod seksualnog zlostavljanja:

- hirurški tretman (ukoliko je potreban)
- ginekološki pregled
- antibiotska profilaksa seksualno prenosivih oboljenja

- HIV profilaksa
- utvrđivanje trudnoće kao posljedica napada
- prevencija trudnoće u slučaju da se napad desio unazad 72 sata

Ginekološki pregled

Obavlja ginekolog specijalista najčešće u zdravstvenoj ustanovi ili eventualno postoji određeni ginekolog - forenzičar vještak koji obavlja ove preglede i daje nalaz.

Prije pregleda trebalo bi žrtvi objasniti kakav je to pregled, koji će se dokazi uzeti i važnost ovog pregleda. Potrebno je imati veoma mnogo pažnje i strpljenja u obavljanju ovih pregleda.

Trebalo bi dobiti podatke o broju napadača, načinu na koji je žrtva napadnuta, vremenu napada, radnjama koje je žrtva uradila prije pregleda: tuširanje, kupanje, pijenje, jedenje, povraćanje, pušenje, uriniranje itd.

Prije ginekološkog pregleda, vrši se pregled cijelog tijela i bilježi se svaka eventualna povreda, ogrebotina, ugriz, krvni podliv na tijelu s detaljnim opisom izgleda povrede i sa opisom mjesta povrede.

Ginekološkim pregledom se uzimaju vaginalni brisevi, analni bris, vrši pregled genitalnih organa i bilježi svaka eventualna povreda.

Epruvete za uzimanje briseva obično donosi policijski istražitelj (ukoliko ne postoji set za uzimanje dokaza).

Prilikom pregleda trebalo bi eventualno slikati povrede (ukoliko postoje) ili ih ucrtati na posebne formulare sa prikazom ženskog ili muškog tijela.

Trebalo bi poznavati mogućnosti zajednice za smještaj žrtve u slučaju da se nema gdje vratiti nakon napada (centar za socijalni rad, postojanje sigurne kuće ili nekih drugih organizacija).

Najpovoljnije za žrtve zlostavljanja bilo bi postojanje jednog centra za zbrinjavanje ovih žrtava, gdje bi bili obavljani svi pregledi i uzeli se dokazi te žrtva dobila adekvatnu medicinsku i psihosocijalnu pomoć.

SARADNJA SA OSTALIM NADLEŽNIM INSTITUCIJAMA

Djeca žrtve trgovine-strani državljani/ke

Protokolom o saradnji između Ministarstva sigurnosti pri Vijeću ministara i pet skloništa za žrtve trgovine strane državljanke, što uključuje i djecu žrtve trgovine, skloništa su dužna po hitnom postupku obavijestiti Ministarstvo sigurnosti o prijemu žrtve trgovine u sklonište.

Istovremeno o prijemu obavještavaju i nadležna odjeljenja SIPE i odjeljenje za strance u kantonalnom MUP-u, te nevladinu organizaciju „Vaša prava“ nadležnu za pravno zastupanje žrtava trgovine. Ako se radi o djetetu žrtvi trgovine, kontaktira se centar za socijalni rad po mjesnoj nadležnosti radi pokretanja postupka za utvrđivanje privremenog starateljstva nad djetetom. Istovremeno se dijete upućuje na potrebne medicinske preglede, što uključuje opći medicinski pregled ili pregled specijaliste školske medicine, kao i specijalističke preglede prema specifičnim medicinskim indikacijama.

Zbog preživljene seksualne traumatizacije dijete se upućuje na ginekološki pregled kao i laboratorijske pretrage na osnovu kojih se može utvrditi prisustvo spolno prenosivih ili drugih zaraznih bolesti. Kako su kod djece žrtava trgovine često prisutne smetnje iz kruga ovisnosti o drogama i alkoholu ili ozbiljnije psihijatrijske smetnje, nakon inicijalnog neuropsihijatrijskog pregleda dijete se često upućuje na bolnički ili specijalizirani ambulantni tretman u centar za mentalno zdravlje radi liječenja od bolesti ovisnosti. Otpočeti tretman bolesti ovisnosti nastavlja se tokom boravka djeteta žrtve trgovine u skloništu.

Djeca žrtve trgovine - državljani Bosne i Hercegovine

Kada se radi o djeci žrtvama trgovine domaćim državljanima, pored navedenih postupaka, putem mjesno nadležnog centra za socijalni rad uspostavlja se kontakt sa djetetovim roditeljima i užom porodicom, a vrlo često i s ranije određenim starateljima.

Kada biološki roditelji nisu u stanju da preuzmu brigu o djeci, putem nadležnog centra za socijalni rad pokreće se postupak određivanja starateljstva nad djetetom. Uz izraženu saglasnost i spremnost djeteta, dijete se uključuje u redovno ili vanredno školovanje. Također se prema vlastitoj spremnosti i preferencijama uključuje na kurseve za obuku u različitim zanimanjima (šivanje, friziranje, tapetarstvo i sl).

Na osnovu utvrđenog deficita intelektualnih sposobnosti prilikom inicijalne psihološke obrade, s centrima za socijalni rad uspostavlja se saradnja radi pribavljanja evidencije o ranijoj kategorizaciji ove djece kao osoba sa specijalnim potrebama.

Donošenje konačne odluke o predmetu

Kako se radi o složenoj problematici koja obuhvata najmanje pet aspekata u životu djeteta žrtve trgovine (sigurnost, organsko zdravlje, psihičko zdravlje, porodičnu i društvenu integraciju, školovanje) sve odluke vezane za dijete žrtvu trgovine donose se na osnovu **timske, multidisciplinarnе procjene unutar jedne institucije**. Odluka o učešću u krivičnom postupku, o mjerama zaštite kao i mjerama repatrijacije donose se u okviru nadležnih institucija, a sa djetetom žrtvom trgovine smještenim u sklonište provode u saradnji sa institucijom koja je donijela odluku.

I dalje ostaju otvorena pitanja trajne rehabilitacije djece žrtava trgovine koja ukazuju na potrebu **stalnog smještaja** nakon završetka tretmana u skloništima za žrtve trgovine, osiguravanje **školovanja i zaposlenja**, kao osnovnog uvjeta za njihovu ekonomsku i psihološku samostalnost.

Prosljeđivanje predmeta drugoj nadležnoj instituciji

Osnovna pitanja koja se postavljaju prilikom prosljeđivanja predmeta drugoj nadležnoj instituciji su:

- „Kome je namijenjen ovaj dopis?“
- “Koju vrstu podataka dotična institucija može trebati?“
- “U koje svrhe će služiti dostavljeni podaci?“

Prema odgovorima na postavljena pitanja odredit će se **vrsta i obim podataka** koji se dostavljaju svakoj nadležnoj instituciji. Istovremeno će se tražiti saglasnost djeteta za dostavljanje podataka nadležnoj instituciji, odnosno dijete ćemo informisati o svim preduzetim radnjama.

Uloga specijaliziranih i nespecijaliziranih nevladinih organizacija

Nevladine organizacije pružaju usluge direktne asistencije djeci žrtvama trgovine, osiguravajući im smještaj u skloništu, hranu i odjeću, medicinske preglede i psihološki tretman. Pored ovoga, za djecu žrtve trgovine potrebno je osigurati i **pedagoški tretman** radi usvajanja prikladnih obrazaca ponašanja, podrške u školskom učenju ili u usvajanju vještina na kursovima za prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju. Istovremeno im je potrebno osigurati stalni nadzor nad zdravstvenim i psihološkim stanjem, ispunjavanjem dnevnih obaveza, slobodnim aktivnostima i izlascima.

Većina nevladinih organizacija koje se bave suzbijanjem trgovine ljudima provodi i **preventivno-edukativne programe** sa učenicima, njihovom roditeljima i nastavnicima u cilju podizanja svijesti o raširenosti pojave, štetnosti posljedica, rizičnim faktorima i načinima regrutovanja u lanac trgovine.

RIZICI KOJIMA SU IZLOŽENA DJECA I ŽENE ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA³³

Djeca i žene žrtve trgovine ljudima izloženi su mnogobrojnim rizicima koji direktno ili indirektno mogu utjecati na njihovo zdravlje. Rizici mogu da nastanu kao posljedica fizičkog, seksualnog, psihološkog zlostavljanja (iskorištavanja), kao posljedica prisilne zloupotrebe droga i alkohola, socijalnih ograničenja i manipulacijom žrtava trgovine ljudima, ekonomskom eksploatacijom, pravne nesigurnosti u kojoj se nalaze žrtve, usljed iskorištavanja radom i nepovoljnim radnim uvjetima, marginalizacijom.

Svaki od ovih rizika ima teške posljedice na zdravlje žrtve trgovine ljudima. Treba napomenuti da žrtva nije izložena samo jednom od navedenih rizika, već se oni uvećavaju i multipliciraju.

³³ “The health risks and consequences of trafficking in women and adolescents findings”, European study London School of Hygiene & Tropical Medicine 2003

Utjecaj navedenih rizika na zdravlje ovisi o dužini njihovog trajanja i prisile te ličnih sposobnosti osobe da se nosi s problemima.

Rizik od **fizičkog zlostavljanja** kojim su izložene osobe žrtve trgovine ljudima mogu imati za posljedicu: nasilno oduzimanje života (ubistva), povređivanje (akutne i hronične fizičke povrede) u obliku nagnječenja, ogrebotina, oguljotina, povrede glave, oštećenja mišića, nerava, povrede osjetila koje sve mogu da budu uzrokom teže ili manje invalidnosti.

Seksualno zlostavljanje/zloupotreba može da ima za posljedicu oštećeno reproduktivno i seksualno zdravlje (zaraza HIV/AIDS, STI seksualno prenosivim bolestima) pojavu urinarnih infekcija, nemogućnost rađanja, amenoreja dismenoreja, akutnu ili hroničnu bol prilikom seksualnog odnosa, pojavu karcinoma materice, inkontinenciju, neželjene trudnoće kao negativan utjecaj nesigurnih abortusa (septične šokove) itd.

Psihološko zlostavljanje može dovesti do mentalnih simptoma i oboljenja kao što su suicidalne misli, samopovređivanje, samoubistva, hronična anksioznost, poremećaj sna, česte noćne more, hronični umor, smanjena sposobnost da se žrtva nosi s nastalim problemima, gubitak pamćenja, pojava somatskih tegoba, depresije, agresivnosti prema drugima, ovisnost o drogama, gubitak povjerenja u sebe i druge, pojava osjećanja krivice i otežanog uspostavljanja prisnijih odnosa sa okolinom.

Prisilna upotreba droge i alkohola može rezultirati bolestima ovisnosti koje imaju za posljedicu: prekomjerno uzimanje droge (predoziranje), oštećenja mozga i jetre, infekcije iglama s HIV/AIDS-om i hepatitisom C. Sve ovo može dovesti i do smrtnog ishoda. Nemogućnost žrtve da se nosi sa stresom, strahom, nesanicom, dugim radnim vremenom su dodatne posljedice upotrebe ovih sredstava.

Socijalna ograničenja i manipulacije sa žrtvom trgovine kao što su ograničenje kretanja i vremena, često premještanje, nedostatak socijalne podrške, odbijanje ili gubitak kontakta s porodicom, prijateljima, odbijanje i/ili kontrola pristupu zdravstvenim ili drugim servisima od strane poslodavca mogu izazvati niz psiholoških i zdravstvenih problema: osjećaj psihološke izolovanosti, lične nesigurnosti, nemogućnost uspostavljanja odnosa sa okolinom, nemogućnost reintegracije i razvoja zdravih odnosa, razvijanje osjećaja stida, udaljavanje od porodice, zajednice, društva, opasnost od ponovne trgovine.

Ekonomska eksploatacija i “robovsko dugovanje“ uvjetovano nagomilavanjem dugovanja, prikrivanjem legalnog statusa od samih žena, traženje od strane zdravstvenih radnika identifikacijskih dokumenata, nemogućnost korištenja zdravstvenih usluga, rizik od ponovne trgovine i deportacije itd. također može biti uzrokom narušenog zdravlja.

Pravna nesigurnost kao što je oduzimanje dokumenata, pasoša, putnih karata i drugih značajnih dokumenata od strane poslodavca, prijetnje od poslodavca da će se žrtve isporučiti vlastima, nemogućnost da se dođe do javnih zdravstvenih usluga, mogućnost hapšenja i boravka u zatvoru ili imigracionim centrima u neuvjetnim sredinama (nehigijenske itd).

Veliki rizik **iskorištavanja radom i rad** u nepovoljnim uvjetima mogu uzrokovati pojavu čestih infekcija i povećanje osjetljivosti na infekcije, pojavu parazitarne i zarazne bolesti.

Rizici **udruženi s marginalizacijom** kao što su kulturna i socijalna isključivost, uključujući ograničeno prilagođavanje socijalnim i kulturološkim normama, jezička ograničenja. Ograničeni pristup javnim servisima i resursima, uključujući i zdravstvene servise. Nedostatak kvalitetne brige usljed diskriminacije (po nekom od osnova), ilegalno kretanje i velika mobilnost, nedostupnost zdravstvenih službi, nedostatak kontinuiteta zdravstvene njege i socijalne podrške, potencijalna opasnost samoliječenja, nemogućnost da se dođe do lijekova itd. Sve ovo dovodi do propadanja i pogoršanja zdravlja i zdravstvenih problema, nezdravih navika kao što je uzimanje cigareta, alkohola i droge i drugi mentalni problemi.

NAPOMENA:

Svi oblici prevencije su od velikog značaja u sistemu zdravstvene zaštite, a posebno primarna prevencija. Primarna prevencija se odnosi na djelotvorno prepoznavanje riziko-faktora, rizičnih skupina odnosno potencijalnih žrtava trgovine ljudima, nasilja ili zlostavljanja te suzbijanju faktora rizika. Jedan od primarnih ciljeva zdravstvenog sektora ogleda se upravo u tome da to i ostvare te pruže svu neophodnu i adekvatnu zaštitu kako bi spriječili da potencijalne žrtve zaista to i postanu (vidjeti str.23/24)

MODUL 6

PRAKTIČNE VJEŽBE ZA ANALIZU SLUČAJEVA

PRAKTIČNE VJEŽBE ZA ANALIZU SLUČAJEVA

Uvod

Praktični dio ovog Priručnika namijenjenog službenicima zaposlenim u institucijama policije, tužilaštva, zdravstvu te socijalnim i drugim službama predstavlja dio zajedničkih iskustava državnih službenika zaposlenih u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstvu sigurnosti BiH, Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Ministarstvu zdravlja Federacije BiH, organizacije Save the Children Norway te predstavnika specijalizirane NVO „Medica“ Zenica u pogledu praktične obrade i vođenja slučajeva trgovine ljudima koji su se desili na prostoru Bosne i Hercegovine.

Ovaj modul pripremile su i finalizirale angažirane instruktore, koordinatorice obuke u saradnji sa socijalnim i zdravstvenim radnicima te policajcima koji su učestvovali na obukama održanim tokom 2006. godine u Neumu, Banjoj Luci, Tuzli i Zenici (vidjeti prilog 1.) uz čije prijedloge i sugestije je unaprijeđen model obuke koji prezentiramo za daljnju upotrebu.

Kako koristiti priručnik

Prije nego što pripremite obuku potrebno je da:

- odlučite koji cilj želite postići organiziranjem obuke;
- izvršite odabir ciljane grupe koju pozivate na obuku;
- odredite vrijeme i dužinu trajanja obuke;
- odaberete prioritete i ključne informacije koje želite prezentirati učesnicima.

(Potrebno je imati na umu da je ograničen broj informacija koje osoba može da prihvati, razumije i zapamti u kratkom vremenskom roku s obzirom na planirano trajanje obuke.)

1. Ako ste u mogućnosti, prethodno provjerite koliko potencijalni učesnici obuke znaju o temi koju odaberete i šta je najpotrebnije da nauče i povežu sa znanjima i vještinama koje posjeduju.

(Upute kako prilagoditi materijal ponuđen u priručniku. Naprimjer, učesnicima objasnite određene pojmove i definicije, izbjegavajte preduga i opširna objašnjenja i pokušajte da u razgovoru s učesnicima naglas ili kroz igru asocijacija i kratkih komentara razjasnite određene termine dajući svim učesnicima mogućnost da kratko iznesu svoje stavove u vezi s razumijevanjem ključnih termina i definicija.)

2. Izbjegavajte duga izlaganja ili brze prezentacije predavača; umjesto toga planirajte više kraćih aktivnosti u kojima ćete iznijeti ključne informacije a koje će uključiti i učesnike.

3. Praktičnije je da prođete kroz jednu oblast/cjelinu jer ćete na taj način izbjeći otvaranje mnogo različitih tema;

4. Učesnike je potrebno stalno ohrabrivati da koriste i iznose vlastita iskustva i ostalim učesnicima predstave svoje zaključke nastale na osnovu vlastitih iskustava;

5. Materijali za obuku uvijek se prilagođavaju grupama i za svaku grupu pažljivo pripremaju (nikada nije jedan te isti model primjenjiv na svaku grupu);
6. U obuci koristiti najuspješniji model učenja za odrasle (kaži, pokaži i sam uradi);
7. Međusobna participativna metoda je najuspješnija ako grupa broji od 15 do 25 učesnika.

PRIJEDLOZI ZA SADRŽAJ I OPIS PRAKTIČNIH VJEŽBI

Slučajeve koje želite da analizirate možete uraditi na više načina i to ovisno o grupi koju obučavate. Potrebno je praviti različite pristupe za obuku ovisno o tome s kojom grupom profesionalaca će se raditi (da li su to pojedinačno socijalni radnici ili policajci ili samo zdravstveni radnici odnosno multidisciplinarni pristup za mješovite grupe koji ovdje i prezentiramo).

CILJ VJEŽBE

Osnovni cilj vježbe je:

- upoznavanje profesionalaca (u ovom slučaju socijalnih radnika, zdravstvenih radnika i policajaca) s najboljim praksama u oblasti prevencije i zaštite djece od trgovine ljudima;
- upoznavanje s pozadinom problema trgovine djecom;
- upoznavanje s domaćim i međunarodnim pravnim standardima;
- zajednička analiza slučajeva koji su procesuirani u BiH;
- prikupljanje prijedloga za poboljšanje zaštite djece od trgovine ljudima.

OPIS VJEŽBE

Obuka se izvodi u vidu interaktivne saradnje između voditelja i učesnika obuke kako bi učesnici i učesnice prepoznali svoju ulogu i značaj razmjene iskustava u cilju postizanja edukacijskog nivoa za prilaženje samom problemu trgovine djecom u BiH.

Vježba je podijeljena u tri faze.

Prva faza

U okviru prve faze učesnicima obuke prezentiraju se pripremljeni materijali koji se odnose na problem trgovine djecom i to:

- Pregled i analiza nacionalnog mehanizma u cilju sprečavanja trgovine ljudima u BiH - Trgovina djecom u svrhu eksploatacije;
- Pregled djelovanja nadležnih institucija za zaštitu djece žrtava trgovine ljudima - Referalni mehanizam;

- Priručnik za službenike uposlene u policiji, tužilaštvu, socijalnim i zdravstvenim institucijama - Zaštita djece od trgovine ljudima.

Voditelji obuke trebaju pripremiti prezentaciju materijala na način da se u osnovnim tezama prezentira djelovanje nadležnih institucija uz obavezan dijalog sa učesnicima obuke.

Ova faza završava se preliminarnom evaluacijom i procjenom razumijevanja iznesenih informacija o problemu trgovine djecom u BiH i predstavljanjem elemenata za narednu fazu u cilju provođenja vježbi na slučajevima koji su pripremljeni za radionicu.

Druga faza

Druga faza realizira se u nekoliko koraka:

I korak:

Voditelji obuke predstavljaju slučajeve koji se odnose na trgovinu djecom u BiH i objašnjavaju način rada radnih grupa.

II korak:

Dodjeljuju se uloge žrtve i eventualno osoba koje su u vezi sa žrtvom (socijalni radnik, policajac, zdravstveni radnik, roditelji/staratelj žrtve, tužilac i dr).

III korak:

Učesnici obuke dijele se u tri grupe tako da se svaka grupa sastoji od socijalnih radnika, jednog zdravstvenog radnika i jednog predstavnika policije i/ili jednog predstavnika tužilaštva. Svaka grupa bira voditelja/glasnogovornika grupe.

IV korak:

Jedna grupa realizira zadatak (rješava slučaj) na licu mjesta i pri tome bilježi svaki preduzeti korak koji vodi ka njegovom rješenju. Voditelj grupe vodi slučaj i glasno komentira preduzete korake i konsultira se, prema potrebi, na prijedlog ostalih članova u grupi, s dežurnim policajcem, tužiocem, zdravstvenim radnikom ili drugim osobama prema potrebi.

Za to vrijeme, ostale dvije grupe u tišini, svaka zasebno, analizira rad grupe koja rješava slučaj, bilježi komentare pozitivne i negativne prakse na postupanje koje provodi grupa koja rješava dati slučaj. Voditelj grupe uz konsultaciju s ostalim učesnicima prezentira način na koji su riješili dati slučaj.

Grupe se rotiraju i imaju na raspolaganju od 45 do 90 minuta.

V korak:

Nakon što sve grupe riješe dodijeljene slučajeve pristupa se prezentaciji i analizi koje su napravile radne grupe.

VI korak:

Voditelji obuke na kraju otkrivaju kako su slučajevi riješeni u praksi i pristupa se zajedničkoj analizi slučajeva, pravljenju hodigrama za korake u dobroj praksi za rješavanje slučajeva.

Napomena:

Svaka grupa ima na raspolaganju: voditelje obuke, dežurne zdravstvene radnike i dežurne policajace, tužitelje ili druge stručne osobe kojima mogu postaviti uobičajena pitanja i tražiti stručne preporuke. Radi objektivne procjene rada radnih grupa voditelji obuke ne smiju davati sugestivne odgovore, ali mogu davati pomoć u pogledu objašnjenja zakonskih procedura i uputiti učesnike da pitaju nadležne predstavnike za objašnjenje određenog postupka.

Treća faza

Treća faza se odnosi na zajedničku evaluaciju.

Evaluacija se treba realizirati na taj način da voditelji grupa, u saradnji s članovima grupe i uz pomoć voditelja obuke obrazlažu svoje utiske i zaključke, zatim se prilazi popunjavanju evaluacijskog upitnika na taj način da se prvo evaluacijska pitanja predstavljaju pojedinačno i glasno, ali svaki učesnik individualno popunjava obrazac tek nakon što se postavljena pitanja obrazlože. (Evaluacijske upitnike pravite ovisno o tome šta želite njime saznati i koje indikatore želite vidjeti).

METODOLOGIJA RADA NA SLUČAJEVIMA PRIMJERI ZA RAD NA SLUČAJEVIMA

NAPOMENA: Voditelji obuke mogu prema predloženom modelu uvoditi nove slučajeve i davati nove elemente kako bi učesnici imali priliku da izvježbaju različite stvarne situacije. Cilj je da se u potpunosti simulira stvarna situacija i da se svi učesnici pridržavaju ovog principa. U okviru ovog dijela kao pomoć učesnicima obuke pripremljene su smjernice za analizu slučajeva. **Smjernice se razlikuju u odnosu na pozadinu slučaja odnosno način na koji je slučaj vođen i riješen u stvarnosti.**

Dalje slijede primjeri i opisi slučajeva. Na osnovu ovog modela mogu se pripremati opisi drugih slučajeva uz uvjet da ne sadrže podatke ili informacije na osnovu kojih je moguće prepoznati gdje se slučaj stvarno desio (zaštita podatka). Lista smjernica se prilagođava željenom zadatku i predstavljenom slučaju u kojem želimo pokazati kako je moguće unaprijediti praksu postupanja.

VJEŽBA 1.

Vježba je interdisciplinarna i namijenjena je socijalnim radnicima kojima stručnu pomoć pružaju zdravstveni radnici i policajci, po potrebi i tužilac. U okviru ove vježbe potrebno je pokazati-demonstrirati obavezujuće standarde postupanja prema djeci potencijalnim žrtvama seksualne eksplotacije i predstaviti-demonstrirati mjere prevencije.

Opis uloge policajca koji je identificirao žrtvu, npr. Aidu

- Kao policajac-istražitelj već duže vrijeme imam zadatak da osmatram ugostiteljski objekat "Lider" u kojem se skupljaju osobe koje su identificirane kao izvršioци različitih krivičnih djela. Kafić je također omiljeno okupljalište mladih iz okoline i u njemu obično radi po nekoliko mladih djevojaka "konobarica" koje poslužuju goste. **Aidu** sam primijetio jer je njen izgled odavao maloljetnu osobu koja nije, za razliku od drugih, tražila od mušterija da je časte pićem i ugovarala sastanke tokom i nakon posla što je bila stalna praksa ostalih konobarica. S obzirom da sam policajac-istražitelj u civilu, u razgovoru sa Aidom uspio sam doznati gdje i s kim živi i neke informacije o tome zašto radi u ovom kafiću. Rekla mi je da joj je ovo jedini izvor prihoda i da je prisiljena da radi kako bi pomogla svojoj tetki i rođacima. Kritičnog dana, u kasnim noćnim satima (oko 01:45 poslije ponoći), jedna mušterija- stariji muškarac, nama ranije poznat po izvršenju težih krivičnih djela, inače dobar prijatelj gazde kafića, primijetio je Aidu zbog njenog atraktivnog izgleda i insistirao da Aida pođe s njim. Ona to nije htjela te je nastalo ubjeđivanje. Ja sam se u tom trenutku još uvijek nalazio u kafiću i prisustvovao sceni nagovaranja, a kasnije vidio i čuo prijatnje odnosno pokušaj da silom Aidu uvuku u automobil već dobro pijanog prijatelja gazde kafića. Svi ovi događaji trajali su prilično vrijeme tako da sam uspio da alarmiram svoje kolege, a oni dežurnog tužioca tako da smo u brznoj akciji priveli pijanog gosta, gazdu kafića, neke konobarice koje su već bile po sobama sa mušterijama i Aidu. U skladu s našom procedurom pozvali smo dežurnog socijalnog radnika i poslali po starateljicu (Aidinu tetku).

Opis uloge potencijalne žrtve (AIDA)

- Zovem se Aida, imam 15 godina, imam jednog brata koji je punoljetan i sam se o sebi brine. On stanuje kod rođaka. Roditelji su mi poginuli prije 6 godina. Povjeren sam na staranje tetki koja je trenutno nezaposlena, ima dvoje djece. Moj tetak je alkoholičar i s njim nisam u dobrim odnosima. Završila sam osnovnu školu i trenutno redovno idem u frizersku školu. Odnedavno sam počela da noću radim u kafiću. Obično ostajem do 3 ujutro na poslu. Gazda me nije prijavio i radim na dnevnicu. Od mene su tražene i druge usluge na koje nisam pristajala. Do sada sam nekoliko puta privođena u policiju na saslušanje i pitana o tome šta radim u kafiću, o pojedinim mušterijama i o gazdi. Prilikom saslušavanja u policiji nisu me pitali o mojoj porodici, ekonomskoj i socijalnoj situaciji niti su zvali moju tetku ili tetka. U školi nikada nisam pitana o tome gdje, kako i s kim živim. Znam jedino da me je Centar za socijalni rad od moje 10. godine poslao da živim kod moje tetke koja me mnogo voli. Sjećam se da su neke tete iz Centra za socijalni rad dolazile ponekad i razgovarale s mojom tetkom. Ne znam kakav je odnos Centra za socijalni rad i moje tetke, niko mi to nije objasnio, svi kažu da se trebaju brinuti o meni. Ne znam šta je s kućom mojih roditelja i ostalim što smo imali, valjda je u ratu sve uništeno. Poslije ovog što se desilo policajac koji je bio svjedok događaja, koji se zadesio u kafiću u kojem radim doveo me je kod vas.

SMJERNICE:

1. Identificirati elemente za otkrivanje slučaja (odgovorne osobe i odgovorne institucije);
2. Otvaranje predmeta (prikupljanje raspoloživih informacija o slučaju, prva procjena slučaja i priprema plana rada: identificiranje redoslijeda radnji);

3. Demonstracija rada sa žrtvom i njenom porodicom (iskustava u vođenju intervjua);
4. Procjena potreba žrtve;
5. Rješavanje status slučaja, odluka o zaključenju;
6. Identificiranje radnji koje se odnose na nadzor slučaja odnosno prevenciju - vremenski okvir djelovanja.

VJEŽBA 2.

Vježba 2. je također interdisciplinarna i namijenjena je socijalnim radnicima kojima stručnu pomoć pružaju zdravstveni radnici i policajci, po potrebi i tužilac. Učesnici obuke u okviru ove vježbe trebaju demonstrirati obavezujuće standarde postupanja i dati akcenat na način i oblike saradnje s drugim nadležnim institucijama uključenim u ovaj proces i demonstrirati sadržaj zaštite koja se obezbjeđuje djetetu žrtvi trgovine ljudima.

Opis uloge potencijalne žrtve npr. TANJA

- Djevojčica stara 16 godina je uhvaćena pri vršenju kriminalne radnje (sitne krađe), te policija obavještava Centar za socijalni rad. Tanji je majka umrla, otac živi u drugom gradu i ima starateljstvo. Tanja živi s tetkom. Tanja je poznata Centru za socijalni rad i okarakterizirana kao maloljetni delinkvent. Centar u razgovoru s Tanjom otkriva da je ona pobjegla od oca kod tetke zbog toga što je otac seksualno zlostavljao i da je trenutno uključena u organizirano seksualno iskorištavanje. Tetka nema svoje djece i stara se o Tanji sama. Tokom uzimanja izjave, Centar za socijalni rad osnovano je posumnjao da je Tanja žrtva trgovine ljudima te obavještava odjel za specijalne namjene nadležne policije. Razgovor s Tanjom dešava se u prostorijama Centra za socijalni rad.

SMJERNICE:

1. Predmet je otvoren (identificirati i detaljnije razjasniti okolnosti slučaja, potrebe žrtve, status porodice, status predmeta na sudu i dr);
2. Demonstracija rada sa žrtvom i njenom porodicom (iskustava u vođenju intervjua);
3. Procjena zdravstvenih potreba žrtve;
4. Identificiranje postupaka saradnje sa ustanovama za smještaj djece, policijom i tužilaštvom, potrebom za pravnom pomoći praćenje procesa i dr;
5. Rješavanje pitanja porodične zaštite djeteta žrtve status porodice, starateljstva i daljnjih oblika zaštite žrtve;

6. Rješavanje konačan status slučaja, odluka o zaključenju;
7. Identificiranje radnji koje se odnose na nadzor slučaja odnosno prevenciju - vremenski okvir djelovanja.

VJEŽBA 3.

I vježba 3. je interdisciplinarna i namijenjena je socijalnim radnicima kojima stručnu pomoć pružaju zdravstveni radnici i policajci, po potrebi i tužilac. Učesnici obuke u okviru ove vježbe također demonstriraju rad s djetetom žrtvom trgovine ljudima, demonstriraju program resocijalizacije djeteta žrtve kao i elemente na osnovu kojih se slučaj konačno zatvara odnosno se smatra zatvorenim.

Opis uloge potencijalne žrtve npr. SANJA

- Imam nepunih 17 godina. DGS me je doveo u Centar za socijalni rad. Živim sa ocem i maćehom i dva mlađa brata. Majka me napustila kada sam imala 13 mjeseci. Moj otac se nakon toga ponovo oženio. Išla sam u specijalnu školu i završila 6. razred i u sedmom sam prekinula školovanje. Otac i maćeha su me tukli i zato sam napustila kuću i otišla u grad blizu moga sela. Tu sam upoznala momka s kojim sam počela živjeti. Nakon nekoliko dana, momak me odveo u drugi grad i prodao ženi koja je imala restoran. Vidjela sam kada je žena dala novac momku. U lokalima sam radila i pružala seksualne usluge. Više puta su me prodavali. Posljednji gazda lokala kojem su me prodali tražio je moje dokumente. Kako ih nisam imala, slučaj je prijavio DGS-u koji me doveo ovdje.

SMJERNICE:

1. Identificiranje i detaljno razjašnjenje okolnosti slučaja, potrebe žrtve, statusa porodice, statusa predmeta na sudu i programa pomoći žrtvi;
2. Demonstracija rada sa žrtvom i njenom porodicom (iskustava u vođenju intervjua);
3. Procjena svih potreba žrtve (podrazumijeva se da je počinitelj kažnjen, rizik za žrtvu smanjen);
4. Rješavanje pitanja porodične zaštite djeteta žrtve status porodice, starateljstva i drugih oblika zaštite žrtve;
5. Identificiranje programa resocijalizacije odnosno konačnog zbrinjavanja žrtve;
6. Identificiranje kako i kada se donosi odluka o zatvaranju slučaja;
7. Identificiranje radnji koje se odnose na nadzor slučaja odnosno prevenciju - vremenski okvir djelovanja.

PRAVILA INTERVJUIRANJA: INTERVJUIRANJE DJECE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA I DJECE ŽRTAVA SVJEDOKA

NAPOMENA: Važno je odmah uočiti razliku između intervjua koji vodi policajac istražitelj i intervjua koji vodi socijalni radnik ili zdravstveni radnik.

- **Postoje psihološka, socijalna, kulturna i moralna ograničenja:**
 - Iskaz o seksualnom iskorištavanju je zbog socijalnog, kulturnog i moralnog okruženja jedan od najtežih koji se može dati. Žrtve su suočene sa iznimno velikim pritiskom i odbacivanjem od najbližih članova porodice, ali i šireg društva.
 - Žrtve često osjećaju da moraju biti ekstremno opširne kako bi njihova priča ostavila utisak, kako bi im se vjerovalo, tako da se priča mora filtrirati jer će sadržavati elemente pretjerivanja, što ne znači da priča nije istinita.
 - Žrtve su nesigurne i često zadržavaju informacije u namjeri da izbjegnu bolna sjećanja, zbunjenost i stid. Mogu pobrkati mjesto, vrijeme i različite događaje ili davati detalje kako naviru u sjećanju i kako osjećaju povjerenje u ispitivača.

- **Pripremanje intervjua:**
 - Treba biti svjestan da je teško prihvatiti istinitost iskaza o nevjerovatnoj okrutnosti ili bizarnom ponašanju počinitelaca prema žrtvi tako da dijelovi priče mogu povećati vašu nevjericu ako je ponašanje žrtve tokom davanja iskaza veoma kontrolirano.
 - Potrebno je uvijek, kada to mogućnosti dozvoljavaju, prethodno utvrditi stepen traumatizacije žrtve i napraviti zdravstvenu procjenu i tek nakon toga obaviti intervjue pridržavajući se preporuka zdravstvenog radnika.
 - Ako je žrtva ili žrtva svjedok dala iskaz u policiji-tužilaštvu, **nije potrebno** žrtvu ponovno ispitivati o događajima, treba koristiti već dat iskaz.
 - Žrtvi treba obrazložiti da ste upoznati s dešavanjima i objasniti proceduru koju provodi socijalni i zdravstveni sektor, žrtvi uvijek treba **dozvoliti** da ispriča sve što joj se dešavalo ako to sama želi.
 - Socijalni radnici koji nisu prisustvovali iskazu žrtve u policiji ili tužilaštvu moraju se upoznati detaljno sa iskazom žrtve i sa zdravstvenom anamnezom kako bi mogli sagledati potrebe žrtve i realizirati svoj intervjue.
 - Kada socijalni radnici imaju intervjue s potencijalnom žrtvom, a nemaju pouzdane informacije od policije, svoj intervjue moraju voditi tako da potiču žrtvu da razgovara o svemu neobavezno i da indirektno postavljaju pitanja o odnosima žrtve sa svim osobama u njenom okruženju.
 - Obavezno se predstavite, pozdravite na način koji odgovara kulturi ispitanika. Tokom intervjua pokazati brigu i pažljivost izražavajući zabrinutost (Osjećam kako si tužna... uznemirena...) Pružite snagu žrtvi (Bila si veoma hrabra... ili Imala si zaista puno snage u toj situaciji...) Nemojte žrtvi dati do znanja da je to što preživljava previše strašno, zastrašujuće, nemojte podržavati njen strah.
 - Uspostavite povjerenje, rezervišite dovoljno vremena, jasno obrazložite svrhu intervjua i informišite žrtvu za što će informacije biti korištene. Potrebno je objasniti ciljeve i posljedice datih informacija i zbog čega su potrebne.

- Sačuvajte privatnost intervjua i provodite ga u što je moguće privatnijim okolnostima u odvojenoj prostoriji ili lokaciji udaljenoj od drugih ljudi, a ako imate pristup samo jednoj prostoriji, kancelariji, kreirajte privatnost prostora pomoću stolica, stolova, pregrada i sl.
- Izbjegavajte kolektivne intervjue.
- Ne dajte žrtvama lažna obećanja; objasnite ograničenja vašeg posla, ne koristite rečenicu «Sve će se riješiti!» i sl.
- Slušajte žrtvu i pustite je da priča na svoj način, nemojte prekidati žrtvu čak i ako priča nejasno, možete tražiti da priča sporije ili vratite se na neke nejasne detalje priče npr. Rekla si mi da je... Koliko si ono rekla da je on platio za tebe... Njegov nadimak je... i sl.
- Nemojte postavljati pitanja kao **Zašto si... Kako si... Zbog čega si... Znaš li...**

Pitanja moraju biti otvorena, npr:

- Čini mi se da si zabrinuta zbog...
- Ako bi mogla bolje objasniti šta su oni tražili od vas da radite...
- Šta misliš zašto imaš te bolove...
- Šta vam je najviše smetalo ... i sl.

UPAMTITE

Kada je dijete žrtva seksualnog iskorištavanja (prostitucije, pornografije) ili prosjači ili prisilno vrši krivična djela, ono nije u sukobu sa zakonom.

Djetetu treba njega i zaštita. Mušterije, svodnici, trgovci ljudima i eksploatatori su ti koje treba krivično goniti.

Djecu tretiramo kao nekog kome treba naša briga i zaštita, i ukoliko postoji dovoljno dokaza za pokretanje postupka protiv zlostavljača, dijete tretiramo uvijek kao zaštićenu žrtvu svjedoka za vrijeme svih postupaka. Obaveza je svih nadležnih institucija da djeluju uvijek u najboljem interesu djeteta.

PRILOG 1.

LISTA UČESNIKA I UČESNICA OBUKE U 2006. GODINI KOJI SU SVOJIM KOMENTARIMA, SUGESTIJAMA I PRIMJERIMA IZ PRAKSE I LIČNOG ISKUSTVA DALI VELIKI DOPRINOS KAKO BI SE OVAJ PRIRUČNIK DOVRŠIO I UGLEDAO SVJETLOST DANA. OVOM PRILIKOM IM SE OD SRCA ZAHVALJUJEMO.

Takođe se zahvaljujemo i Programme Manager-ici Andrei Žeravčić i Programme Coordinator-ici Aidi Bekić iz organizacije Save the Children Norway, bez čije podrške i smjernica ne bi mogli realizirati započeto.

INSTRUKTORICE:

- Saliha Đuderija (dipl.pravnica) šefica Sektora za ljudska prava pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH
- Amira Handanagić Kavaz (spec.ginekologije i akušerstva) Poliklinika Zenica/NVO Medica Zenica

KOORDINATORICA OBUKE:

- Dželila Mulić (dipl.psihologinja) Save the Children Norway Regionalni ured za jugoistočnu Evropu/Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije BiH

UČESNICI OBUKA PO GRADOVIMA U KOJIMA SU SE REALIZIRALE:

NEUM (juli 2006.):

1. Fadila Bijedić (ginekologinja) Centar za majku i dijete Mostar
2. Samira Sardžić (viša med. sestra) Dom zdravlja Trebinje
3. Dejan Ilić (med. tehničar) Dom zdravlja Bileća
4. Marta Topalović (soc. radnica) Centar za soc. rad Rudo
5. Marko Bevanda (dipl.soc. radnik) Centar za soc. rad Mostar
6. Mirsada Pajević (soc.radnica) Centar za soc. rad Mostar
7. Mileta Kekić (pedagog) Centar za soc. rad Mostar
8. Ramiza Miljević (sociolog) Centar za soc. rad Konjic
9. Vesna Balagija (psihologinja) Centar za mentalno zdravlje Bugojno
10. Tahir Haračić (soc. radnik) Centar za socijalni rad Bugojno
11. Šaha Kevrić (soc. radnica) Centar za soc. rad Jablanica
12. Begzada Šukman (soc. radnica) Centar za soc. rad Jablanica
13. Ljiljana Špuran-Knežević (psihologinja) Centar za soc. rad Trebinje
14. Nevenka Faletar (soc. radnica) Centar za soc. rad Prozor-Rama
15. Avdo Maksumić (mlađi inspektor) MUP Jablanica
16. Branka Stefanović (policajka) MUP HNŽ/K Mostar
17. Dragan Mrković (policajac) MUP RS CJB Trebinje

BANJA LUKA (septembar 2006.):

1. Ana Šimić (soc. radnica) Centar za soc. rad Bihać
2. Emina Sofić (soc. radnica) Centar za soc. rad Bihać
3. Mijić Vesna (soc. radnica) Centar za soc. rad Kozarska Dubica
4. Prodanović Smilja (soc. radnica) Centar za soc. rad Kozarska Dubica
5. Cvijić Vlado (ljekar/direktor) Centar za soc. rad Kozarska Dubica
6. Kantra Željko (soc. radnik) Centar za soc. rad Prijedor
7. Jandrić Branka (sipl.spec. pedagoginja) Centar za soc. rad Prijedor
8. Talić Fehim (direktor) Centar za soc. rad Sanski Most
9. Samila Halimović (soc. radnica) Centar za soc. rad Sanski Most
10. Indira Mehić-Čejvan (dipl.soc. radnica/direktorica) Centar za soc. rad Jajce
11. Hatidža Žužić (soc. radnica) Centar za soc. rad Jajce
12. Dubravka Šajnović (soc. radnica) - Centar za soc. rad Jajce
13. Fatima Glamočić (soc. radnica) Centar za soc. rad Jajce
14. Bojan Arula (dipl.soc. radnik) Centar za soc. rad Banja Luka
15. Kahan Rusmira (ljekarka) Dom zdravlja Prnjavor
16. Džaferović Alma (policajka) PU Prnjavor
17. Željko Ratković (inspektor) PU Gradiška
18. Halkić Mehmed (policajac) PU Sanski Most

TUZLA (novembar 2006.):

1. Novak Simić (soc. radnik) Centar za soc. rad Srebrenica
2. Sadeta Nukić (soc. radnica) Centar za socijalni rad Srebrenica
3. Slobodan Mitrović (dipl.soc. pedagog) Centar za soc. rad Doboj
4. Radosav Luković (dipl.soc. pedagog) Centar za socijalni rad Modriča
5. Dragica Buzaković (soc. radnica) Centar za socijalni rad Teslić
6. Stana Ćorić (soc. radnica) Centar za soc. rad Teslić
7. Jasmina Petrović (dipl. pravnica) Centar za soc. rad Derventa
8. Miloš Vračević (soc. radnik) Centar za soc. rad Derventa
9. Sretko Kukrić (soc. radnik) Centar za soc. rad Derventa
10. Almedina Atić (dipl.soc. radnica) Centar za soc. rad Lukavac
11. Denisa Ibrišimović (pedagoginja-psihologinja) Centar za soc. rad Lukavac
12. Mirsad Jaraković (neuropsihijatar) Dom zdravlja Lukavac
13. Raza Bakalović-Mujić (neuropsihijatrica) Dom zdravlja Banovići
14. Senada Balijagić (neuropsihijatrica) CMZ Tuzla
15. Sabin Jusufović (policajac) PU Gradačac PS Srebrenik
16. Elis Musić (inspektor) MUP TK
17. Muhamed Gegić (policajac) PU Lukavac

ZENICA (decembar 2006.):

1. Hromadžić Šemsa (med. sestra) JU Dom zdravlja Vitez
2. Edina Omić (med. sestra) Kantonalna bolnica Travnik
3. Senad Alibegović (ljekar) Dom zdravlja Donji Vakuf
4. Džino Nazif (soc. radnik) Centar za soc. rad Kakanj
5. Jahija Salkanović (soc. radnik) Centar za socijalni rad Novi Travnik
6. Raif Dervišević (direktor) Centar za socijalni rad Breza
7. Branka Trogrlić (soc. radnica) Centar za socijalni rad Breza
8. Jasminka Alić (odgajateljica) Centar za socijalni rad Zenica
9. Amel Avdić (inspektor) MUP Travnik
10. Mirko Skeledžija (inspektor) MUP Travnik
11. Željko Karač (šef Odjeljenja za posebne namjene) MUP ZE-DO kantona
12. Lidija Mehičić (inspektorica) MUP ZE-DO kantona

LITERATURA:

1. Priručnik za reviziju zakonske regulative protiv trgovine ljudima, Angelika Kartusch, Institut za ljudska prava «Ludwig Boltzmann», Beč, str. 7
2. Milanka Miković, Maloljetnička delikvencija i socijalni rad, Sarajevo, 2004. godine, str. 28
3. Zaštita djeteta od zlostavljanja - Priručnik za centre za socijalni rad i druge službe u lokalnoj zajednici, autori: Nevenka Žegarac, Ljiljana Mijanović, Mirjana Obretković, Ljubomir Pejaković, Ivana Simović, Ivana Stevanović; izdanje Jugoslovenskog centra za prava deteta, Beograd, 2005.
4. Trening hraniteljskih porodica Priručnik za voditelje obuke, autor: Jasmina Selimović, izdanje Save the children UK, Sarajevo, 2005.
5. DSM-IV, Međunarodna klasifikacija duševnih poremećaja, Naklada „Slap“; Jastrebarsko, 1996.
6. Herman, J.L.; Trauma i oporavak, „Druga“, Zagreb, 1996.
7. Napan, K.; Kako djelotvorno raditi sa ljudima, „Alinea“, Zagreb, 1994.
8. Medica Zenica, Etički kodeks, 2000.
9. „Trgovina ljudskim bićima i javno zdravstvo“, Međunarodna konferencija u Budimpešti, Bilješke na osnovu radnih istraživanja centara za repatrijaciju i rehabilitaciju u Moldaviji, mart 2003.
10. „Pregled i analiza nacionalnog mehanizma u cilju sprečavanja trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini - Trgovina djecom u svrhu eksploatacije“, grupa autora, Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH i Save the Children Norway, Sarajevo, 2006;
11. „Pregled djelovanja nadležnih institucija za zaštitu djece žrtava trgovine ljudima Referalni mehanizam“, grupa autora, Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH i Save the Children Norway, Sarajevo, 2006;
12. Mary T., Donald D. T., Urgentna medicina-John Mills, "Savremena administracija Beograd", 1985;
13. Resnick H., "Acute Panic reactions among rape victims", 1997;
14. Edita O., Nurka B., Marijana S., Mirha P., "Multidisciplinarni pristup suzbijanju nasilja nad ženama i djecom i domaćeg nasilja-Priručnik", Zenica, 2001;
15. ICITAP, "Priručnik za stručnjake u vršenju uviđaja na mjestu krivičnog djela, 2001.
16. ICMPD, "Trgovina ljudima Regionalni standardi, Priručnik za sudije i tužioce, Program obuke u Jugoistočnoj Europi", 2006.
17. Agnes Callamard „Metodologija rodnog istraživanja“

